

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Doktorská disertační práce

SØREN AABYE KIERKEGAARD

(1813-1855)

Život, víra a teologie

SØREN AABYE KIERKEGAARD

(1813-1855)

Life, Faith and Theology

Doktorský studijní program: Teologie

Studijní obor: Husitská teologie

Školitel:

Prof. ThDr. Zdeněk Kučera

Autor:

PaedDr. Roman Králik

ŠALŤA, 2005

Poděkování

Můj zájem o dílo a působení Søreny Kierkegaarda začal už na počátku mého univerzitního studia v září 1993. Tehdy jsme dostali za úlohu prostudovat tři velmi podnětná teologická skripta od profesorů J. L. Hromádky *Přelom v protestantské teologii*, Josefa Smolíka *Současné pokusy o interpretaci evangelia* a Dušana Ondrejoviče *Teologická encyklopédia*. Po přečtení těchto skript jsem se pevně rozhodl, že moje teologické zaměření se bude orientovat na Søreny Kierkegaarda a že se pokusím projít podobně jako Kierkegaard „teologickým zápasem“.¹

Už v začátcích studia jsme si uvědomil, že dovršení akademické hodnosti, anebo nějakého studijního úspěchu není jen zásluha daného studenta. Aby došel k cíli, potřebuje učitele, kteří ho provázejí na cestě poznání a usměřňují ho. Osobně jsem měl tu výsadu, že mým studiem mě provázeli učitelé, kteří mi obětavě pomáhali. Je pro mě proto velkou ctí a privilegiem poděkovat dvěma univerzitním profesorům: prof. ThDr. Zdeňkovi Kučerovi na HTF UK, učitelí systematické teologie v letech 1998–2002, který je i mým konzultantem této disertační práci, za jeho připomínky, rady a také za jeho poukázání na teology Paula Tillicha a Jana Miliče Lochmana. Svoji vděčnost bych chtěl vyjádřit i děkanovi HTF UK prof. ThDr. Jánovi Ligušovi, Ph.D., učitelí systematické teologie v letech 1993–1998 v magisterském studiu, který mě podporoval a ovlivňoval ve studiu Søreny Kierkegaarda svými přednáškami z dogmatiky, hermeneutiky a teologických systémů. Svým poukázáním na teology Dietricha Bonhoeffera a Karla Bartha mi naznačil další cesty mého bádání.

Dále bych chtěl poděkovat předním badatelům Søreny Kierkegaarda, kteří mi poskytli převážně svůj vlastní publikovaný materiál a rady, které mi byly ve studiu nápomocné: Mgr. Marie Mikulová - Thulstrupová, emeritní profesori Robert L. Perkins, Ph.D., Alastair McKinnon, Ph.D., C. Stephen Evans, Ph.D., Bruce Kirmmse a Julia Watkinová Ph.D.² Profesorovi Gordonovi Marinovi, Ph.D. za to, že jsem mohl na své disertační práci pracovat v Hong Kierkegaard Library v Northfieldě.

Roman Králík

---

¹ Hromádka, J. L. *Přelom v protestantské teologii*, s. 10.

² Dr. Julia Watkinová zemřela v čase dokončování této disertační práce 23. ledna 2005. Od Dr. Watkinové a Doc. Dr. Gažíka jsem obdržel doporučení na studium v Hong Kierkegaard Library v roce 2004.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem Søren Aabye Kierkegaard (1813 – 1855). Život, víra a teologie napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Šali dne 5. září 2005

PaedDr. Roman Králík

OBSAH DISERTAČNÍ PRÁCE

Seznam použitých zkratk	6
Úvod	7
1. K dosavadnímu bádání o díle a životě Sørenea Kierkegaarda	12
1.1. Bádání v Dánsku	12
1.2. Bádání v Německu	14
1.3. Bádání v USA a Austrálii	17
1.4. Bádání v České republice a na Slovensku	20
1.5. Současné bádání a mezinárodní společnosti	22
1.6. Rozdělení Kierkegaardových spisů	25
1.7. Shrnutí bádání	29
2. Historické pozadí vystoupení Sørenea Kierkegaarda	31
2.1. Politicko – hospodářské poměry v Dánsku	31
2.2. Náboženské poměry v Dánsku	36
3. Život a dílo Sørenea Kierkegaarda	40
3.1. Rodina, dětství a studium v Borgerdydskolen	40
3.2. Období univerzitního studia 1830 – 1841	45
3.3. Osudová láska – Regina	51
3.4. První spisovatelské období: 1841 -1846.	54
3.5. Druhé spisovatelské období: 1847 - 1854.	59
3.6. Poslední roky: 1854 – 1855	62
4. Pojetí víry u Sørenea Kierkegaarda	67
4.1. Vášeň jako projev víry	75
4.2. Skutky jako projev víry	78
4.2.1. Abrahám - hrdina víry	79
4.2.2. Jób – muž v právu	82
4.2.3. Celník - muž pokory	84
4.2.4. Hříšnice – svatý příběh lásky k Bohu	86
5. Kierkegaardovo pojetí Boha a člověka	89

5.1. Bůh v pojetí Kierkegaarda	89
5.1.1. Vlastnosti Boha	89
5.1.1.1. Bůh jako láska	91
5.1.1.2. Trpící Ježíš Kristus	92
5.2. Pojetí člověka u Kierkegaarda	95
5.2.1. Stádia lidské existence	96
5.2.1.1. Estetické stádium	97
5.2.1.2. Etické stádium	99
5.2.1.3. Náboženské stádium	99
5.3. Člověk ve vztahu k Bohu v pojetí Kierkegaarda	100
5.3.1. Jednotlivec před Bohem	103
5.3.2. Modlitba a její význam pro Søren Kierkegaard	106
5.3.3. Následování Boha	110
6. Pojetí církve u Søren Kierkegaarda	114
6.1. Církev zápasící	121
6.2. Kierkegaardův konflikt s představiteli církve	122
6.2.1. Jakob Peter Mynster (1775-1854) – nekřesťan biskupem	123
6.2.2. Hans Lassen Martensen (1808-1884) – dogmatik a kariérista	126
6.2.3. Nicolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) – politik bez křesťanské vášně	130
6.3. Shrnutí – rozdíly mezi představiteli církve	135
7. Aktualita Kierkegaardova myšlení a odkazu dnes	138
Závěr	139
Jmenný rejstřík	143
Seznam použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů	147
Summary	158

Seznam použitých zkratk

- AE - Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům
- B21 - Fædrelandet
- BA - Pojetí úzkosti
- BFF - Články vztahující se ke spisům
- BI - Pojem irone se stálým zřetelem k Sokratovi
- BK - Bibliotheca Kierkegaardiana
- BOA - Kniha o Adlerovi
- CT - Křesťanské řeči
- DS - Sud'te sami!
- DSS - Toto se má říci; budiž to tedy řečeno
- EE1 - Bud' – anebo 1.
- EE2 - Bud' – anebo 2.
- EOT - Vzdělavatelné řeči
- F - Předmluvy
- FB - Bázeň a chvění
- FV - O mé spisovatelské činnosti
- G - Opakování
- GU - Boží neproměnitelnost
- HCD - Co soudí Kristus o oficiálním křesťanství
- IC - Návčik křesťanství
- IKC - International Kierkegaard Commentary
- IKN - International Kierkegaard Newsletter
- JC - Johannes Climacus
- KG - Skutky lásky
- KK - Obvyklá i případná krize v životě herečky
- LA - Literární recenze: Dva věky
- LF - Kvítí polní a pták nebeský
- LP - Ze zápisků ještě žijícího
- O - Okamžik
- O - no. 10 - Okamžik č. 10
- OTA - Vzdělavatelné řeči v rozmanitém duchu
- Pap. - Papíry
- PS - Filosofické drobký
- RGG - Die Religion in Geschichte und Gegenwart
- SK - Søren Aabye Kierkegaard
- TRE - Theologische Realenzyklopädie
- TSA - Dvě eticko-náboženská pojednáníčka
- TTL - Tři řeči při smyšlených příležitostech
- YTS - Tři řeči při páteční večeři Páně

Úvod

Předkládaná disertační práce je věnována oboru Systematické teologie.³ Obsah studie, kromě úvodu a závěru, je rozdělený do sedmi kapitol. V první kapitole je čtenář seznámen s vydáváním Kierkegaardových spisů, překladů a výzkumů. Je zde uveden přehled dosavadních poznatků, které se zabývají příslušnou problematikou a dalším komplexním bádáním. Kapitola má název: *K dosavadnímu bádání o díle a životě Sorena Kierkegaarda*.

Druhá kapitola je soustředěna na historické pozadí života Sorena Kierkegaarda a je rozdělena do dvou částí, a to na: *Politicko-hospodářské poměry v Dánsku a Náboženské poměry v Dánsku*.

Třetí kapitola *Život a dílo Sorena Kierkegaarda* obsahuje průběh Kierkegaardova života, jeho dílo a vlivy. Tato kapitola je důležitá pro pochopení Kierkegaardova nelehkého života, vztahů, jeho kritiky církve, pojetí Boha a Ježíše Krista.

Ve čtvrté kapitole *Pojetí víry u Sorena Kierkegaarda* můžeme sledovat Kierkegaardovu víru, kterou prezentoval ve svých výkladech. Kierkegaard v souvislosti s vírou zdůrazňoval vášeň a projev víry – skutky, které jsou poukázány na biblických příbězích ze Starého a Nového zákona.

V páté kapitole *Kierkegaardovo pojetí Boha a člověka* autor popisuje Kierkegaardovo pojetí Boha, vlastnosti Boha s důrazem na Boží lásku a utrpení. V další části této kapitoly je Kierkegaardův obraz člověka a zachycení stádií, kterými člověk podle Kierkegaarda prochází – estetické, etické a náboženské. Další částí kapitoly je Kierkegaardovo pojetí vztahu mezi Bohem a člověkem, dále Kierkegaardův vztah k Bohu, který aktivně projevoval v modlitbách s důrazem na následování.

V šesté kapitole *Pojetí církve u Kierkegaarda* autor poukazuje na význam církve u Kierkegaarda, jeho vztah a konflikt s církví. V další části se autor věnuje nejvýraznějším náboženským osobnostem a jejich vzájemným kontaktům. Těmi představiteli jsou Jakob Peter Mynster, Hans Lassen Martensen a Nicolai Frederik Grundtvig.

---

³ I když je práce v oboru Systematická teologie – Kierkegaard „odmítal pojem teologický systém a nikdy nepsal systematickou teologii“. Perkins, L. Robert. Soren Kierkegaard, s. vii.

Sedmá kapitola s názvem *Aktualita Kierkegaardova myšlení a odkazu dnes* poukazuje na význam Kierkegaarda pro jednotlivce a společnost v současnosti.

Je zřejmé, že od osmdesátých let 20. století zájem o křesťanského Kierkegaarda upadl a převahu tvoří filosoficky orientovaní badatelé. Svědčí o tom také skutečnost, že centra bádání o Kierkegaardovi se vyskytují na filosofických fakultách, resp. katedrách filosofie. Jednou z příčin je, že i ve studii církevní historie dominuje tendence interpretovat Kierkegaardovu kritiku církve jako bezvýznamnou. Považují tuto kritiku za útok člověka, který byl nespokojen a neuměl vyřešit svoji životní situaci a problémy. V disertační práci také vidím aktuálnost pro řešení vztahu mezi člověkem a Bohem v současnosti.

Prostudoval jsem také teologicky a systematicky orientovanou 16. svazkovou studii *Bibliotheca Kierkegardiana*, která mě uvedla do problematiky a do dalšího bádání. Při studiu byly také využity systematické studie: *International Kierkegaard Commentary* a *Kierkegaard Studies*. Dále mi byly nápomocné nejnovější informace a bádání *International Kierkegaard Newsletter* a *Soren Kierkegaard Newsletter*, a také početné monografie a encyklopedie. Byly využity především bádání M. Mikulové Thulstrupové, N. Thulstrup, B. Kirmmseho, J. Watkinové.⁴

Existuje množství rozdílných metod při interpretaci Kierkegaardových spisů:⁵

1. *literární metoda*, která se koncentruje na literární formu Kierkegaardových spisů,
2. *psychologicko-bibliografická metoda*, jejímž cílem je vysvětlení Kierkegaardových spisů na základě jeho života a osobnosti,⁶
3. *historicko-komparativní metoda*, ve které jde o pokus zařadit Kierkegaarda a najít jeho místo v historii teologie a filosofie a porovnat ho s ostatními mysliteli,

---

⁴ Byly použité i vlastní studie publikované v časopisech *Církevní listy* a *Theologická revue*. Více o problematice v kapitole 1. K dosavadnímu bádání o díle a životě Sorena Kierkegaarda, s. 11- 28.

⁵ Podobně: Law, R. David, *Kierkegaard as Negative Theologian*, s. 3.

⁶ Velmi známá je kniha Theodora Haeckera *Der Buckel Kierkegaards* a tvrzení pro pochopení Kierkegaarda, že „*Kierkegaards Missgestalt auf seine psychologische Struktur Einfluss gehabt hat.*“ Haecker, Theodor. *Der Buckel Kierkegaards*, s. 28. V anglickém jazyce podobně zdůraznil psychologické problémy u Kierkegaarda Carnell, E. J. *The Burden of Soren Kierkegaard*, s. 13-25.

4. *deskriptivně-tématická metoda* interpretuje Kierkegaardovo myšlení v jeho vlastních termínech, které můžeme rozdělit do dvou částí: *deskriptivní studie*, která opisuje obsah Kierkegaardových spisů a *tématické studie*, která se pokouší izolovat a interpretovat jednotlivé koncepty anebo témata v Kierkegaardově myšlení,

5. *obsahová metoda*, jejímž základem je přezkoumání myšlení a idejí obsažených v Kierkegaardových spisech. Buď jsou spisy zpracovávány jako části celku, anebo se pohled zaměřuje na Kierkegaardův spirituální vývoj.

Karl Barth ve svém článku *Kierkegaard und die Theologen* poukázal na tři skupiny teologů a jejich interpretaci Kierkegaarda:⁷

První skupinu tvoří teologové, kteří vědí “co je co“, poznají křesťanství – jsou zařazeni do struktur, smíření se světem i s Bohem. Nikdy však neprošli Kierkegaardovou školou, jeho utrpení a zápas je jim dalece vzdálen. Druhá skupina je zastoupena teology, kteří hluboce pronikli do Kierkegaardova myšlení, selhali však v porozumění posledních let Kierkegaardovy školy. Kierkegaard se stal pro ně systémem, jehož základem je konečný, kvalitativní rozdíl mezi Bohem a člověkem. Nepochopili Kierkegaardovu kritiku společnosti i církve, kterou nechtěl ponížít, ale svojí kritikou a ironií napravit. Třetí skupina teologů je otřesena obrovskou odlišností, novotou myšlenek a tvrdostí Kierkegaardových požadavků. Nedokázali najít společné body teologie a s existenciální filosofií, nezařadili teologii do struktur filosofie, stali se sice seriózními, více lidskými, nepoužívali ironii a museli navštěvovat jiné školy, než které navštěvoval Kierkegaard. Autor této disertační práce, i když je nejbližší třetí skupině, chce poukázat na jednotlivce, Kierkegaardovu lásku k Bohu a nebýt zařazen do struktur a systému.

Cílem této disertační práce je obeznámit čitatele s životem, myšlením a duchovním zápasem jedné z osobností novodobé teologie Søren Kierkegaarda. Dále chce poukázat na Kierkegaarda jako křesťana, který vedl teologický boj o pravdu křesťanství. Přesto zájem církevních společností v současnosti (a také v minulosti) o Kierkegaarda je velmi malý, jak to

---

⁷ Barth, Karl. *Kierkegaard und die Theologen*. *Kirchenblatt für die reformierte Schweiz*, 1963, vol. 119, no. 10. s. 150-151.

poznámenal a potvrdil John Thulstrup v roce 2004 s odvoláním na *The Oxford Dictionary of the Christian Church*.⁸ Půjde o první publikaci v českém jazyce, která Kierkegaarda vidí jednoznačně v křesťanské pozici. Tato práce je pokusem vyvrátit některá nesprávná pochopení S. Kierkegaarda a zároveň snahou načrtnout možnosti církve jak oslovit moderního člověka myšlením a odkazem Søreny Kierkegaarda.

Na základě těchto cílů byly stanoveny následující hypotézy:

H1 – Vzhledem k doposud prostudovaným spisům Søreny Kierkegaarda předpokládám, že Kierkegaard byl náboženský spisovatel a své poslání spatřoval ve snaze ukázat člověku „jak se stát křesťanem“. Kierkegaard je totiž pro mnohé reprezentantem iracionalismu, existencialismu, a proto je jeho interpretace křesťanství často opomíjena.

H2 – Předpokládám, že i člověk ve 21. století může být osloven myšlením a interpretací křesťanské zvěsti Søreny Kierkegaarda.

H3 – Současná církev a moderní teologie může využívat myšlenky S. Kierkegaarda, které mohou přispět k obrodě, reformě církve a křesťanství.

Základem celé disertační práce jsou publikované spisy Søreny Kierkegaarda a jeho zápisy v *Papírech*. Díla Søreny Kierkegaarda nepřeložená do češtiny jsou uvedena z anglického jazyka. Důležité pojmy jsou uvedeny v staré dánštině v závorce.⁹ Literatura byla uzavřena ke dni 1. listopadu 2004.

Autor si zvolil deskriptivně-tématickou metodu a hermeneuticko-explikačně-deduktivní postup pro řešení práce. Všechny poznámky jsou uváděny na dané straně pod čarou. Citovaná a použitá literatura z monografií je uvedena jen částečně, kompletně je uvedena až v seznamu použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Příspěvky z edicí (BK, IKC, IKN) a odborné články jsou uvedeny kompletní, vždy na dané straně pod čarou. Biblické citáty a

---

⁸ Thulstrup, John. Introduction. In Thulstrup, Niels. *Kierkegaard's Socratic Role*, s. 4. Thulstrup cituje: Cross, L. F. (ed.) *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. Oxford – New York – Athens: Oxford University Press 1997, s. 926.

⁹ Tyto pojmy jsem konzultoval s Bruceem H. Kirmmsem, Ph.D. a Robertem L. Perkinsem.

jejich zkratky jsou vzaty z českého Ekumenického překladu Bible (1990). Vzhledem k rozsáhlému dílu Søreny Kierkegaardy jsem daným tématem nepostihl literární a psychologické aspekty Kierkegaardova díla. Jen částečně je pojednáno o filosofických vlivech na Søreny Kierkegaardy.

1. K dosavadnímu bádání o díle a životě Sorena Kierkegaarda

Soren Kierkegaard je velká postava dánských a evropských dějin. Zvláště ve 20. století se stal předmětem rozsáhlého badatelského zájmu v různých oblastech. Už za života budil Kierkegaard pozornost několika cizinců, kteří ho navštěvovali a chtěli s ním diskutovat a rozmlouvat o jeho myšlenkách a názorech.

1.1. Bádání v Dánsku

Je nutné zmínit jednoho z prvních badatelů Sorena Kierkegaarda George Brandesa, protože: „žádný autor neměl větší vliv na Brandesovu intelektuálně-rozumový vývoj než Soren Kierkegaard. Žádný autor neměl větší význam než Brandes pro Kierkegaardovu pověst v Dánsku – a mimo něj.“¹⁰ George Brandes (1842-1927) byl dánský kritik, který se narodil v Kodani. Brandes byl původem Žid, později konvertoval a stal se křesťanem. Brandesova známá kniha *Soren Kierkegaard* z roku 1877 byla později přeložena do němčiny v roce 1879, do češtiny v roce 1904 a do jazyku jidiš v roce 1918. George Brandes byl známý také tím, že se věnoval a psal o Friedrichu Nietzsche v německém a dánském jazyce.

První dánské bibliografie Kierkegaarda, začaly vycházet až na začátku 20. století: *Soren Kierkegaards Samlede Værker* (Sbírka prací Sorena Kierkegaarda) editoři: A. B. Drachmann, J. L. Heiberg a H. O. Lange. Dílo má 14 částí a vyšlo v Kodani ve vydavatelství Gyldendal v roce 1901-1906. O toto vydání se zasloužil darem z Carlsbergova fondu bohatý pivovarník. Druhé vydání bylo publikováno mezi obdobím 1920-1936 spolu s *Terminologickým registrem* J. Himmelstrupa a *Indexem* A. Ibsena. Kierkegaardovy *Papíry* začaly vycházet od roku 1909, v roce 1948 byly kompletně vydané a plně nahradily nepřesné vydání z let 1869-1881.

Další dánská bibliografie vyšla v roce 1948 od Aage Kabella: *Kierkegaardstudiet i Norden*. Následovalo další publikování spisů *Kierkegaard, Soren, Breve og Aktstyker Soren Kierkegaard* (Listy a dokumenty týkající se Sorena Kierkegaarda). Editor Niels Thulstrup, 2

---

¹⁰ Jansen Billeskov, J. F. Brandes. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *The Legacy and Interpretation of Kierkegaard*. BK 8, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1981, s. 208.

vols. v Kodani ve vydavatelství Munksgaard, v roce 1953-1954. *Deniky Sorena Kierkegaarda - Soren Kierkegaards Papirer* vycházely pod vedením editorů P. A. Heiberga, V. Kuhra a E. Torstinga, 2nd ed. N. Thulstrup, Index N. J. Cappelørn, Copenhagen, Gyldendal v letech 1968-1978. *Nutidens Religiøse Forvirring Bogen om Adler (Moderní náboženské spojení: Kniha o Adlerovi)* ed. Julia Watkinová, vydané v Kodani, ve vydavatelství Reitzel, v roce 1984.

Mezi nejznámější dánské badatele patřili: Søren Holm, profesor filosofie náboženství a etiky na Universitě v Kodani, který se zabýval porozuměním vztahu mezi křesťanstvím a historií u Kierkegaarda.¹¹ F. J. Billeskov Jansen, profesor literatury na téže univerzitě a viceprezident *Kierkegaardovi společnosti v Dánsku* a člen redakční komise časopisu *Orbis Litterarum*, který publikoval články myslitelů ze Skandinávie.

Původem ukrajinský emigrant a student v Kodani Gregor Malantschuk byl orientován na filosofické pojetí Kierkegaarda a prosazoval myšlenku „progresivního pohybu“ u Kierkegaarda. Tato myšlenka spočívá v tom, že Kierkegaardova literární produkce od počátku až do konce má celistvý vývoj, v němž jednotlivé spisy navazují na sebe. K. E. Løgstrup, profesor v Aarhuse, porovnal Kierkegaarda a Heideggera. Východiskem jeho bádání je podobnost jejich životních osudů.¹² O studiích ve Skandinávii podal zprávu Niels Thulstrup,¹³ který byl spolu s Nielsenem Søre a Johannem Sløkem nejvíce aktivní v bádání o Kierkegaardovi v Dánsku. Vrcholem úsilí Nielse Thulstrupa, který byl spolu s Marií Mikulovou Thulstrupovou editorem, je 16 svazková BK publikovaná v letech 1978 – 1988. Niels Thulstrup byl také spolu s Howardem A. Johnsonem editorem prestižní *A Kierkegaard Critique*, do které přispěli nejvýznamnější badatelé Německa, Dánska, USA, Itálie a Francie v roce 1962.¹⁴

Mezinárodní publikace *Kierkegardiana* byla zahájena v roce 1955 profesorem Nielsem Thulstrupem. Univerzitní profesor Niels Thulstrup a Marie Mikulová Thulstrupová připravili

---

¹¹ Holm, Søren. *Søren Kierkegaards Gesichtsphilosophie*, Stuttgart 1956.

¹² Løgstrup, K. E. *Kierkegaards und Heideggers Existenzanalyse und ihr Verhältnis zur Verkündigung*, Berlin 1950.

¹³ Thulstrup, Niels. *Theological and Philosophical Kierkegaardian Studies in Scandinavia, 1945-1953*. *Theology Today*, 1955, vol. XII, no. 3., s. 297-311.

¹⁴ O další dánsko – americké spolupráci svědčí spolupráce Nielse Thulstrupa a Howarda V. Honga na vydání *Philosophical Fragments* v překladu od Davida Swensona. Niels Thulstrup přispěl novým úvodem a komentářem a Howard V. Hong revidovaným a komentovaným překladem. *Kierkegaard, Søren. Philosophical Fragments or a Fragment of Philosophy*. Princeton: Princeton University Press, 1967.

publikaci *Bibliotheca Kierkegaardiana* (1978-1988), která je teologicky zaměřena a je soustředěna na analýzu jednotlivých témat a významu u Kierkegaarda.

1.2. Bádání v Německu

Výzkumy Kierkegaarda mimo Dánsko začaly spolu s jeho překlady spisů do německého jazyka od roku 1862. První překlad uskutečnil Chr. Hansen jednalo se o Kierkegaardův spis *Ke zkoušení sebe samého doporučeno současnosti*. O další překlady se přičinil August Bärthold dílem *Noten zu Sören Kierkegaards Lebenschichte*, které vyšlo v Halle, a úplnými překlady *Nácvik křesťanství* a *Nemoc k smrti*.

O první systematické vydávání *Gesammelte Werke* - Kierkegaardových překladů do německého jazyka se zasloužil Christoph Schrempf v období 1909-1922. Tyto překlady jsou ale všeobecně pokládány za nepřesné a byly jednou z příčin, že jednotlivé interpretace se stavěly k dílu Sorena Kierkegaarda rozdílně a subjektivně.¹⁵ Podle J. L. Hromádky to byl Schrempf, který „zahájil údobí jakéhosi kierkegaardovského kultu. Jeho výklad Kierkegaarda byl ovšem v souladu s náladou konce 19. století. Schrempf učinil z Kierkegaarda radikálního subjektivistu a v jistém smyslu předjal to, co o něm učí existencialisté. Není pravdy, leč v lidském nitru – subjektu.“¹⁶ Schrempf, který nebyl křesťansky orientován, také uvedl Kierkegaarda do prvního vydání *Die Religion in Geschichte und Gegenwart* v roce 1912.¹⁷ Ve dvacátých letech 20. století se stal Kierkegaard v Německu populární zásluhou významné postavy německého badatele a profesora teologie na Kodaňské univerzitě Eduarda Geismara, který publikoval biografii Sorena Kierkegaarda v dánštině i v německém jazyku. Geismar představil Kierkegaarda ve druhém vydání RGG v roce 1929.¹⁸ Svými přednáškami v USA na

---

¹⁵ Jak poznamenává Wolfdietrich von Kloeden: „Hier liegt ein krasses Fehlurteil vor: Schrempf sieht nicht die Folgerichtigkeit kierkegaardscher Gedankengänge. Er empfindet nicht die Schönheit der Sprache. Er versteht nicht die innere Dialektik der verschlungenen Sätze.“ von Kloeden, Wolfdietrich. Die deutschsprachige Forschung. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard Research. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 42.

¹⁶ Hromádka, J. L. Sören Kierkegaard. *Křesťanská revue*, 1955, vol. XXII, no. 8, s. 245. Dále Hromádka uvádí: „V podstatě byl Schrempfův výklad nesprávný, neboť Kierkegaard chce překonat hrůzu idealistického subjektivismu. Chce dostat člověka k něčemu, co skutečně existuje.“ Hromádka, J. L. *Přelom v protestantské teologii*, s. 46.

¹⁷ Schrempf, Chr. Kierkegaard. In: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Herman Gunkel (ed.) 1. Auf., Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1912. s. 1095-1103.

Princeton Theological Seminary v roce 1936 měl významný vliv na americké studie a především na Waltera Lowrieho.

Dalším významným německým badatelem byl Hermann Diem. Ve svých spisech *Philosophie und Christentum bei Søren Kierkegaard*, vydané v Mnichově v roce 1929; *Die Existenzdialektik von Søren Kierkegaard*, vydané v Zollikon – Zürich v roce 1950; *Søren Kierkegaard. Spion im Dienste Gottes*, vydané ve Frankfurtu v roce 1957 upozorňoval na nedorozumění existenciálních filosofů, kteří se Kierkegaardovi neprávem dovolávali.

V období mezi roky 1950-1969 vyšel v Düsseldorfu nový překlad Kierkegaardových spisů *Gesammelte Werke* ve 35 svazcích pod vedením Hayo Gerdese a Emanuela Hirsche, který už dříve napsal třísvazkovou studii *Kierkegaard-Studien*, která vyšla v Güterslohu, v letech 1930-1933 a výrazně ovlivnila vývoj bádání o Kierkegaardovi. Je však rozdíl v pojmání Kierkegaardovi, Hirsch vidí Kierkegaardovi v německé tradici a německého idealismu a Diem naopak. Tato tradice je porušena podobně jako u Karla Bartha a zdůrazňuje více existencialismu u Kierkegaardovi. Proti tomuto se jednoznačně staví Niels Thulstrup.¹⁹

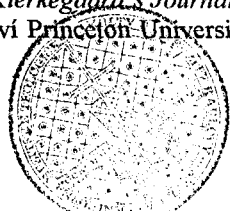
Profesor historie na Univerzitě v Göttingenu Emanuel Hirsch se také pokusil rekonstruovat vývoj Kierkegaardova dětství, protože záznamy o Kierkegaardově dětství byly neúplné vinou a nedbalostí Barfoda, kterému je svěřil Sørenův bratr Peter Christián Kierkegaard 12 let po smrti svého bratra Sorena. Tyto dokumenty se pokusil zachránit německý badatel H. Gottsched, ale editoři přijali Barfodovo datování a překladatelé je následovali. Proto badatelé a zájemci neměli dlouhou dobu kompletní materiály o Kierkegaardově dětství. Dodnes existují dohady u některých spisů o Kierkegaardově autorství. Na tyto a další spekulace o Kierkegaardově autorství reagovala zajímavá studie autorů Nielse Jørgena Cappelørna, Joakima Garffa a Johnyho Kondrupa. Tato práce vyvrací mýty o Kierkegaardovi,²⁰ která byla publikována v roce 1996 s názvem *Skribt billeder* a věnuje se Kierkegaardovi jako autorovi, jeho spisovatelskému dílu, systému deníků a zápisků.

---

¹⁸ Geismar, Eduard. Kierkegaard. In: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Hermann Gunkel (ed.) 2. Auf., Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1929, s. 747-751.

¹⁹ Thulstrup, Niels. Kierkegaard's Socratic Role, s. 81.

²⁰ Do anglického jazyka byla přeložena v roce 2003 pod názvem *Written Images. Søren Kierkegaard's Journals, Notebooks, Booklets, Sheets, Scraps, and Slips of Paper*. Vydalo ji prestižní vydavatelství Princeton University Press, Princeton and Oxford. Překladačem knihy je Bruce H. Kirmmse.

Z další generace německých badatelů Kierkegaarda je neznámější Wolfdietrich von Kloeden,²¹ který v osmdesátých a devadesátých letech 20. století publikoval recenze v *Theologische Literaturzeitung*, které ovlivňovaly a obeznamovaly německou veřejnost s novými monografiemi o Kierkegaardovi. Profesor von Kloeden byl také aktivní v mezinárodním bádání *Bibliotheca Kierkegardiana*, kde rozsáhleji zpracoval vliv Sokrata na Kierkegaarda²² a přehledně uvedl Kierkegaardovo bádání a překlady v Německu od počátků až do roku 1988.²³

Rozsáhlou studii o Kierkegaardovi představil Henning Schröer v *Theologische Realenzyklopädie*. Studie o Kierkegaardovi je rozdělena do čtyř částí:

1. život,
2. dílo,
3. bádání o Kierkegaardovi,
4. vliv.

Další německé bádání představil v roce 1992 v *Biographisch – Bibliographisches Kirchenlexikon* Heiko Schulz. Studie obsahuje Kierkegaardovy spisy, kompletní německé překlady, přehled Kierkegaardových bibliografií a neznámější monografie Sorena Kierkegaarda v německém jazyce.²⁴ J. H. Schmid v *Evangelisches Lexikon für Theologie und Gemeinde* upozorňuje na Kierkegaardovu důslednost v existenciálním myšlení a na úsilí, s jakým hledá pravdu.²⁵

Ve čtvrtém vydání *Die Religion in Geschichte und Gegenwart* v roce 2002 je Søren Kierkegaard představen dvěma autory: dánským badatelem Nielsem Jørgenem Cappelørnem a

---

²¹ Wolfdietrich von Kloeden už v roce 1966 napsal disertaci o Kierkegaardovi: *Leiden und Gemeinde*. Na tuto disertační práci upozornil H. Schröer. In: Schröer, Henning. In: *Theologische Realenzyklopädie – Band XVIII*, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1989, s. 155.

²² von Kloeden, W. Sokrates. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard's Classical Inspiration*. BK 14, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1985, s. 104-181.

²³ von Kloeden, W. Einfluß und Bedeutung in deutsch-sprachigen Denken. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *The Legacy and Interpretation of Kierkegaard*. BK 8, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1981, s. 54-101.

²⁴ Schulz, Heiko. *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Band III, 1992, 1466-1469.

²⁵ Schmid, J. H. *Evangelisches Lexikon für Theologie und Gemeinde*, Wuppertal 1998, s. 1071.

v současnosti nejznámějším německých badatelem díla Sorena Kierkegaarda Hermannem Deuserem.²⁶ Profesor Deuser předkládá tři možné pojetí Kierkegaarda:

1. existenciálně – teologické (představitelé K. Jaspers, M. Heidegger, J. P. Sartre, A. Camus),
2. ontologicko – teologické (představitelé K. Barth, R. Bultmann, E. Hirsch, H. Diem),
3. literárně – historická fikce je soustředěná na bibliografické zajímavosti a literární přijetí – paralela s F. Nietzsche, ²⁷ A. Schopenhauerem (představitel Th. W. Adorno).

Hermann Deuser, profesor systematické teologie v Giesenu, je autorem knih: *Sören Kierkegaard. Die paradox Dialektik des politischen Christen* (1974), *Die Philosophie des religiösen Schriftstellers* (1985) a je také garantem nového německého překladu, jenž byl zahájen v prosinci roku 2000 v dánském projektu *Soren Kierkegaards skrifter in 55 volumes*. Na tomto projektu spolupracuje s Heiko Schulzem a Ulrichem Lincolnem.

K celkovému hodnocení výzkumu v Německu je třeba zdůraznit, že „*Die deutsche Kierkegaardforschung hat philosophisch vor allem die Rezeptionslinien nach vorwärts und rückwärts untersucht, von Sokrates bis zu Wittgenstein, allerdings nicht immer mit gründlicher Kierkegaardkenntnis.*“²⁸

---

²⁶ Deuser, H. Kierkegaard. In: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Hans Dieter Betz (ed.) 4. Auf., Band 4, Tübingen, J. C. B. Mohr, 2001. s. 954-958.

²⁷ William Barrett spojil Nietzscheho a jeho výrok „poslední křesťan zemřel na kříži“ a Kierkegaarda, který napsal, že „*byl posledním křesťanem*“ a že, „*není ani jediný: křesťan*“ (Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 55) Barrett zařazuje Kierkegaarda mezi existencialisty a „*iracionální muže*“. Tato Barrettova studie představuje nesprávné zařazení Kierkegaarda spolu s Nietzsche, Heideggerem a Sartrem. Více: Barrett, William. *Irrational Man. A Study in Existential Philosophy*. s. 133-157. Dalším příkladem je H. J. Blackham a jeho podobné spojení s Nietzsche, Jaspersem, Marcelem, Heideggerem a Sartrem. Více: Blackham H. J. *Six Existentialist Thinkers*. s. 1-148. Zařazení Kierkegaarda mezi iracionalisty odmítají významní badatelé Kirmmse, Pattison, Hannay, Westphal, C. S. Evans, Roberts, Ferreirová a Jackson a považují toto označení za jeden z mnoha mýtů o Kierkegaardovi. Viz: Hannay, Alastair and Marino, D. Gordon (ed.) *The Cambridge Companion to Kierkegaard* s. i.

²⁸ Schröer, Henning. In: *Theologische Realenzyklopädie – Band XVIII*, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1989, s. 152.

1.3. Bádání v USA a v Austrálii

Překlady a bádání o Kierkegaardovi do anglického jazyka byly uskutečněny až později, ve třicátých letech 20. století.²⁹ Paul Tillich,³⁰ kterému byly dobře známé Kierkegaardovy německé překlady, poznamenal: „*Zatímco Kierkegaard zůstal neznámý pro anglicky hovořící svět po století, jeho oponent dánský biskup Martensen, byl překládán už v čase svého života To je komické, i tragické, že anglo-saské myšlení bylo prakticky vyloučeno od velkých podnětů, které kontinentální teologie a filosofie přijímaly od německých překladů Kierkegaardových děl. Ale tato situace se změnila.*“³¹ O množství překladů se přičinil D. Swenson a Walter Lowrie ve čtyřicátých letech 20. století. Dalším z překladatelů jsou Howard a Edna Hongovi s kompletními překlady *Kierkegaard's Writings – 26 volumes* ve vydavatelství Princeton University Press (1978-2000) a *Søren Kierkegaard's Journals and Papers - 7 volumes* ve vydavatelství Indiana University Press (1967-1978).

Alastair Hannay přeložil doposud čtyři Kierkegaardovy kompletní spisy: *Bud'anebo* (1992) *Strach a chvění* (1985, druhé vydání 2003), *Literární recenze: Dva věky* (2001) a *Nemoc k smrti* (2004) a Julia Watkinová s výběrem prvních Kierkegaardových polemických spisů a zápisků *Early Polemical Writings* ve vydavatelství Princeton University Press, v roce 1990.

Lowrie a Swenson publikovali také monografie o Kierkegaardovi. Základem pro další americké bádání jsou dvě monografie od Waltera Lowrieho *A Short Life of Kierkegaard* a *Kierkegaard* a monografie Davida Swensona *Something about Kierkegaard*.

V Kanadě publikuje známý Alastair McKinnon. McKinnon se věnuje analýze textu. Výskyt jednotlivých Kierkegaardových výrazů, pojmů a jmen vydal ve čtyřech dílech *The Kierkegaard Indices* v letech 1970-1975. Dalším pokračovatelem je Abrahim H. Khan. Khan ve své knize *Salighed as happiness? Kierkegaard on the Concept Salighed* uvádí konceptuální

---

²⁹ V USA: Hollander, L. M. *Selections from the Writings of Kierkegaard*, University of Texas 1932; Fick, Knud. *The Diary of a Seducer*, Ithaca 1935, Swenson, F. David and Swenson, M. Lillian. *Philosophical Fragments*, Princeton, 1936.

³⁰ Studium Kierkegaardova „sloužilo jako prostředek k porozumění myšlení Paula Tillicha“. Cochrane, C. Arthur. *The Existentialists and God*, s. 77.

³¹ Tillich, Paul. *Kierkegaard in English*. *American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 254.

modely, ve kterých se opírá o výzkumy A. McKinnona a jeho publikace.³² Velmi známé a uznávané jsou monografie z 90. let Bruce H. Kirmmseho: *Kierkegaard in Golden Age Denmark* a dosud nepublikované svědectví současníků Sorena Kierkegaarda *Encounters with Kierkegaard*.

Disertační práce v USA,³³ které se týkají tématu víry u Kierkegaarda jsou následující William C. Suttles: *Towards an Epistemology of Faith: A Critical Analysis of the Subjective Relation to the Object of Faith in the Thought of Soren Kierkegaard and Rudolf Bultmann*.³⁴

Práce obsahuje čtyři kapitoly:

1. Historický přehled subjektivního důrazu na víru.
2. Filosofický vztah mezi Kierkegaardem a Bultmannem.
3. Kierkegaard a Bultmann o subjektivitě víry.
4. Kierkegaard a Bultmann o subjektivitě vztahu k objektu víry.

Suttles představil Kierkegaarda a Bultmanna a upozornil na jejich rozdíly například v pojmání funkce Bible pro víru. U Bultmanna je to povýšení rozumu nad autoritou Bible, a proto může být Bible demytologizována, na rozdíl od Kierkegaarda, pro kterého nemůže být zjevení hodnoceno rozumem a jen subjektivní víra musí ustoupit posouzení zjevením. Kierkegaardovo vnímání víry je závislé na doslovné inkarnaci na rozdíl od pohledu R. Bultmanna.

Další disertační práci představil David Gregory Sapp s názvem: *The Imitatio Naturae Christi: A Study of the Imitation of Christ in Kierkegaard's Thought*.³⁵ Autor poukazuje na to, jak Kierkegaard porozuměl Kristovu lidství, lidství a lidskému bytí a imitaci Krista, a to hlavně v autorově 4. kapitole s názvem *Kierkegaardova Kristologie a antropologie* a v 5. kapitole, která je nazvaná *Imitace Krista u Kierkegaarda*. Autor disertace souhlasí s Kierkegaardem, že Kristova lidská přirozenost byla esenciálně stejná s jakýmkoliv člověkem. Celosvětový vliv na bádání Kierkegaarda mají *The Encyclopedia of Philosophy* z roku 1967 pod vedením editora

---

³² Především o McKinnon, Alastair. A Method of Displaying Differences Between Various Accounts of an Object. *Cirpho Review* 2/1 (1974), s. 31–57. In: Khan, H. Abrahim. Salighed as happiness? Kierkegaard on the Concept Salighed, s. 12–20.

³³ Disertační práce nebyly knižně publikované. Použité kopie jako i další disertační práce jsou uloženy v Hong Kierkegaard Library v Northfieldě.

³⁴ Presented to the Faculty of Southeastern Baptist Theological Seminary, Wake Forest, North Carolina 1999.

Paula Edwardse, ve kterém je analýza vztahu mezi Kierkegaardem a Hegelem, Kierkegaardových stádií estetického, etické způsobu myšlení, křesťanství a vysvětlení Kierkegaardovy kritiky Hegela.³⁶ Vrcholem mezinárodního bádání o Kierkegaardovi v posledních letech je 4 - svazkové dílo *Søren Kierkegaard: critical assessments of leading philosophers* editované Danielem W. Conwayem a K. E. Goverem z roku 2002 a obsahuje 63 důležitých bádání, která jsou rozdělena do čtyř hlavních celků:

1. autorství a autentičnost,
2. epistemologie a psychologie,
3. filosofie náboženství,
4. sociální a politická filosofie.

Autoři jednotlivých příspěvků stojí v čele bádání v Dánsku, Francii, Kanadě, Německu a Velké Británii.

1.4. Bádání v České republice a na Slovensku

První, velmi stručnou zmínku v českém jazyce o Kierkegaardovi můžeme najít už v roce 1865,³⁷ tedy jen deset let po smrti Kierkegaarda a ve velkém předstihu před americkým, japonským a francouzským bádáním.³⁸ Rozsáhlejší odkaz na Kierkegaarda je až v *Ottově naučném slovníku*.³⁹

S českými překlady spisů Sorena Kierkegaarda se začalo až v roce 1910. Jednalo se o část díla *Bud-anebo: Svůdcův deník* v roce 1910. Vydáno v překladech také v roce 1920, 1970 a 1994. Následovaly Kierkegaardovy spisy: *Okamžik* (1911), *In vino veritas* (1914), *Současnost*

---

³⁵ A Dissertation Presented to the Graduate Faculty of the University of Virginia in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Virginia 1999.

³⁶ The Encyclopedia of Philosophy. Paul Edwards (ed.) The Macmillan Publishing Co., Inc. & The Free Press, New York – London 1967, s. 336 – 339.

³⁷ Rieger, F. L. Slovník naučný – díl čtvrtý, Praha 1865, s. 652

³⁸ Tillich, Paul. Kierkegaard in English. *American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 254-257. Ve velmi známé bibliografii Jensa Himmelstrupa není uvedena přesná informace o první zmínce o Kierkegaardovi v českém jazyce. Viz: Himmelstrup, Jens. Søren Kierkegaard. *International Bibliografii*, s. 170-171. První francouzské překlady: Paul-Henri Tisseau – *La Répétition* (Alcan, Paris, 1933), *Crainte et Tremblement* (Aubier, Paris 1935), *Le Concept d'angoisse* (Alcan, Paris, 1938). Podrobně: Ricoeur, Paul. *Philosophy after Kierkegaard*. In: Conway D. W. (ed.) *Søren Kierkegaard: critical assessments of leading philosophers*, s. 219.

³⁹ *Ottův slovník naučný*. Šalda. X. L. Kierkegaard. Jan Otto (ed.) 14 díl, KARTEL – KRAJ, Praha: J. Otto, 1899, s. 208-211.

(1969, 1996) a *Čistota srdce aneb Chtít jen jedno* (1989). Po roce 1989 se o překlady zasloužila především Marie Mikulová Thulstrupová, a to stěžejními díly Sorena Kierkegaarda: *Bázeň a chvění a Nemoc k smrti* (1993), *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie* v roce (1997), *Skutky lásky* (2000), *Nácvik křesťanství a Sudte sami!* (2002). Překlad od Roberta Novotného *Tři páteční pozvání k Večeři Páně* vyšel v roce 2000. Poslední překlad je z roku 2003 od Marie Mikulové Thulstrupové a nese název *Má literární činnost*.⁴⁰

Doposud vyšlo v českém jazyce pět knižních komentářů soustředujících se na Sorena Kierkegaarda. Všechny jsou překlady: George Brandes: *Soren Kierkegaard* (1904); Peter P. Rohde: *Kierkegaard* (1995); Romano Guardini: *Těžkomyslnost a její smysl* (1995); Patrick Gardiner: *Kierkegaard* (1996); Lev Šestov: *Kierkegaard a existenciální filosofie* (1997); Radoslav Vojvodić: *Kierkegaard v kočáře* (1998).

Na Slovensku systematické bádání podnítil profesor filosofie Jan Lukáč Veverka, který připravil mezinárodní konferenci o Kierkegaardovi a při této příležitosti vyšla monografie *Kierkegaardove dni* v roce 1993. Dva překlady mají název *Svědčův deník* (2004) a *Bázeň a chvění* (2005). Autorem překladů je Milan Žitný.

Zvláštní kapitolu tvoří tři osobnosti, které pocházejí, anebo mají své předky z Česko – slovenska a jsou všeobecně známé osobnosti, a to nejen v bádání o Kierkegaardovi. Publikují převážně v anglickém jazyce. Prvním je americký historik Jaroslav Pelikán, který napsal zajímavé publikace týkající se Kierkegaarda: *From Luther to Kierkegaard* (1950) a *Fools for Christ* (1955). Druhým je americký filosof Martin Joseph Matuščík a jeho kniha *Postnational Identity: critical Theory and Existential Philosophy in Habermas, Kierkegaard and Havel* z roku 1993,⁴¹ a třetí je už zmíněná badatelka a překladatelka Marie Mikulová Thulstrupová žijící v Kodani, která připravuje další překlady v českém jazyce.⁴²

Bádání o Kierkegaardovi se také věnují i mimo Evropu a USA. Například v Japonsku se začaly objevovat články o Kierkegaardovi už v roce 1906. Kierkegaardovy spisy se překládaly od roku 1935.⁴³ Nejznámějším badatelem byl profesor Masaru Otani, v současnosti Jun Hashimoto.

---

⁴⁰ Obsahuje pět částí Kierkegaardových spisů: *Dobový trend v dánské literatuře; Rozdíl mezi géníem a apoštolem; Má spisovatelská činnost; Hledisko mé spisovatelské činnosti; Jedinec.*

⁴¹ Matuščík spolu s Meroldem Westphalem připravili sborník: *Kierkegaard in Post-Modernity* v roce 1995.

⁴² Další překlad vyjde v roce 2006 a bude mít název *Evangelium utrpení* (Sbírka několik křesťanských řečí).

⁴³ Hashimoto, Jun a Madenokoji, Machimune a Hirabayashi, Takahiro. *Soren Kierkegaard Litteratur i Japan* (1906-1979), s. 51.

1.5. Současné bádání a mezinárodní společnosti

První Kierkegaardova společnost *Søren Kierkegaard Selskabet* byla založena v roce 1948 a publikuje ve vydavatelství *C.A. Reitzels Forlag* výzkumy *Kierkegaardiana*. V současné době jsou editory Joakim Garff, Arne Grøn, Eberhard Harbsmeier, Bruce H. Kirmmse a Julia Watkinová. V Dánsku pracuje také *Søren Kierkegaard Forskningscenteret Ved Københavns Univesitet (Søren Kierkegaard Research Centre)*, které publikují každoročně *Kierkegaard Studies* pod vedením editorů Nielse Jørgena Cappelørna a Hermanna Deusera. Další bádání *Department of Søren Kierkegaard Research* vede Arne Grøn a Pia Søltoftová a společnost *Søren Kierkegaard Kredsen Gilleleje* je soustředěna na ostrově v Sjællandu pod vedením Lis Møllerové-Jørgensenové. V současné době vydavatelství *Gads Forlag* pracuje od 10. října 1997 na kompletním vydání spisů Sorena Kierkegaarda doplněné detailním komentářem - *Søren Kierkegaards skrifter in 55 volumes*. Toto knižní vydání bude obsahovat 55 svazků, z toho 28 svazků textu a 27 svazků s komentářem.

Edice je rozdělena do čtyř skupin:

1. publikovaná díla,
2. nepublikovaná díla,
3. *Papíry*, poznámky a chybějící deníky,
4. dopisy a biografické dokumenty.

Jedná se o kompletní edici, která zachycuje všechno, co Kierkegaard napsal. Edice obsahuje také tři oddělené části *Samlede Værker, Papirer a Breve og Aktstykker*. Ukončení edice se předpokládá v roce 2009, včetně elektronické verze spolu s anglickým, německým a francouzským překladem. Editoři těchto publikací jsou Niels Cappelørn, Joakim Garff, Jette Knudsonová, Johnny Kondrup a Alastair McKinnon. V současnosti se také nově a kompletně překládají *Kierkegaard's Journals and Notes Volume I* ve vydavatelství Princeton University Press pod vedením Bruce Kirmmseho v spolupráci s N. J. Cappelørnem, A. Hannayem, G. Marinem a G. Pattisonem.⁴⁴

---

⁴⁴ O projektě více: Søren Kierkegaard Newsletter. Marino, Gordon (ed.) Newsletter, no. 48, September, 2004, s. 6.

Místem dalšího systematického bádání na mezinárodní úrovni mimo Dánsko je Austrálie, nazývá se: *International Kierkegaard Newsletter*, jehož editorkou je Dr. Julia Watkinová. IKN obsahuje seznam všech Kierkegaardových společností a institucí, konference a přednášky, bibliografie, seznam publikovaných knih, seznam recenzí, disertací, článků a zpráv na internetu o Kierkegaardovi.⁴⁵ Je vydáván od roku 1979. V USA vychází *Søren Kierkegaard Newsletter*, jehož editorem je Gordon D. Marino. *Søren Kierkegaard Newsletter* obsahují články předních badatelů a recenze vydaných knih.

Další z významnějších badatelů současnosti je profesor Robert L. Perkins, působící jako editor IKC, který se na rozdíl od BK věnuje jednotlivým Kierkegaardovým spisům. Svazky publikuje vydavatelství Mercer University Press od roku 1984. Již dříve Perkins založil společnost *Søren Kierkegaard Society*, která má za cíl studovat a diskutovat o myšlení a vlivu Sorena Kierkegarda na společnost. K této společnosti se přidružila *American Philosophical Association*.

Z novějších encyklopedií, ve kterých je Kierkegaard zastoupen, je *The New Encyclopædia Britannica* z roku 2003. Kierkegaard je představen jako „dánský náboženský filosof a kritik racionalismu, považovaný jako zakladatel existenciální filosofie“.⁴⁶ Nemůžeme se proto divit kritické poznámce M. Mikulové Thulstrupové: „Málokdo zhodnotil Kierkegarda tak, jak si sám přál být hodnocen, z biblického hlediska, ze stanoviska křesťanské víry...“⁴⁷

Nejvýznamnější studijní centrum s nejstarší tradicí mimo Dánsko je v USA na St. Olaf College v Northfieldu, ve státě Minnesota s názvem: *A Center for Study and Publication (Centrum pro studium a publikace)*. Centrum založili manželé Howard a Edna Hongovi. V současnosti obsahuje okolo 10 000 spisů a 3 000 periodických článků. Knihovna je rozdělena do tří částí. V první části je sbírka Kierkegaardových spisů. Druhá část zahrnuje práce o Kierkegaardovi. Třetí zajímavá část sbírky je přesná kopie Kierkegaardovy knihovny, tedy knih, které Kierkegaard vlastnil před svojí smrtí. Kurátorem knihovny je profesor Gordon Marino, který každoročně pořádá konference o Sørenovi Kierkegaardovi⁴⁸ a pozývá zahraniční i domácí badatele na studijní pobyty.

Dalším významným centrem bádání je *Gregor Malantschuk Søren Kierkegaard Collection*. Kolekce byla vytvořena dánským badatelem profesorem Gregorem Malantschukem

---

⁴⁵ Pro IKN jsem zpracoval Roman Králik doposud publikované české překlady Kierkegaardových spisů a také některé studie od českých i slovenských badatelů. Více: www.utas.au/docs/humsoc/Kierkegaard/newsletters/2002/.

⁴⁶ *The New Encyclopædia Britannica* – vol. 6, 15th edition, ed. Jacob E. Safra, Chicago 2003, s. 854. Podobně: „Kierkegaard, Søren Aabye, Begründer der Existenzphilosophie, 5.5.1813 ...“ Pieper, Annemarie. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder: Freiburg – Basel – Roma – Wien 1996, s. 1424.

⁴⁷ Thulstrupová, M. M. Církevní hádka. In: *Søren Kierkegaard. Má literární činnost*, s. 167.

v roce 1980 a nachází se v Montrealu. Obsahuje skoro kompletní sadu z prvního vydání Sorena Kierkegaarda a soukromou knihovnu Malantschuka.

Ve střední Evropě je centrum bádání v Maďarsku: *Kierkegaard Cabinet in Budapest*, jehož zakladatelem je Péter Nadas. Součástí je i rozsáhlá knihovna, která obsahuje Kierkegaardovy spisy a komentáře v dánském, anglickém, německém jazyce, a také početné maďarské monografie a bádání.

V České republice od roku 2005 vychází edice STUDIA KIERKEGAARDIANA, kterou vydává nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury. Prvním dílem v sérii byla kniha M. M. Thulstrupové pod názvem *Kierkegaard a dějiny křesťanství*. V řadě Studia Kierkegardiana vyjdou ještě 2 tituly: Václav Umlauf: *Kierkegaard* a Petr Osolsobě: *Kierkegaard z hlediska estetiky*.

V roce 2005 byla také otevřena *Kierkegaard Collection in Slovakia*, kterou inicioval Roman Králik. Sbíрка obsahuje všechny Kierkegaardovi spisy, komentáře a články v českém i slovenském jazyce. Součástí sbírky jsou také anglické a německé komentáře a spisy. Sbíрка je podporována hlavně Hong Kierkegaard Library, autory monografií převážně z USA a české překladatelky a bádatelky M. M. Thulstrupové. Sbíрка se nachází v Šali.⁴⁹ Roman Králik také úzce spolupracuje s Petrem Gažíkem, vedoucím katedry filosofie na EBF v Bratislavě, který připravuje vědeckou konferenci při příležitosti 150. výročí úmrtí Sorena Kierkegaarda.

V Itálii vede *Společnost pro Kierkegaardovi studie* Dr. Isabella Adinolfiová. V současnosti se intenzívně bádá na *Katholieke universiteit* v Leuven, a to pod vedením Karla Verstrynge, který je mezinárodně známý, publikuje v *Kierkegaard Studies* a pořádá mezinárodní konference. Ve Velké Británii publikovali mezinárodně uznávaný badatelé teolog John Heywood Thomas, literární historik Ronald Grimsley a T. H. Croxall.⁵⁰ V současnosti vede bádání George Pattison. Velmi dobré bádání a překlady jsou v Polsku, zásluhou Karola

---

⁴⁸ V roce 2005 se bude konference zabývat novým překladem *Journals and Papers*.

⁴⁹ Více informací je na adrese www.kierkegaard.chalupkovci.com.

⁵⁰ Velmi pochvalně se o jejich bádání vyjádřil Niels Thulstrup. „*In England T. H. Croxall, who lived for a time in Denmark, was an enthusiastic pioneer. He was also one of the few as well as understanding Kierkegaard also understood music. J. Heywood Thomas as theologian and Ronald Grimsley as historian of literature have earned*

Toeplitze a v Rumunsku zásluhou Lea Stana a Cataliny Eleny Dobre. V Austrálii je centrum výzkumu na *School of Philosophy, Faculty of Arts*, na Univerzitě v Tasmánii pod vedením Julie Watkinové. V Brazílii se systematickému bádání věnuje prof. Alvaro Walls z Porta Alégre. V Mexiku Kierkegaardovu společnost vedou Dr. Luis I. Guerrero a Rafael Garcia Pavon. H. Schröer však správně upozornil, že se Kierkegaardovo bádání se přesouvá do USA a Japonska.⁵¹

1.6. Rozdělení Kierkegaardových spisů

Značné množství publikací se věnuje Kierkegaardově životu.⁵² Neobvykle zajímavý osud Søren Kierkegaard byl vděčným motivem, zvláště jeho vztahy s otcem a snoubenkou, konflikty s bulvárním plátkem *Korzárem* a vrcholnými představiteli tehdejší církve Mynsterem a Martensenem.

Dále to byly celkové interpretace a obecné výklady.⁵³ Søren Kierkegaard upoutal pozornost a měl vliv na myslitele v oblastech filosofie⁵⁴ a teologie,⁵⁵ kteří interpretovali

---

much gratitude with their painstaking and well-informed studies.“ Thulstrup, Niels. Kierkegaard's Socratic Role, s. 8.

⁵¹ Schröer, Henning. In: Theologische Realenzyklopädie – Band XVIII, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1989, s. 152. Hlavní badatelé z Německa: Deuser, Schultz jako i Dán Cappelørn publikují v německém a anglickém jazyce.

⁵² Niedermeyer, Gerhard. Søren Kierkegaard und Regine Olsen, München 1927; Jørgensen, Jens. Søren Kierkegaard, Copenhagen 1962; Richter, Liselotte. Existenz im Glauben, Berlin 1956; Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie (ed.) Kierkegaard as a Person. Copenhagen 1983; D'Ester, Karl. Die Presse und Ihre Leute im Spiegel der Dichtung, Würzburg 1941; Grimsley, Ronald. A Biographical Introduction, New York 1973.

⁵³ Bain A. John. His Life and Religious Teaching, London 1935; Swenson, F. David. Something about Kierkegaard, Augsburg 1941; Hannay, Alastair. Kierkegaard, London 1982; Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, Indiana 1990.

⁵⁴ Sartre, Jean-Paul. L'Être et le néant, Paris 1943; Camus, Albert. Le mythe de Sisyphe, Paris 1942. Höffding, Harald. Søren Kierkegaard als Philosoph. Stuttgart 1922; Schestov Leo. Kierkegaard et la philosophie existentielle, Paris 1936. Dále filosoficky orientované knihy: Malantschuk, Gregor. The Controversial Kierkegaard, Waterloo, Ontario 1978; Malantschuk, Gregor. Kierkegaard's Thought, Princeton 1971.

⁵⁵ Bultmann, Rudolf. Glauben und Verstehen I, Tübingen 1933; Glauben und Verstehen III, Tübingen 1960; Barth, Karl Barth, Karl. Der Römerbrief, Tillich, Paul. Kierkegaard in English. *American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 254-257; Tillich, Paul. Existential Philosophy. *Journal of the History of Ideas*, 1944, vol. 5, January, s. 44-70. Dále teologicky zaměřené knihy a studie. LeFevre, D. Perry: The Prayers of Kierkegaard, Chicago 1956; Elrod, W. John. Kierkegaard and Christendom, Princeton 1981; Pattison, George. Kierkegaard: The Aesthetic and the Religious, Cambridge 1992; Pattison, George. Art, Modernity and Faith, Hong Kong 1998; Minear S. Paul. Kierkegaard and The Bible. Nandrásky, Karol. Prorocký myslitel' dánskeho národa. *Cirkevné listy*, 1978, vol. 91, no. 6, s. 90-94; Hromádka, J. L. Søren Kierkegaard. *Křesťanská revue*, 1955, vol. XXII, no. 8, str. 243-247. Trtík, Zdeněk. Vztah Já-Ty a křesťanství, Praha 1948. Thomas J. L. Altizer představitel teologie "Smrti Boha" se vyjádřil o Kierkegaardovi: „the only modern theologian“. Sponheim, Paul. America. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard Research. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 26.

Kierkegaardovo dílo z různých filosofických a teologických pohledů. Kierkegaard ovlivnil i literaturu, a to prostřednictvím Ibsena, Kafky, Rilkeho a Muncka.⁵⁶ Jak správně poznamenává Henning Schröer o Kierkegaardovi: „*Allen Dänen ist er als Meister ihrer Muttersprache bewunderungswürdig.*“⁵⁷

Kierkegaard je interpretován ve významu katolickém i protestantském. První skupinu interpretů tvoří T. Haecker, E. Przywara, C. Fabro, R. Guardini, A. Dempf. Do druhé skupiny patří mimo jiné K. Barth, F. Gogarden, E. Brunner. Theodor Haecker, původně luterán, později katolík, přeložil Kierkegaardův spis *Kniha o Adlerovi* v roce 1936 a jezuita Przywara napsal knihu *Das Geheimnis Kierkegaards* v roce 1929. Zajímavou studii předložil otec Roos, který zkoumal vztah Kierkegarda ke katolicismu. Roos objevil silné katolické tendence u Kierkegarda.⁵⁸ Na Katolické univerzitě v St. Louis vydali knihu *The Mind of Kierkegaard* v roce 1953, kterou napsal profesor filosofie James Collins.⁵⁹ Nejznámější katolický badatel S. Kierkegarda ve 20. století byl Cornelio Fabro z Itálie, který se však velmi kriticky vyjádřil ke dřívějšímu katolickému bádání Kierkegarda: „*Kierkegardova teologie, málo anebo špatně poznaná v našich katolických kruzích, byla interpretována jako omezená, anebo jako osobní krize protestantské duše.*“⁶⁰

Velmi uznávaná je studie z roku 1997 od H. C. Malika s názvem *Receiving Kierkegaard. The Early Impact and transmission of His Thought*. Kniha byla publikovaná v *The Catholic University Press of America Press*. Autor publikace analyzuje přijetí Kierkegarda v různých obdobích a krajinách.

Mnoho prací se také věnovalo komparací mezi Kierkegardem a významnými postavami filosofie⁶¹ a teologie.⁶² Výsledky bádání však bývají rozdílné. Příkladem takového rozdílného

---

⁵⁶ Pieper, Annemarie. In: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder: Freiburg – Basel – Roma – Wien 1996, s. 1426.

⁵⁷ Schröer, Henning. In: *Theologische Realenzyklopädie – Band XVIII*, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1989, s. 152. Podobně: „*His (SK – pozn. RK) virtuosic use of Danish and the poetic and literary values intrinsic to his style are obscured.*“ Pyper, S. Hugh. In: *The Oxford Companion to Christian Thought*, s. 368.

⁵⁸ Roos, Heinrich. *Søren Kierkegaard og Katholicismen*. Copenhagen: 1952. Kniha byla přeložena také do angličtiny a němčiny.

⁵⁹ Reedice této knihy byla v roce 1983 s novým úvodem a bibliografií.

⁶⁰ Fabro, Cornelio. *The Problem of Faith and Existential Analysis*. In: Howard A. Johnson and Niels Thulstrup (ed.) *A Kierkegaard Critique*, s. 156. Cornelio Fabro také úzce spolupracoval s dánskými, americkými a německými badateli.

⁶¹ Thulstrup, Niels. *Kierkegaard's Relations to Hegel*, Princeton 1980; Patrick, D. G. M. *Pascal and Kierkegaard*, London 1948; Löwith, Karl. *Kierkegaard und Nietzsche; oder philosophische und theologische Überwindung des*

pojetí je vliv Sorena Kierkegaarda na Karla Bartha.⁶³ Barth odmítal být Kierkegaardovým žákem⁶⁴ a jeho zdůrazňování absolutního rozdílu mezi Bohem a člověkem je dáno platonismem a neokantismem. Jen v některých náhledech byl Kierkegaardem „*prokazatelně ovlivněn, a to v pojetí víry jako zázraku a paradoxu*“.⁶⁵ Barth si vážil přínosu Kierkegaarda, jeho reference o Kierkegaardovi v jeho spisech však časem ubývaly.⁶⁶ Barth například ve spise *Die Protestantische Theologie im 19. Jahrhundert* se jen v několika krátkých poznámkách zmiňuje o Kierkegaardovi.⁶⁷ Přesto právě prostřednictvím Karla Bartha se rozšířil zájem o Sorena Kierkegaarda. Hlavně Barthovo vyjádření ve spise *List Římanům*, kde Sorena Kierkegaarda dává do jedné roviny s Abrahámem, Jeremiášem a Lutherem!⁶⁸ Snad nejznámější teologická postava 20. století, Karl Barth, se o Kierkegaardově díle a životě vyjádřil: „... *bin und bleibe ich auch von tiefem Respect erfüllt von der echten Tragik seines Lebens und vor dem außergewöhnlichen intellektualen Glanz seines Werkes*“.⁶⁹ Tato Kierkegaardova povaha měla v „*neobyčejné míře cit pro hodnotu*“⁷⁰ a hodnotu si žádala.

Nihilismus, Frankfurt 1933. Brown, James. Kierkegaard, Heidegger, Buber and Barth, New York 1967. Matustik, J. Martin. Postnational identity: critical theory and existential philosophy in Habermas, Kierkegaard, and Havel, New York 1993. / Charles Louis Creegan. Kierkegaard and Wittgenstein: a new way of "doing philosophy", Thesis (Ph.D.)--Drew University, 1987.

⁶² Wolf, C. Herbert. Kierkegaard and Bultmann. The Quest of the Historical Jesus, Augsburg, Minneapolis 1965. Brinkschmidt, Egon. Sören Kierkegaard und Karl Barth, Neukirchen 1971; Wand, J. W. C. The Minds Behind the New Theology: Kierkegaard, Barth, Bultmann, Tillich, and Bonhoeffer, London 1963; McKinnon, Alastair. Barth's Relation to Kierkegaard: Some further Light, Canadian Journal of Theology XIII., 1967; Šlök, J. Kierkegaard and Luther. A Kierkegaard Critique. In: Howard A. Johnson and Niels Thulstrup (ed.) A Kierkegaard Critique New York 1962; Králik, Roman. Kierkegaard a Tillich - teologovia na hranici. *Cirkevné listy*, 2002, vol. 115, no. 8, s. 122-126.

⁶³ Barth poprvé četl Kierkegaardův spis *Okamžik* v roce 1909 v německém překladu.

⁶⁴ Šoë, H. N. Karl Barth. In: In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. The Legacy and Interpretation of Kierkegaard. BK 8, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1981, s. 225.

⁶⁵ Thulstrupová, Mikulová Marie. Osud Kierkegaardova díla. In: Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 22-23. Opačný názor a tedy větší vliv Kierkegaarda na Bartha zastává většina protestantských teologů např. Hromádka, J. L. Přelom v protestantské teologii, s. 88. Smolík, Josef. Současné pokusy o interpretaci evangelia, s. 51. Julia Watkinová poznamenala, že „*Barth souhlasí s Kierkegaardem v zdůraznění luterského theologia crucis a odporu k theologia gloriae a podobně jako Kierkegaard zdůrazňuje myšlenku, že Bůh nemůže být poznán přímo.*“ Watkin, Julia. Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy, s. 25.

⁶⁶ Jak se Karl Barth vyjádřil In: Barth, Karl. Mein Verhältnis zu Soren Kierkegaard. *Orbis Litterarum*, 1963, vol. 18, no. 3, s. 98.

⁶⁷ Barth, Karl. *Die Protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*, s. 17, 358, 563.

⁶⁸ Barth, Karl. *Der Römerbrief*, s. XIII.

⁶⁹ Barth, Karl. Mein Verhältnis zu Soren Kierkegaard. *Orbis Litterarum*, 1963, vol. 18, no. 3, s. 100.

⁷⁰ Guardini, Romano. *Těžkomyslnost a její smysl*, s. 43.

Interpretace, které opomíjejí Kierkegaardův teologický rozměr, jsou patrné zvláště u existencialistických filosofů. V Německu to jsou představitelé: Martin Heidegger a Karl Jaspers, ve Francii Jean Paul Sartre a Albert Camus.⁷¹

K celkovému bádání o Sørenovi Kierkegaardovi je třeba doplnit, že zájem o Kierkegaarda se v širším pohledu rozděluje do dvou částí: teologický a filosofický. Americký profesor teologie Michael Plekon upozorňuje na další enormní rozdíl mezi americkým poznáním Kierkegaardova života a jeho spisů a porozuměním, které můžeme najít v Evropě, zvláště ve Skandinávii.⁷²

Dalším důvodem tohoto rozdílného pojmání je, že i samotné Kierkegaardovy spisy (celkem 35 svazků) bývají různě děleny. Dále uvádím několik rozdělení v orientační podobě:

Alastair McKinnon rozdělil Kierkegaardovy spisy do čtyř skupin:⁷³

1. Estetické spisy (EE1, EE2, LA, KK, LP, G, SV, BI, PS, BA, FB).
2. Náboženské spisy (TSA, IC, EOT, TS, SD, KG, T, TAF, TTL, GU, YTS, CT, OTA, LF).
3. Útočné spisy (DS, O, DSS, B21, HCD).
4. Meta – spisy, které jsou na hranici, mezi estetickými, náboženskými a útočnými spisy (SFV, FV, AE, BFF).

Rozdělení podle Julie Watkinové:⁷⁴

1. Spisy pod pseudonymem (LP, EE1, EE2, FB, G, PS, BA, F, SV, AE, KK, SD, TSA, IC)
2. Spisy pod vlastním jménem (články z roku 1836, BI, BFF, T, TTL, LA, OTA, KG, CT, LF, EOT, TAF, TS, FV, DS, B21, O- no.1-9, HCD).

---

⁷¹ Paul Ricoeur kriticky objasňuje tuto „absolutní iluzi“ Kierkegaarda zařadit mezi existencialisty: „*The existential philosophy that they supposedly held in common does not exist. They share neither a set of leading doctrines, nor a method, nor even a group of fundamental questions: Gabriel Marcel prefers to call himself a neo-Socratic; Jaspers emphasizes his commitment to classical philosophy; Heidegger's fundamental ontology has broken down into a practice of archaizing, poetic meditation; and Sartre now regards his own existentialism as an ideology which needs to be reinterpreted in terms of Marxism.*” Ricoeur, Paul. *Philosophy after Kierkegaard*. In: Conway D. W. (ed.) *Soren Kierkegaard: critical assessments of leading philosophers*, s. 207.

⁷² Plekon, Michael. *Beyond Existentialist Caricatures: New Views of Kierkegaard*. *Human Studies*, 1981, no. 4, s. 87-88.

⁷³ McKinnon, Alastair. *Unfolding Kierkegaard's Writings*. In: *Soren Kierkegaard Newsletter*. Gordon, Marino (ed.) 1999, no. 38, July, s. 15-18.

⁷⁴ Watkin, Julia. *Kierkegaard*, s. 46-49.

3. Nепublikované spisy, poznámky, dopisy⁷⁵ (Pap., JC, BOA, SFV, O – no. 10).

Rozdělení podle D. B. Ellera:⁷⁶

1. Estetické a filozofické témata 1843-1846 (FB, PS, BA, CUP).
2. Křesťanské téma 1847–1850 (KG, CT, IC).

Rozdělení podle J. W. Elroda, H. W. Honga a R. L. Perkinse:

1. Filosoficky orientované pseudonymy publikované mezi obdobími: 1840 – 1846.
2. Pozdní literatura.⁷⁷ Všechny Kierkegaardovy spisy po *Konečném nevědeckém dodatku*, tedy všechny spisy po roce 1846.

Kierkegaardovo bádání pokračuje i na poli jazykovědném. Při tomto bádání se studuje terminologie a její kořeny v jednotlivých Kierkegaardových spisech. Alastair McKinnon je průkopníkem v této oblasti bádání spolu s Paulem L. Holmerem.⁷⁸

1.7. Shrnutí bádání

Celkovou bibliografii o Kierkegaardovi najdeme do roku 1980 zpracovanou od autora H. Fr. Lapointa ve spise *Kierkegaard and his Critics* ve vydavatelství Greenwood Press, Connecticut and London. Vyšla v roce 1980 a obsahuje 3 919 studií. Následující období zpracovali A. Jørgensen a S. Hogue v *Søren Kierkegaard literature 1981-1991*, která byla uveřejněna v *Kierkegardiana 16* v roce 1993. O další zpracování se pokusil D. C. Evans dílem *Søren Kierkegaard Bibliographies* vydaným v McGill University Librates, Montreal v roce 1993. Další bibliografii zpracoval opět Aage Jørgensen v *Kierkegardiana 20* v roce 1999.

---

⁷⁵ Paul Holmer nazval Kierkegaardu „*man of letters*“ Holmer, L. Paul. In: *Collier's Encyclopedia*. Bahr S. Lauren (ed.) Vol. 14, New York – Toronto – Sydney: P. F. Collier 1997, s. 76. Dopisy si Kierkegaard pečlivě odkládal.

⁷⁶ Eller, D. B. In: *Evangelical Dictionary of Theology*, s. 605. U Ellera si můžeme všimnout, že nehodnotí spisy před rokem 1843 a po roku 1850.

⁷⁷ Sylvia Walshová souhlasí s termínem „*second literature*“, ale označuje toto období až po roku 1849. Walsh, Sylvia. *Living Poetically*, s. 223. Robert L. Perkins je autorem pojmu „*second literature*“. Více: Elrod, W. J. *Kierkegaard and Christendom*, s. xi. W. Hong to nazval „*second authorship*“ Více o diskusi: Hong, V. Howard. *Historical Introduction*. In: *Kierkegaard, Søren. Upbuilding Discourses in Various Spirits*, s. xi. Tady se velmi rozděluje dánské a americké bádání. Dánští badatelé (N. Thulstrup – M. M. Thulstrupová) odmítají toto dělení.

⁷⁸ Paul L. Holmer jako jeden z mála badatelů se vyjádřil o Kierkegaardovi, že „*he was a religious author of great eloquence, a leading figure in Danish literature, and a seminal thinker of the first rank*“. In: *Collier's Encyclopedia*. Bahr S. Lauren (ed.) Vol. 14, New York – Toronto – Sydney: P. F. Collier 1997, s. 76.

Z daného přehledu můžeme vidět, že nepřestává být o Kierkegaardovu spisovatelskou činnost zájem. Ta se stává předmětem důkladného studia, i když za jeho života o jeho spisy nebyl velký zájem.⁷⁹ Při bádání Kierkegaarda se však musí rozlišovat mezi tím, co ve svém díle Kierkegaard vyjádřil, a tím, co později bylo odlišně interpretováno.

Mnohdy, a to je paradoxní, mají méně kritické hodnocení Kierkegaarda filosofové a katoličtí teologové než protestantští teologové. Marie Mikulová Thulstrupová dodává, že *„mnohému odsouzení by se dalo předejít, kdyby kritikové nechali stranou osobní city a přesvědčení, aby se tím pozorněji věnovali studiu Kierkegaardových pojmů a souvislostí mezi jeho myšlenkami a četbou mystiků. V tomto záleží úkol nového, nezaujatého studia druhé poloviny Kierkegaardova díla.“*⁸⁰

---

⁷⁹ Jistě zajímavou poznámku o vztahu mezi Dány a Kierkegaardem zachytil Walter Lowrie: *„They are proud of him but do not like him.“* Lowrie, Walter. Translators and Interpreters of S. K. *Theology Today*, 1955, vol. XII, no. 3, s. 314.

⁸⁰ Thulstrupová, Mikulová Marie. Søren Kierkegaard s jiné stránky. *Křesťanská revue*, 1963, vol. XXX, no. 9, s. 205.

2. Historické pozadí vystoupení Sørensa Kierkegaarda

Občas se říká, že malé krajiny nemohou výrazně ovlivnit historii tak jako velké krajiny. Do jisté míry je to pravdivé, ale jak můžeme vidět na příkladu Dánského království, jejich postavení ve světě není zanedbatelné. O tom svědčí i velké výročí v dánské literatuře v roce 2005: 200. výročí narození Hanse Christiána Andersena (1805-1875), 150. výročí smrti Sørensa Kierkegaarda a 120. výročí narození Karen Blixenové (1885-1962), která psala pod jménem Isak Dinesen. Dánové jsou literárně nadaní, o čemž svědčí také tři Nobelovy ceny za literaturu: Karl Adolph Gjellerup, Henrik Pontoppidan v roce 1917 a v roce 1944 Johannes V. Jensen.

Při správné interpretaci Kierkegaarda je nutné upozornit na historický kontext života, ve kterém žil a psal. Je třeba mít také na vědomí, že „*Kierkegaardova mentalita byla dánská do jeho kořenů. Jeho temperament, vtip, humor a ironie ve svých psychologických kombinacích, má tak jemné rozdíly, že jim mohou správně porozumět jen Dánové.*“⁸¹ Dánský jazyk se zásluhou Kierkegaarda a Andersena stal světovým jazykem, který studuje množství badatelů.⁸² Kierkegaard nepsal německy a byl vždy hrdý na svůj mateřský jazyk.⁸³ Další skutečností je, že dnešní doba je odlišná od doby z 19. století.⁸⁴ Církev, teologie a filosofie nemá pro dnešního „*postmoderního*“ člověka takový význam jako v čase Kierkegaardova života.

2.1. Politicko – hospodářské poměry v Dánsku

Dánské království, rodiště S. Kierkegaarda, leží na severu Evropy, rozkládá se na Jutském poloostrově a přilehlých ostrovech Baltského moře. Z nich největší jsou Sjælland, Fynn, Lolland, Falster a vzdálenější Bornholm.

---

⁸¹ Skjoldager, E. His View of Denmark. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 147. Julia Watkinová napsala další důvod neporozumění Kierkegaarda „*protože jeho taktikou je nepřímá komunikace, Kierkegaardovu myšlení není jednoduché porozumět.*“ Watkin, Julia. Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy, s. 5. Podobně: C. Stephen Evans, že „*není vždy jasné, které pasáže v Kierkegaardových spisech reprezentují jeho vlastní stanoviska.*“ Evans, C. Stephen. Faith Beyond Reason. A Kierkegaardian Account, s. 79. C. Stephen Evans je také známý českému čtenáři. Více: Sire, W. James. Průvodce světovými názory, s. 7, 38-53.

⁸² Thulstrup, Niels. Kierkegaard's Socratic Role, s. 82

⁸³ Pap. IX A 298.

⁸⁴ Přesto jako křesťané jsme povinni vyznávat spolu s J. M. Lochmanem, že „*je tento dospělý svět – Kristův svět.*“ Lochman, M. J. Theologie dospělosti. In: Souček, J. B. (ed.) O svrchovanosti víry, s. 66.

Staří Dáni, kteří přišli z jižního Švédska, vybudovali mocný stát. V 11. století si král Knut Velký podmanil Anglii a Norsko. Pod vedením dánské dynastie vznikla v roce 1397 tzv. Kalmarská unie se Švédskem a Norskem, která se udržela do 15. století. Dánové se zúčastňovali množství válek, v období třicetileté války bojovali na straně protestantských sil (1618-1648). Ve snaze zlomit vedoucí postavení Švédska na Baltu se Dánsko aktivně zúčastnilo v severské válce (1700-1720) na straně Polska a Ruska. Od roku 1660 do roku 1849 bylo Dánsko absolutistickou monarchií. Většinu obyvatelstva tvořila agrární společnost.

Christián VII. na konci 18. století za pomoci svých poradců přivedl Dánsko k prosperitě a blahobytu. Zatímco v ostatních částech Evropy probíhaly kruté boje s Francií, Dánsko se dokázalo vyhnout následkům Velké francouzské revoluce.

Na začátku 19. století dochází ke změně, Dánsko bylo vtaženo do sporů. Přiklonilo se ke kontinentální blokádě Anglie na straně Napoleona a nemělo vyhraněnou zahraniční politiku. Pro Dánsko to znamenalo těžké a dalekosáhlé následky: inflaci, nedostatek potravin ve městech, zánik obchodního loďstva, pokles kurzu papírových peněz na dvanáctinu hodnoty. Velká námořní bitva o Kodaň mezi Anglií a Dánskem byla v roce 1801. Na anglické straně pod vedením lorda Nelsona a na dánské pod vedením admirála Fischera. O šest let později Angličané z obavy, že dánské loďstvo bude použito Francií proti Angličanům, žádali od Dánska vydání loďstva jako zástavu. Dánsko to odmítlo, a proto Angličané v roce 1807 bombardovali Kodaň. Bylo zničeno 1000 budov a Angličané zničili veškeré skladiště lodí a zabavili 1400 dánských obchodních lodí. Následkem těchto událostí bylo, že se Dánsko připojilo k Francii a patřilo mezi poražené krajiny. V Dánsku nastala hluboká ekonomická a diplomatická katastrofa, kulminující státním bankrotem v roce 1813.

Frederik VI. (1768-1839), který byl králem Dánska a Norska od roku 1808, musel 15. ledna 1814 přijmout tzv. Kielský mír, který sice definitivně znamenal ukončení války mezi Švédskem a Dánskem, ale Dánsko se muselo vzdát Norska ve prospěch Švédska. Frederik VI. byl nadále králem Dánska až do roku 1839. I když byl v mládí zastáncem reforem, ve stáří už je neprosazoval a snažil se udržet na trůně bez změn a reforem v království.

Dánsku, které bojovalo sedm let s Anglií a financovalo své vojsko nekrytými penězi, přinesla válka velké ekonomické ztráty. I přes toto nesporně politicko-ekonomicky kritické

období se první třetina 19. století se vyznačovala politickou pasivitou. Tato pasivita se projevila tím, že když vypukla Francouzská revoluce, 27. července 1830, obyvatelé Dánska se o revoluci nezajímali. Jinak tomu však bylo v celé Evropě, kde docházelo k třídním nepokojům a povstáním. Kierkegaardův starší bratr Peter Christián byl přímo účastný revoluce a pomáhal stavět barikády v Paříži.

Vyjímečný rozkvět Dánska nastal v oblastech přírodních věd, umění a jazyka. Toto období (1800-1850)⁸⁵ je nazváno *Zlatý věk*, jehož centrem se stala Kodaň. Mezi velké osobnosti této doby patří: fyzik H. C. Ørsted (1777-1851), který objevil elektromagnetismus v roce 1820. Dále Bertel Thorvaldsen (1770-1844) si v Římě vydobyl slávu jako sochař, Johanne Luise Heibergová (1812-1890) se stala jednou z největších hereckých talentů. Nesmíme zapomenout na už zmiňovaného Andersena, Grundtviga a Kierkegarda.

Bruce H. Kirmmse *Zlatý věk* rozdělil do dvou skupin podle generací. První tvoří: Adam Oehlenschläger (1779-1850) - hlavní postava dřívějšího romantismu, básník, známý po celé Evropě, nejvíce však v Německu a Jakob Peter Mynster (1775-1854). Druhou skupinu: Heiberg a Martensen. Heiberg a Oehlenschläger jsou vedoucí představitelé literární oblasti a Mynster s Martensenem oblasti náboženské. Druhá generace nereprezentovala žádné revoluční změny v společnosti.

Ve druhé třetině 19. století nastal výraznější nástup liberalismu, který posilnil hlavně obchodní buržoazii. Stát přestal ekonomicky zasahovat do hospodářství krajiny, proběhly velké změny v sociálních,⁸⁶ ekonomických a politických oblastech. Kierkegaard podává kritiku liberalismu a politické situace ve svém díle *Literární recenze: Dva věky*, kterou napsal pod vlastním jménem.

Nastalo svobodné vydávání deníků a literatury. Univerzitní profesor C. N. David založil v září 1834 první liberální noviny s názvem *Fædrelandet*. Dále vznikly konzervativní noviny s názvem *Berlingske Tidende* a známý bulvární plátek *Corsar*. Na Kierkegaardovo politické

---

⁸⁵ Období ohraničil historik Kirmmse In: Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 77. Podle Julie Watkinové je to období delší 1800-1870. Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 6. a Watkin, Julia. Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy, s. 3-4.

⁸⁶ „Současnost je natolik nahlodána subjektivním pochybováním a izolace se rozmáhá čím dál více, čehož nejlepším dokladem jsou všechna ta různá sociální hnutí.“ Kierkegaard, Søren. Odlesk tragiky antické v tragice moderní, s. 2.

stanovisko nejsou jednotné názory, protože byl soustředěn na jednotlivce. Kierkegaard zůstal v sociálních, politických a teologických oblastech konzervativní. K vládnoucí třídě se vyjádřil: „*Pak teprve bude dobře, až přijdou k vládě ti, kdo po ní netouží.*“⁸⁷

Vyrovnávaly se také společenské rozdíly mezi bohatými a chudými.⁸⁸ Kierkegaard se však k tomu trendu vyjadřoval kriticky a považoval to za neuskutečnitelnou věc. Podle Kierkegaarda „*křesťanství nechává všechny rozdíly pozemského života v platnosti*“.⁸⁹ Rozdíl mezi lidmi bude vymazán až na věčnosti,⁹⁰ jen kněží, co by rozdíl mezi lidmi dělat neměli, tak činí: „*pro kněze je král důležitější než žebrák*“.⁹¹

Šlechta a kněží, kteří byli vždy nápomocní králi, přestali výrazně určovat veřejné mínění a na jejich pozici nastoupili měšťané, sedláci – střední vrstva. Nastal rozvoj vzdělání a akademické prostředí se otevřelo širším vrstvám. Kierkegaardovi se ztrácel jednotlivý člověk a jeho samostatné rozhodování: „*Francouzský král, jak všichni víme, nenese žádnou zodpovědnost, tu má nést jeho ministr, ale ani ministr nechce nést odpovědnost a chce být ministrem jen tehdy, ponese-li ji státní tajemník, takže se to přirozeně skončí tak, že odpovědnost ponese strážník anebo pouliční zametač.*“⁹² Podle Brandese to byla doba „*filosofického papouškování ve vědě a politického papouškování v politice*“.⁹³

Mezi dalšími revolučními myšlenkami šířícími se z Francie v třicátých letech 19. století byla ženská emancipace.⁹⁴ Vzdělání a vliv žen ve společnosti vzrůstal. Předtím bylo v Dánsku vzdělání žen jen pro bohatší vrstvy, z níž se ženy mohly zapojit se do kulturního života, ale běžně se staraly jen o domácnost a byly podřízeny manželovi.

Christián VIII. (1786-1848) byl poslední absolutistický král v letech 1839-1848. Nastoupil na trůn z důvodu, že Frederik VI. neměl syna a přenechal vládu synovi svého bratra. Christián VIII. na rozdíl od Frederika VI. obětoval mnoho energie na přímou a nepřímou

---

⁸⁷ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 11.

⁸⁸ „*Udělat mezi lidmi rovnost, urovnat jim životní podmínky pokud možno stejné, zaměstnává světskost na vysokém stupni.*“ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 53.

⁸⁹ Op. cit. s. 53.

⁹⁰ Kierkegaard, Søren. The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises, s. 151.

⁹¹ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 36. (Fædrelandet, no. XI.)

⁹² Kierkegaard, Søren. Odlesk tragiky antické v tragice moderní, s. 2.

⁹³ Brandes, George. Kierkegaard, s. 96.

⁹⁴ Kierkegaard s ironií napsal, že Francouzská revoluce byla „*reprezentována ženou*“. Kierkegaard, Søren. Early Polemical Writings, s. 4.

podporu umění a vědy finanční pomocí a svým členstvím v dánských a zahraničních společnostech a akademiích pro vědu a umění. Po jeho smrti v roce 1848 nastoupil na trůn Frederik VII.

Za krále Frederika VII. se Dánsko stalo konstituční monarchií s dvoukomorovým systémem. Nekrvavá revoluce v roce 1848 potvrdila konstituční monarchii. Frederik VII. musel 5. června 1849 schválit novou ústavu. Vláda se předává do rukou volených zástupců lidu. Král se zřekl samovlády a odpovědnosti za vládu. Dánsko se stalo moderním národním státem.

Liberalismus byl úzce spjat s národnostní otázkou. Ta souvisela s politickým statusem německy a dánsky hovořících občanů jižního Jutska Holštýnska-Šlesvicka a opět se vynořila ve třicátých letech. Holštýňané se chtěli odtrhnout od Dánska a připojit se k Německu. V období mezi dubnem a srpnem roku 1848 došlo k první německo – dánské válce. O čtyři roky později byla obnovena personální unie mezi Dánskem a Šlesvicko-Holštýnskem. V roce 1863 však Dánsko zpochybnilo toto řešení a podle dánské ústavy se Šlesvicko stalo součástí dánského spolkového státu, a to vyvolalo nevoli v Německu a důsledkem byla druhá německo – dánská válka, která trvala od 1. února – do 1. srpna 1864. Výsledkem války bylo, že Dánsko museli obě Labská vévodství odstoupit. Správu Šlesvicka převzalo Prusko a správu Holštýnska Rakousko. Politicky se v této otázce angažovala Národní liberální strana.

Obyvatelstvo Dánska tvořili převážně Dáni, z národnostních menšin byli zastoupeni Němci, Švédové a Norové. V období mezi léty 1800 až 1840 se obyvatelstvo Dánska rozrostlo z 925 000 obyvatelů až k 1 283 000 obyvatelů. Hlavní město Kodaň se stalo centrem kultury a vzdělání. Všechny nadané a uznávané osobnosti se stěhovaly do Kodaně. Zvýšil se tak počet obyvatelů Kodaně ze 101 000 obyvatelů z roku 1800 na 121 000 obyvatelů v roce 1840.⁹⁵ Hlavní město bylo charakteristické tím, že bylo konzervativní a apolitické.

Celkově možno potvrdit, že Kierkegaard prožil svůj život v dramatickém období dánských dějin. Došlo k výrazné proměně v dánské společnosti, protože úspěch a hospodářský blahobyt měl za následek rostoucí sebevědomí člověka v jeho schopnosti a rozum. S tím souvisela průmyslová revoluce, rozvoj měst, vznik různých spolků a sociálních hnutí. V čase

---

⁹⁵ Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 25.

Kierkegaardova života došlo k proměně feudálního způsobu života na demokratický liberalismus a Dánsko tím vystoupilo ze středověké společnosti.

Z těchto společenských změn je patrné, že Kierkegaard se narodil ve složité ekonomické a zahraničně-politické krizi.⁹⁶ Svoje narození Kierkegaard popsal: „*Narodil jsem se v roce 1813, zlém finančním roku, v kterém bylo tak mnoho falešných bankovek vpuštěno do oběhu, a můj život se dal nejlépe porovnat k jedné z nich. To je něco velkého o mně, ale kvůli bídnému stavu obchodu, jsem na tom nebyl tak zle. A po čase bankovka jako tato se stala rodinným neštěstím.*“⁹⁷ Pro Kierkegaardův život platí: „*žil v období stability a konfliktu, stabilita a konflikt se týkaly stejně tak jeho vlastního domova jako i okolního světa*“.⁹⁸

2.2. Náboženské poměry v Dánsku

Reformace v Dánsku začala, když několik Dánů studovalo ve Wittenbergu a po návratu do Dánska začali kázat a šířit reformační myšlenky. Král Fridrich I. stál na straně reformace a obsazoval protestanty důležitá místa. To vedlo k úpadku katolíků a v některých oblastech byly katolické bohoslužby jen dvakrát za rok.

Král Christján III. (1534-1559) provedl v Dánsku reformaci, zkonfiskoval půdu duchovenstva ve prospěch státu. Na říšském sněmu r. 1536 prohlásil luterské vyznání za státní náboženství. V roce 1537 poslal Luther do Dánska Johanna Bugenhagena, který korunoval krále a ustanovil sedm superintendentů, kteří zastávali místa biskupů. Nejvyšší autoritou církve se stal král, který měl právo jmenovat biskupy a určovat církevní rituály. Podle Lex regia (1665) byl král zodpovědný jen Bohu. Dánský zákon (1683) požaduje od krále vládu v souladu s Božím slovem a augsburskou konfesí. Tím byly určeny také tři symboly dřívější církve: *Augsburské vyznání, Malý Lutherův katechismus a Formule svornosti*. Z Dánska se reformace dostala i do Norska. Reformace podobně jako v jiných částech Evropy posílila ve Skandinávii královskou moc.

---

⁹⁶ Kierkegaard se narodil v jiné politicko – ekonomické době než reformátor Luther. Doba, která byla více demokratičtější, myšlenky slobody a rovnosti mezi lidmi byly rozšířené. I proto v porovnání s Lutherem: „*Kierkegaard is – far more than Luther – a modern thinker.*“ Kierkegaard and Luther. Sløk, Johannes. In: Howard A. Johnson and Niels Thulstrup (ed.) *A Kierkegaard Critique*, s. 97.

⁹⁷ Pap. V A 3.

⁹⁸ Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 6.

Na počátku 19. století byl protestantismus ve Skandinávii povětšinou luteránský.⁹⁹ Křtění a konfirmace byly zákonem nařízeny podobně jako církevní obřad při svatbách. Církev byla podporována státem, veřejným daňovým systémem. Samozřejmě to mělo za následek značný úpadek duchovního života a křesťanství bylo neosobní. Byla to doba, kterou Kierkegaard nazval dobou, která „zapomněla, co je existovat a co znamená niternost. Ztratila víru, že niternost obohacuje zdánlivě chudý obsah“.¹⁰⁰ Podle profesora Hromádky se tato církev stala „škůdkyň“.¹⁰¹

Ostatní církve v Dánsku byly zastoupeny velmi slabě. Malé skupiny kalvinistů, židů a římských katolíků nebyly všeobecně považovány za „dánské“ a tvořily je převážně cizinci. V dánské společnosti existovaly „jen se zvláštním povolením a určitým omezením“.¹⁰² To mělo za následek, že katolická církev čítala v roce 1900 jen okolo 5000 přívrženců.¹⁰³ V Dánsku se šířily také „probuzenecké skupiny“, které přicházely z Německa a upozorňovaly na rozdíl mezi praktickým životem a doktrínami.¹⁰⁴ V období už zmiňované národnostní otázky byla vnímána *Herrnhutská kongregace* jako „německá“ a postupně ztrácela vliv.

Ve třicátých letech 19. století bylo ustanovených 1300-1400 knězů, kteří tvořili nejpočetnější vrstvu státních úředníků. V období absolutistické monarchie byly Dánové výhradně křtění a konfirmováni v Luterské státní církvi. Proto Kierkegaard kněze nazývá „královskými úředníky“, kterých „kázání je jich světským zaměstnáním, kde kázání křesťanství je položené bokem od Nového zákona“.¹⁰⁵

V období 1848-1849 byla pozice církve v Dánsku nejasná. Politické změny však nenarušily ideu křesťanství a byla učiněna jen změna názvu: *Lidová církev* namísto *Státní*

---

⁹⁹ Kierkegaard byl velmi kritickým k tomu, že všichni se hlásili ke křesťanství bez následování a obětování: „Nyní však, i zůstaneme-li jen při Dánsku, my všichni jsme křesťany, cesta je široká, jak jen možno, nejsírsí v Dánsku, neboť po ní jdeme všichni.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 39

¹⁰⁰ Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 33.

¹⁰¹ Hromádka, J. L. Přelom v protestantské teologii, s. 46.

¹⁰² Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 27.

¹⁰³ *World Christian Encyclopedia*. Barrett B. David (ed.), s. 236.

¹⁰⁴ Pietismus se rozšiřoval z Halle. Za nejvýznamnější představitele se všeobecně považují Philipp Jakob Spener (1635-1705). Dále jeho nástupce August Hermann Francke (1663-1727) a gróf N. L. Zinzendorf (1700-1760), který navštívil Kodaň.

¹⁰⁵ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 18. (Fædrelandet, no. IV.).

církve. Nová konstituce proklamující svobodu náboženství podle *World Christian Encyclopedia* přinesla od roku 1849 moderní éru pro katolickou církev¹⁰⁶

Církev v období Kierkegaardova života se musela vyrovnat také s vlivem a nejproslulejší filosofickou osobností 19. století G. W. F. Hegelem. Kierkegaard často ve spise Hegelovu filosofickou strukturu nazývá „systém“ a později „spekulaci“. Pro Kierkegaarda je to terminus technicus pro hegelovský systém. Podstatný rozdíl mezi Hegelem a Kierkegaardem byl v tom, že „mysleli každý jinak, každému šlo o něco jiného; prvnímu o věděni, druhému o existenci“.¹⁰⁷

Profesor teologie John Heywood Thomas působící na Univerzitě v Nottinghamu napsal šest charakteristických znaků, kterými Kierkegaard reagoval proti filosofii Hegela:

1. esenciální a objektivní pravda je výmysl. Pravda leží v subjektivismu,
2. soulad náboženství, speciálně křesťanství a filosofie je neporozumění povaze křesťanství,
3. důkaz Boha je nemožný,
4. logika a existence jsou odděleny,
5. inkarnace je událost, není idea,
6. hřích ukazuje tajemství času jako idea objasňuje skutečnost spásy.¹⁰⁸

Kierkegaard tak činil vlastně po celý svůj život. Hegel výrazně ovlivnil hlavně Martensena, který se stal hlavním přívržencem jeho myšlenek a ty přenášel do teologie. Z Hegelových žáků se vytvořily dvě větve – filosofická, tzv. levá: představitelé F. D. Strauss a L. Feuerbach, - a teologická, tzv. pravá představitelé F. v. Baader, H. L. Martensen. Levice se odklonila od křesťanství, pravice se snažila spojit idealistickou filosofii a křesťanství. Kierkegaard studoval a zajímal se také o J. G. Fichteho, I. Kanta a F. W. J. Schellinga.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ *World Christian Encyclopedia*. Barrett B. David (ed.), s. 237. Před rokem 1849 „jen malé skupiny (např. Židé) mohli očekávat náboženskou slobodu“. Watkin, Julia. *Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy*, s. 4.

¹⁰⁷ Thulstrupová, Mikulová Marie. In: Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 15.

¹⁰⁸ Thomas, J. Heywood. *Kierkegaard's Altenative Metaphysical Theology. History of European Ideas*, 1990, vol. 12, no. 1, s. 58.

¹⁰⁹ Velmi fundovaně o tom pojednává studie von Kloeden, Wolfdietch. Søren Kierkegaard und J. G. Fichte. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard and Speculative Idealism*. BK 4, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1979, s. 114 –144 a studie Thulstrup, Niels. *Kierkegaard and Schelling's Philosophy of Revelation*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard and Speculative Idealism*. BK 4, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1979, s. 144 – 159.

Dějiny církve 19. století v Dánsku byly také charakteristické mnohými konflikty, které vyplývaly z různých filosofických vlivů a teologických názorů na jejich aplikaci v církvi. Do konfliktu o teologii církve zasáhlo množství myslitelů, především učitelů anebo absolventů Kodaňské univerzity. Mezi nejvýznamnější patřili J. P. Mynster, H. L. Martensen, N. F. S. Grundtvig, H. N. Clausen a S. A. Kierkegaard. Niels Thulstrup výstižně opsal situaci v církvi v Kierkegaardově době: „*Stagnace, degenerace a zmatek charakterizovaly církev v období Kierkegaardova života.*“¹¹⁰

Niels Thulstrup rozdělil období církve v čase Kierkegaardova života do tří částí:

1. 1800 –1825 období přechodu,
2. 1825 –1848 vznikl „grundtvigianismus“, Mynsterův vliv rostl a stal se dominantním zvláště v Kodani. Obvykle je toto období pokládáno jako nový začátek,
3. 1848 - 1861 období charakteristické novou Ústavou a diskusí o statusu a organizaci církve.¹¹¹

Učení církve v 19. století bylo výrazně ovlivněno rostoucím sebevědomím, vírou v člověka, v jeho schopnosti a rozum.

Úpadek církve však nenastal jen v Dánsku, ale je patrný v celé Evropě. I proto 19. století bylo označeno stoletím velkých kontrastů. Na jedné straně celosvětovým šířením křesťanství a na straně druhé stoletím osobností, které měly nahradit lidstvu církev a náboženství. Kierkegaard považoval za neštěstí doby, „*že má příliš velké vědomosti a zapomněla, co znamená existovat a co je niternost.*“¹¹² Tento úpadek církve souvisel s tím, že „*teologie i církev ztrácela živý vztah ke Slovu Božímu jako jedinému měřítku víry a života. Bylo to opouštění posic dosažených reformací.*“¹¹³

---

¹¹⁰ Thulstrup, Niels. Kierkegaard and the Church of Denmark. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. BK 13, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1984, s. 227.

¹¹¹ Op. cit. 227.

¹¹² Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 20.

¹¹³ Čapek, Vladimír. Historie bible, s. 115.

3. Život a dílo Sørensa Kierkegaarda

Pro porozumění Kierkegaardova myšlení i teologie¹¹⁴ je důležité upozornit na to jak byl vychováván, jak prožíval dětství, a kdo měl na něho vliv. Celý život Kierkegaardův bychom mohli charakterizovat slovy: „*At se mi přátelé posmívají, moje oko hledí v slzách k Bohu.*“ (Jb 16,20). Tato slova na jedné straně zachycují nelehký a strastiplný život, na straně druhé vyjadřují neoblomnou víru Sørensa Kierkegaarda.

3.1. Rodina, dětství a studium v Borgerdydskolen

Rodina Kierkegaardova pocházela ze západního Jutska, z vesnice Sædding. Při malém středověkém kostele ležely dvě nájemné farmy nazvané „Kierkegardene“, které několik generací předků užívalo jako nájemci. Praděd Sørensa Kierkegaarda Christen Jespersen (1673-1749) převzal příjmení této farmy, podobně jako děd Peder Christensen (1712-1799), který měl devět dětí, čtvrté z nich byl syn Michael Pedersen (1756-1838). „*Pokud přeložíte slovo „Kierkegaard“, znamená to „hřbitov“ anebo „pohřebiště“, v dánštině se nemůžeme vyhnout tomuto spojení. Všeobecný pohled na Kierkegaarda v Dánsku je takový, že byl velmi deprimovanou, nešťastnou osobou, která nebyla schopna „normálního“ života. Jeho jméno bylo jeho osudem.*“¹¹⁵

Kierkegaardovi předkové se živili chovem ovcí a maloobchodem, to však nepostačovalo, proto žili v bídě. Oblast Jutska byla ekonomicky slabá, proto Michael Pedersen odešel jako učeň za strýcem Nielsem Andersenem Sedingem do Kodaně. V roce 1780 získal licenci jako obchodník s vlnou. Charakteristická pro obchodníky ze západního Jutska byla jejich zbožnost a prosperita. O čtrnáct let později se oženil s Kierstine Nielsdatter Røeenovou, která pocházela z Jutska, zemřela však po dvou letech manželství na zápal plic, na jaře roku 1796. V roce 1797 se Michael Pedersen oženil podruhé s Ane Sørensdatter Lundovou, která byla jeho služkou od roku 1794. První dítě Maren Kirstine, se jím však narodilo už čtyři měsíce po svatbě, co

---

¹¹⁴ Teologie – (Theologie), v moderní dánštině (teologi). V Kierkegaardově době se všechna podstatná jména psala s velkým písmenem, podobně jako v moderní němčině.

¹¹⁵ Sørensen, Søren. Søren Kierkegaard – jeho miesto a význam v dánskej kultúre, jeho prínos do filosofického myslenia. In: Krchňák, Peter. Kierkegaardove dni, s. 3.

v tehdejší společnosti vyvolávalo pohoršení. Michael Pedersen tedy neměl jinou volbu – musel se s ní oženit, aby předešel odsouzení veřejností. Uzavřel také manželskou smlouvu a své budoucí manželce poskytl ubohé podmínky v případě rozvodu, na tehdejší dobu velice neobvyklé.

Søren Aabye Kierkegaard se narodil v Kodani¹¹⁶ 5. května 1813 jako nejmladší dítě Michaela Pedersena Kierkegaard a Ane S. Lundové. Otec měl na výchovu mladého Sorena jako i na ostatní děti rozhodující vliv a přísně dbal toho, aby vychoval své děti nábožně.

Matka jako bývalá služka neměla na výchovu a vzdělání svých dětí žádný vliv. Michael Pedersen a Ane neměli šťastné manželství podle popisu Sorena Kierkegaard - opět ve třetí osobě: „*avšak matka je také člověk: nedovedla vyvolat úsměv na tváři svého dítěte a ono vidělo její ztrápený obličej a při probuzení jí často vidělo plakat*“.¹¹⁷ Søren se o matce na rozdíl od svého otce zmiňoval ve svých *Papírech* jen velmi málo, přesto ji miloval a vážil si jí. O tom svědčí i jeho zápis v jednom ze závěrečných spisů: „*Jak uvádím, nemluvila v shromážděních, je ticho, nemluví o náboženství doma – ona je ticho. Není roztržitá, daleko od jiných světů....*“¹¹⁸ Ane umřela, když měl Søren Kierkegaard 21 let.

Michael Pedersen Kierkegaard i když byl dříve pastýřský chlapec, později se stal úspěšným a nezávislým obchodníkem. Vlastnil a poté pronajímal domy v Kodani, takže ekonomické problémy krajiny jeho a rodinu nijak výrazně nepoznamenaly. Søren tak mohl psát knihy, nemusel pracovat a mohl se svobodně vyjadřovat. I když byl Søren hmotně zabezpečen, už od mladosti si uvědomoval, že otec i přes všechno bohatství duševně trpěl.

Svou výchovu Søren opsal: „*Jako dítě byl jsem přísně a vážně vychováván v křesťanství, lidsky vychováván šileně. Již v nejranějším věku jsem se přetížil dojmem, pod nímž klesal sám těžkomyslný stařec, který jej na mne vložil. Jak šilené, že dítě bylo vybaveno tak, že se stalo těžkomyslným starcem. Strašné! Jaký pak div, že byly doby, kdy mi křesťanství připadalo jako nejnelidštější krutost...*“¹¹⁹ Přesto Søren svého otce miloval a vyjádřil se do deníku „*Jsem*

---

¹¹⁶ Kierkegaard se narodil, žil a zemřel v Kodani. Miloval toto město, jeho ulice, budovy, lidi a kulturní život. Velmi dobře je zpracována Kodaň In: Thulstrup, Niels. The Copenhagen of Kierkegaard. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 11, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1986.

¹¹⁷ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 140.

¹¹⁸ Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 46-47.

¹¹⁹ Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 110.

*zavázán mému otci za všechno od počátku. Byl melancholický, když uviděl moji melancholii,*¹²⁰
*obrátil se na mě, buď si jistý, že i já skutečně miluji Ježíše Krista.*¹²¹ Michael Pedersen
zdůrazňoval tyto části křesťanství: „*hřích, spravedlivost Boha Starého zákona a utrpení Krista
a mučeníků*“.¹²² Tyto aspekty měly významný vliv na Kierkegaardovo pojetí Boha a Ježíše
Krista.

Co vedlo starce k takovému rozporuplnému jednání? Při pohledu na věk dětí Michaela
Pedersena můžeme najít odpověď. Ane porodila svému manželovi sedm dětí, z toho tři dcery a
čtyři syny: Maren Kirstine (1797 – 1822), Nicoline Christine (1799-1832), Petrea Severine
(1801-1834), Peter Christián (1805-1888), Søren Michael (1807-1819), Niels Andreas (1809-
1833), Søren Aabye (1813-1855). Při důkladnějším pohledu zjistíme, že jen dvě děti žily déle
než 33 let.¹²³

Sørenův zdravotní stav nebyl také dobrý a on si ho uvědomoval. O sobě se vyjadřuje jako
o „nemocném dítěti“.¹²⁴ 4. listopadu 1830 Kierkegaard nebyl uznán vhodným pro vykonání
vojenské služby v Královské stráži a je přesvědčený, že se nedožije 34 roku svého života,
podobně jako pět jeho sourozenců. Přesto charakterizoval své dětství: „*Nepoznám lepší
epigram pro mé dětství než řádky Goetheho Fausta:*

*„Halb Kinderspiele,
Halb Gott im Herzen!“*¹²⁵

Kierkegaard svoje opisy dětství zaznamenával kromě deníků také v pozdějších dílech:
*„Z psychologického hlediska je velmi zajímavé sledovat dítě, které vidí trpět staršího člověka.
Dítě nemá dostatek reflexe, aby cítilo bolest a přece je jeho smutek nekonečně hluboký. Nemá
dostatek reflexe, aby mělo ponětí o hříchu a vině, když vidí starší osobu trpět nenapadne jej o*

---

¹²⁰ Pro Hermanna Diema byl Søren Kierkegaard „zásadový melancholik“. Diem, Hermann. Kierkegaard: An Introduction, s. 105.

¹²¹ Pap. IX A 68. I otec Michael Pedersen miloval svého syna Sorena. Perkins dokonce přirovnal Sorena k starozákonnímu Josefovi, který byl „nejoblíbenější Jakobův syn“. Perkins, L. Robert. Søren Kierkegaard, s. 2.

¹²² Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 11.

¹²³ Podrobnější přehled Kierkegaardových sourozencích: Skjoldager, E. The Family. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Míkulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 9-12.

¹²⁴ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 140.

¹²⁵ Pap. II A 557. Jde o citát z knihy Faust - Stuttgart, Tübingen: 1834, s. 199. Knihu si Kierkegaard zakoupil 10. února 1836.

tom uvažovat, a přece i když příčina utrpení mu je skryta, její zamlžené tušení o tom je v jeho smutku.”¹²⁶

Rodina nepřijímala návštěvy, mladý Søren se nezúčastňoval her, což se projevovalo tím, že neměl přátele a nebyl oblíbený ani u svých spolužáků v *Borgerdydskolen*, kam nastoupil v roce 1821. Søren Kierkegaard navštěvoval tuto školu do roku 1830. Škola byla založena v roce 1787 a sídlila v Kodani. Zahrnovala základní školu a gymnázium. Jedním ze spoluzakladatelů byl historik Abraham Kill (1743-1821). Michael Nielsen (1776-1846) byl ředitelem školy v letech 1811-1844, tedy v čase, kdy školu navštěvoval Kierkegaard.

Kierkegaard svoje působení ve škole popsal: „Věděl jsem, že bylo mojí povinností chodit do školy, kde jsem byl poslán kvůli dobrému, i když by se všechno změnilo toto by se změnit nemohlo. Nebyl to jenom strach z otcovy přísnosti, která mě uvedla do této představy, ale byl to vznešený dojem toho, co jest povinností člověka.“¹²⁷ Smysl pro povinnost byla hlavním důvodem proč měl Kierkegaard nejvíce v oblibě přísného ředitele této prestižní chlapecké školy Nielsena.¹²⁸ Domníváme se, že pro učitele nebylo jednoduché porozumět “vnitřnímu světu” Sorena Kierkegaarda, který se snažil svoje problémy ukrývat za brilantní komunikaci a rozhled. Přesto známý profesor Walter Lowrie usuzuje z daných poznámek z deníků a z výpovědi jeho učitelů i příbuzných, že Kierkegaardovo dětství „bylo normálně šťastným a máme důvod věřit, že netrpěl v čase svého dětství melancholií v přesném významu, ale že tato nemoc se objevila až po velkém zemětřesení“.¹²⁹

Dalším důvodem byl Kierkegaardův zájem o předmět, který vyučoval Nielsen: „Vznešená moc latinské gramatiky a božská důstojnost pravidel rozvíjely jeho nové snění. Avšak zvláště se mu zamlouvala řecká gramatika. Nad to si zamiloval číst si sám pro sebe nahlas Homéra, jak to jinak neměl ve zvyku, aby se kochal rytmy básně. Učitel řečtiny přednášel gramatiku spíše filosofickým způsobem.“¹³⁰ Niels Thulstrup popsal vliv školy na Kierkegaarda: „Vcelku

---

¹²⁶ Například: Kierkegaard, Søren. *Either/Or I.*, s. 146.

¹²⁷ Kierkegaard, Søren. *Either/Or II.*, s. 273.

¹²⁸ Známa je událost ve třídě, kdy žáci neustále vyrušovali a byli velmi drzí. Učitel Mathiesen jim chtěl pohrozit tím, že půjde informovat představené o situaci ve třídě. Žáci ho prosili, aby neodcházel. Søren Kierkegaard vystoupil a odpověděl: „Řeknete profesorovi (Nielsenovi – pozn. RK), že to tak bývá na vašich hodinách vždycky?“ Mathiensen svou stížnost nepřednesl. Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 9.

¹²⁹ Lowrie, Walter. *A Short Life of Kierkegaard*, s. 37. „Velké zemětřesení“ je označeno v Pap. II A 805.

¹³⁰ Kierkegaard, Søren. *Johannes Climacus or, De omnibus dubitandum est and A Sermon*, s. 106.

vyčerpávající a důkladné poznání klasické řečtiny a latinské poezie, filosofie a historiografie, biblické historie a dogmatiky, značně limitované poznání světové historie, geografie a matematiky a určité poznání němčiny a francouzštiny – to bylo poznání, které Kierkegaard získal v průběhu let na Borgerdydskolen. Za významnější charakterové formování a vlivy vděčil (SK – pozn. RK) výlučně Michaelovi Nielsenovi.¹³¹ Kromě latiny, která byla Kierkegaardovým nejoblíbenějším předmětem, ovládal Kierkegaard hebrejský, řecký a německý jazyk.

Rodina Michaela Pedersena pravidelně navštěvovala a naslouchala s velkou pozorností kázání svého duchovního pastýře Jakoba Petra Mynsterera. Doma poté diskutovali a probírali kázání, zvláště otec se svým nejmladším synem, který byl jeho nejoblíbenější. Takovou výchovou se Søren naučil obratně diskutovat, a také když zdědil po otci povahové vlastnosti především jeho smysl pro vtip a ironii. Od svých spolužáků dostal přezdívku „vidlička“. Důvodem bylo, že „Kierkegaard vládl zbraněmi lidí, tělesně slabých: kousavým vtipem, bodavým posměchem, krvavou ironií, které dovedly vydati odpůrce všeobecnému výsměchu – zbraněmi, jež zachoval si po všechn život.“¹³²

Kierkegaard byl 20. dubna 1828 konfirmován Mynsterem. Hluboké přátelství mezi Michaelem Pedersenem a pozdějším biskupem Mynsterem zaručovalo Sørenovi po absolvování teologického studia a ordinování za kněze získat uznávané postavení v církvi. Tak jak se stalo s bratrem Petrem Christiánem Kierkegaardem, který dokončil studium teologie v roce 1826, doktorát z teologie obhájil v roce 1829. Později se stal knězem a náboženským spisovatelem. Vrcholem jeho náboženské kariéry byl rok 1856, kdy byl vysvěcen na biskupa.

---

¹³¹ Thulstrup, Niels: The Borgerdyd School. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 48.

¹³² Jak poznamenává G. Brandes o Kierkegaardovi. Více: Brandes, George: Søren Kierkegaard, s. 21. Naproti tomu Julia Watkinová poznamenává, že pro mnohé je Kierkegaard „Shakespeare Dánska“. Watkin, Julia. Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy, s. 1.

3.2. Období univerzitního studia 1830 - 1841¹³³

Søren Kierkegaard nastoupil na Univerzitu v Kodani v roce 1830, kam dostal doporučení od Michaela Nielsena. Michael Nielsen hodnotil Sorena Kierkegaarda takto: „*exceloval jako student této školy, kvůli jeho usilovné práci a inteligenci, jeho brilantní pochopení vyučovacích subjektů*“.¹³⁴ Nielsen vyzdvihl také Kierkegaardovu pomoc: „*pomáhal mi s vyučováním latiny a skladbou pro pokročilou třídu, vykonával to tak dobře jak jen mohl. Tak dobře jak to jen mohu posoudit, neobyčejně ovládal latinský jazyk, ústně i písemně.*“¹³⁵

Vznik university je spojen s papežem Sixtem IV. a jeho bulou 19. června 1475 k arcibiskupovi Lundovi. Ten dal králi Christiánovi I. povolení k zřízení university. Arcibiskup převzal jako model Univerzitu v Boloni.

Na univerzitě měl největší vliv na Kierkegaarda profesor Frederik Christián Sibbern (1785-1872), za hranicemi Dánska téměř neznámý, avšak „*prominentní postava na Univerzitě v Kodani a v dánském kulturním životě*“.¹³⁶ Děkan na Filosofické fakultě v letech 1845-1870, na univerzitě působil 57 let. „*Sibbern napsal velké množství prací v mnoha oblastech, včetně filosofických, psychologických, o logice, estetických, metafyzických, etických a dokonce beletrii.*“¹³⁷ Kierkegaard navštěvoval přednášky Sibberna, které se nazývaly: *Základy psychologie* (zimní semestr 1830-31), *Logika a psychologie* (letní semestr 1831) a *Křesťanská filosofie* (zimní semestry 1833-34 a 1838-39). Sibbernův vliv se projevoval tím, že poskytl protiváhu Hegeliánské spekulaci, když ohrožovala dánskou tradici ve které vždy sehrál

---

¹³³ Odlišně rozdělení podává T. H. Croxall: univerzitní období u Kierkegaarda rozděluje na dvě části 1830-1838 a 1838-1840. Croxall své tvrzení zakládá na Kierkegaardových *Papírech*. Pap. II A 208, XI, A 275. Croxall, T. H. In: Kierkegaard, Søren. Johannes Climacus or De omnibus dubitandum est and A Sermon, s. 35. David Cain, i když velmi jednoduše, rozděлил Kierkegaardův život po dekadách: dětství: od roku 1813 – 1821, školní dny – 20. roky, univerzita – 30. roky, spisovatelské období – 40. roky, mlčení a poté útok na Dánskou luterskou církev. Více: Cain, David. *An Evocation of Kierkegaard*, s. 20.

¹³⁴ Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 28.

¹³⁵ Z dopisu Michaela Nielsena, originál je v Søren Kierkegaard Arkiv v Kodani. Kierkegaardův život je velmi často předmětem bádání. In: Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 29.

¹³⁶ Widenmann, J. Robert. Sibbern. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard's Teachers*. BK 10, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1982, s. 70.

¹³⁷ Kirmmse, H. Bruce. *Socrates in the Fast Lane: Kierkegaard's The Concept of Irony on the University's Velocifère. Documents, Context, Commentary, and Interpretation*. In: Perkins, L. Robert. *The Concept of Irony*. IKC 2, Macon: Mercer University Press, 2001, s. 50.

jednotlivec prominentní úlohu ve filosofii a poskytl Kierkegaardovi „výkonné nástroje pro myšlení“.¹³⁸

Oblíbeným učitelem Sorena Kierkegaarda byl také Poul Martin Møller (1794-1838), spisovatel a profesor filosofie v letech 1830-1838. Kierkegaard charakterizoval Møllera slovy „šťastný milovník řecké kultury, obdivovatel Homéra, spolukonspirátor Sokrata, thumočník Aristotela“.¹³⁹ Møller nebyl jen učitel, ale také osobní přítel Kierkegaardův. Profesor poznal svého žáka, jeho charakter. Snad i proto, že ho chtěl uchránit před konfliktem s církví. Kierkegaard poznamenal do svých *Papírů*: „Vzpomínám si na slova umírajícího Poula Møllera, který mi často říkával, dokud žil a které pokud si pamatuji, přikázal Sibbernovi, zopakovat mi (a v dodatku slova: Řekni malému Kierkegaardovi, aby byl opatrný, aby neplánoval tak velký studijní plán, protože mu je velmi škodlivý): Vy jste úplně polemický, že je to úplně děsivé.“¹⁴⁰

Vliv na Kierkegaarda měl také Franz von Baader (1765-1841), římský katolík, profesor honoris causa na Universitě v Mnichově a kolega Friedricha Schellinga. Kierkegaard vlastnil množství Baaderových knih, z kterých se dozvěděl o základních principech spekulativního idealismu. Baader patřil mezi učence, kteří chtěli teologii smířit s moderní filosofií a proto žádal, aby se teologie reformovala, podobně jako filosofie.

V období zimních semestrů 1832/33 a 1833/34 Kierkegaard naslouchal přednáškám profesora Henrika Nicolaie Clausena (1793-1877), který se soustředil na Novozákonní bádání spisem: *Synoptické záznamy čtyř evangelií* (1829).¹⁴¹ Kierkegaard se v tom čase aktivně věnoval překladům z řečtiny do latiny. I když nevznikl mezi Kierkegaardem a Clausenem vřelý vztah, Kierkegaard mu poslal svoje knihy: *Tři páteční pozvání k Večeři Páně, Návěst křesťanství a Duchovně povznášející řeč*.

Clausen ovlivnil Kierkegaarda ve výběru konzultanta Hanse Lassena Martensena (1808-1884) pro uvedení do tehdy dominantní německé filosofie a teologie. Martensenovy přednášky ze spekulativní dogmatiky byly brilantní a byly vřele přijaty studenty teologie ve třicátých a

---

¹³⁸ Widenmann, J. Robert. Sibbern. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's Teachers. BK 10, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1982, s. 86.

¹³⁹ Spis *Pojem úzkosti* věnoval památce P. Møllera. Kierkegaard, Soren. The Concept of Anxiety, s. 3.

¹⁴⁰ Pap. XI A 275.

¹⁴¹ Publikoval také *Jánovo evangelium* v roce 1855, *Pavlův list Římanům* v roce 1863. Dříve také publikoval komparativní studii protestantské a katolické doktríny, liturgie a církevní struktury *Katolicismus a protestantismus* v roce 1825.

čtyřicátých letech 19. století.¹⁴² Martensen byl známou osobností nejen v Dánsku, ale i v Německu.

Dalším z učenců, kteří ovlivňovali Sorena Kierkegaarda byl německý evangelický teolog, profesor v Heidelbergu, Carl Daub¹⁴³ (1765-1836). Daub prošel mnohými filosofickými změnami, byl ovlivněn nejprve Kantem, poté Schellingem a konečně Hegelem a jeho učením o idejích. Chtěl ztotožnit filosofii a teologii. Kierkegaard četl jeho spisy už v roce 1837. Kierkegaard se mimo jiné vyrovnává s Daubovým spisem *Judas Ischariot*, (1816), ve kterém Daub vykládá původ zla. Kierkegaard četl Daubovy spisy v roce 1837.¹⁴⁴

Kierkegaarda zaujal také Hamannův „útok na falešný smysl důvěry založený na rozumu“.¹⁴⁵ Johann Georg Hamann (1730-1788) německý filosof, stojící proti soudobé filosofii, upozorňoval Kierkegaarda na „zásadně důležité aspekty křesťanské víry“.¹⁴⁶ Je také často nazýván „iracionalistou“.¹⁴⁷

Kierkegaard je často spojován se Sokratem. Německý profesor systematické teologie na Univerzitě v Tübingenu Hermann Diem nazval Kierkegaarda „Dánským Sokratem“ a dodal „avšak (SK – pozn. RK) konal to co jeho aténský protějšek nekonal: psal knihy, vynikající množství knih“.¹⁴⁸ Kierkegaardovo porozumění Sokratovi však nebylo stejné v jeho dřívějších a pozdějších spisech, ve kterých zvýrazňoval Ježíše Krista.

Další vliv měl teolog, dramatik a básník Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781). Nikoho kromě Sokrata Kierkegaard tak nadšeně nepřijal jako Lessinga. V jednom z jeho

---

¹⁴² Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 171.

¹⁴³ Niels Thulstrup se staví proti Em. Hirschovi, který přeceňuje Daubův vliv na Kierkegaarda. Thulstrup, Mikulová Marie, In: Kierkegaard, Soren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 145. Martensenem byl nazván „otec spekulativní teologie“. Thulstrup, Niels. Daub. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Bibliotheca Kierkegaardiana, vol. 10, s. 208. „Tato spekulativní teologie budovala metafyziku na hegelovském zpřístupnění absolutna, kterou ztotožnila s křesťanským Bohem.“ Hanes, Pavel. Dejiny křesťanstva, s. 367. Z Kierkegaardova pojetí vyplývá, že „spekulativní filozof, s jeho objektivitou, nemůže poznat křesťanství“. Cochrane, C. Arthur. The Existentialists and God, s. 27.

¹⁴⁴ V roce 1848 napsal do svých deníků „Daub se stal úplně metafyzický.“ Pap. IX A 470. Přesto poslední zmínka o Daubovi a jeho knize Darstellung und Beurtheilung der Hypothesen in Betreff der Willensfreiheit (1834) je pozitivní: „Je tam (v díle – RK) vynikající malá část o zlu, o hříchu.“ Pap. X, 2A 436.

¹⁴⁵ von Kloeden, W. The Early Period. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's View of Christianity. BK 1, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1978, s. 91.

¹⁴⁶ Gardiner, Patrick. Kierkegaard, s. 81. Zvlášť v dílech: Filosofické droby aneb Drobátko filosofie a Konečný nevědecký dodatek k filosofickým drobkům.

¹⁴⁷ Hannay, Alastair. Kierkegaard, s. 341.

¹⁴⁸ Diem, Hermann. Kierkegaard: An Introduction, s. 20.

nejprestížnějších spisů *Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům* napsal pasáž *Něco o Lessingovi*.¹⁴⁹ Lessing zaujal Kierkegaarda kritikou racionalistických postojů v teologii.¹⁵⁰

Z daného přehledu můžeme vidět, že v čase univerzitního studia Kierkegaard dával přednost přednáškám filosofů. Kierkegaard v čase studií byl rád, že se vymanil z otcova vlivu. Toužil po svobodě a nezávislosti,¹⁵¹ proto zanedbával přednášky, dělal dluhy a přidával otci trápení, přesto nebyl šťastný jak dokazuje zápis v *Papírech*: „Právě přicházím ze společnosti, jejíž duši jsem byl, vtipy proudily z mých úst, všichni se smáli, všichni obdivovali – ale já, ano, pomlčka by musela být tak dlouhá jako poloměr země ----- odcházel jsem a chtěl jsem se zastřelit.“¹⁵² Oddaloval dokončení studia a hledal výmluvy jak to otci vysvětlit.

V čase universitního studia začal Kierkegaard se zápisy do svých deníků, které jsou svědectvím jeho postojů a osobních vztahů. První zápis je ze dne 15. dubna 1834. Mezinárodní označení pro tyto deníky jsou *Papíry*.

Søren Kierkegaard žil v tomto období mimo otcův dům. Otcovo zoufalství a osamocení mělo vliv na přiznání se nejmladšímu synovi z proviněním, kterého se dopustil v mladosti. Søren to zaznamenal až později do svých deníků: „*Jak děsivé na tom muži, který kdysi jako malý chlapec pásal ovce na jutském vřesovišti, v mnoha utrpeních, hladový a vyčerpaný, povstal na pahorek a proklel Boha - a tento muž nebyl schopný zapomenout na to, ani když měl osmdesát dva let.*“¹⁵³ K otcovým schopnostem se vyjádřil: „*Tušil jsem, že vysoké stáří mého otce nebylo duchovním požehnáním, ale spíše kletbou, že naše rodinné vyjimečné intelektuální*

---

¹⁴⁹ Kierkegaard, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 57-113.

¹⁵⁰ Lessingův kritický vztah k teologii své doby popsal také Karl Barth. Viz. Barth, Karl. *Die Protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*, s. 210-217. Paul Tillich také vyzdvihuje vliv Lessinga na Kierkegaarda. Kierkegaard „*poukázal na své předchůdce, největšího z nich Sokrata a druhého napůl následujícího klasika německého osvícenství Lessinga*“. Tillich, Paul. *Kierkegaard in English. American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 255.

¹⁵¹ Nemůžeme zjistit přesně, kdy Sorena začalo rmoutit otcovo sexuální provinění, kterého se dopustil vůči své manželce Ane. „*Vztah mezi otcem a synem, kdy syn (SK - pozn. RK) ve skrytosti všechno objevil, a přece se to neodvažuje přiznat. Otec je významný muž, bohabojný a přísný, jen jednou v opilosti řekne pár slov, která dávají tušit to hrozné.*“ Pap. V A 108. Otcovo provinění z mladosti Kierkegaard opisuje ve spise *Stádia na cestě životem, v třetí části Vinen? – Nevinen?* s nadpisem Šalamounův sen. Šalamoun (SK – pozn. RK) se „*přiblížil potichu a uviděl Davida (otce SK – pozn. RK) sklíčeného v duchu, slyšel výkřik zoufalství z kající se duše*“, dále píše: „*David není zbožný muž, je Bohem zavrhnutý, královský majestát Božího hněvu je nad Davidem, purpur musí nosit oblečený jako trest.*“ Kierkegaard, Søren. *Stages on Life's Way*, s. 250-252. Překlad spisu *Šalamounův sen* vyšel ve slovenském jazyce. Více: Králik, Roman. *Søren Kierkegaard a jeho láska. Šalamoun sen. Cirkevné listy*, 1978, vol. 114, no. 12, s. 181-182.

¹⁵² Pap. I A 161.

¹⁵³ Pap. VII I A 5.

schopnosti byly jen pro vzájemné vychloubání, poté jsem pocítil ticho smrti okolo mě, když jsem uviděl ve svém otci nešťastného člověka, který nás měl přežít, náhrobní kříž na hrobě jeho osobních nadějí.“ Søren se stal zpovědníkem svého otce v jeho trápení. „A otec věřil, že byl zodpovědný za synovu depresi, a syn věřil, že to byl on, kdo zapříčinil otcův smutek – ale nikdy o tom nepromluvili slova.“¹⁵⁴ Kierkegaard byl však přesvědčen, že kvůli otcovu provinění, „vina musela spočívat na celé rodině, trest boží musel nad ní viset“.¹⁵⁵ Tyto skutečnosti sehrávaly ve spisovatelském díle významnou úlohu.

Kierkegaard se také zapojil už dříve do literárních diskusí. Kierkegaardovy dřívější spisy přeložila a sjednotila Julia Watkinová. V první části jsou Kierkegaardovy články ze studentských dní 1834-1836: *Jiná obrana ženských schopností*, *Ranní poznámky v Kjøbenhavnsposten*, *Polemika Fædrelandu*, *Pámu Orlu Lehmannovi*, *Naše žurnalistická literatura*. V druhé části je Kierkegaardův spis *Ze zápisků ještě žijícího*. Ve třetí části je další Kierkegaardův spis *Hádka mezi starým a novým krámem s mýdlem*.

17. prosince 1834 v *Kjøbenhavns flyvende Post* byla Kierkegaardovi uveřejněna satira *Jiná obrana ženských velkých schopností* týkající se ženské emancipace.¹⁵⁶

V září 1838 Kierkegaard napsal svůj první větší spis *Ze zápisků ještě žijícího: Proti jeho vůli vydává S. Kierkegaard*,¹⁵⁷ ve kterém kritizoval H. Ch. Andersena a jeho román *Jen herec*.¹⁵⁸ Román popisoval génia, který byl pasivní, potřeboval starostlivost a vybrané chování. Kierkegaard naopak odmítal představu, že prostředí je rozhodující pro osud génia. Génius, podle Kierkegarda musí naopak vědomě trpět a sloužit ostatním.

Kierkegaardova kritika mohla být zapříčiněná „změnou v Kierkegaardově základním postoji k životu“.¹⁵⁹ Existence jednotlivce je víc než zlomek zkušenosti anebo nějakého

---

¹⁵⁴ Kierkegaard, Søren. *Stages on life's way*, s. 200.

¹⁵⁵ Pap. II A 805.

¹⁵⁶ Kierkegaard je kritický k většímu vlivu žen ve společnosti a tento spis „satiricky volá po sociální a politické emancipaci žen“. Plekon, Michael. *Towards Apocalypse: Kierkegaard's Two Ages in Golden Age Denmark*. In: Perkins, L. Robert. *Two Ages: The Present Age of Revolution, A Literary Review*. IKC 14, Macon: Mercer University Press, 1984, s. 30.

¹⁵⁷ Která „ukazuje první a zřejmé náznaky skutečné existenciální dimenze v jeho (SK – pozn. RK) myšlení“. Perkins, L. Robert. Introduction. In: Perkins, L. Robert. *Early Polemical Writings*, IKC 1, Macon: Mercer University Press, 1999, s. 3.

¹⁵⁸ Příznačně nazval Bruce H. Kirmmse svoji studii o Andersenovi a Kierkegaardovi: *Rose with Thorns. Hans Christian Andersen's Relation to Kierkegaard*. In: Perkins, L. Robert. *Early Polemical Writings*. IKC 1, Macon: Mercer University Press, 1999, s. 69-85.

¹⁵⁹ Watkin, Julia. In: Kierkegaard, Søren. *Early Polemical Writings*, s. xxvii.

abstraktní tvrzení. Andersen se později ve své autobiografii *Pohádka mého života* vyjádřil, že došlo k nedorozumění s jedním „z vysoce nadaných mladých lidí naší země“ Sørenem Kierkegaardem a bylo mu konfliktu líto.¹⁶⁰

V těchto prvotních spisech je patrný Kierkegaardův zájem o literární, sociální a politické poměry v Dánsku. V krátkém Kierkegaardově článku *Hádka mezi starým a novým krámem s mýdlem* autor předkládá obraz mladého muže Willibalda, který se zoufale pokouší najít životní styl, ale je oklamán pochybnou filosofií.¹⁶¹ Kierkegaard tuto satiru napsal mezi rokem 1838 - 1839 a „pokračoval ironickou interpretací sociálního, politického a intelektuálního prostředí 19. století v Dánsku“.¹⁶²

Rok 1840-1841 „byl produktivní a bouřlivý jako žádný jiný v životě Kierkegarda,“¹⁶³ který požádal krále Christína VIII. o předložení disertace.¹⁶⁴ Svoji disertační práci nazval *Pojem ironie, se stálým zřetelem k Sokratovi*. Jak poznamenal Nagley: „Ironie je dánskou specialitou. Představa ironie je důležitou věcí nejen pro její analýzu ironie per se, ale také protože to je neocenitelná předehra zkoušky autorových jiných prací.“¹⁶⁵ Kierkegaard ve své disertační práci poukázal, ale nerozvinul rozdíl mezi německým filosofickým idealismem a křesťanstvím. Spis se skládá z dvou částí. První část má název *Stanovisko Sokrata chápané jako ironie* a druhá část *Pojem ironie*. Je složená z: *Ironie Sokrata, Ironie po Fichtem – Friedrich Schlegel, Tieck, Solger. Ironie jako řízený okamžik. Pravda ironie*.

Při obhajobě disertační práce to „bylo poprvé a naposledy, kdy Kierkegaard vystavil svoji práci přímé kritice vědecké společnosti, že byl nucen ji obhajovat“.¹⁶⁶ Komise při obhajobě

---

¹⁶⁰ Rohde, P. Peter. Kierkegaard, s. 33.

¹⁶¹ Podle Julii Watkinové: „Willibald může být mladý Søren Kierkegaard.“ In: Kierkegaard, Søren. Early polemical writings, s. 260.

¹⁶² Perkins, L. Robert. Introduction. In: Perkins, L. Robert Commentary. The Concept of Irony. IKC 2, Macon: Mercer University Press, 2001, s. 1.

¹⁶³ Capel, M. Lee. Introduction. In: Kierkegaard, Søren. The Concept of Irony, s. 8. Hongovi nazvali období 1840-1842 v životě Sorena Kierkegarda: *Krize a rozhodnutí*. Hong, V. Howard and Hong H. Edna. In: Søren Kierkegaard's Journals and Papers. Vol. 5, s. 143.

¹⁶⁴ 2. června 1841. *Rigsarkivet, Dansk Kancelli, Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, Forestillinger 1841, nr. 2194*. Anglický překlad textu: Kirmmse, H. Bruce. Socrates in the Fast Lane: Kierkegaard's The Concept of Irony on the University's Velocifère. Documents, Context, Commentary, and Interpretation. In: Perkins, L. Robert. The Concept of Irony. IKC 2, Macon: Mercer University Press, 2001, s. 19-20.

¹⁶⁵ Nagley, E. Winfield. Irony in the „Diapsalmata“ In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard: Literary Miscellany. BK 9, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1981, s. 24.

¹⁶⁶ Kirmmse, H. Bruce. Socrates in the Fast Lane: Kierkegaard's The Concept of Irony on the University's Velocifère. Documents, Context, Commentary, and Interpretation. In: Perkins, L. Robert. The Concept of Irony. IKC 2, Macon: Mercer University Press, 2001, s. 17.

disertace byla složena ze tří zkoušejících: P. O. Brøndsted, F. Chr. Sibbern a F. C. Petersen a další přísedící: J. L. Heiberg, P. Ch. Kierkegaard, F. P. J. Dahl, A. F. Beck, a H. J. Thue.

Kierkegaard obhájil disertační práci a získal akademický titul „magistr“, který byl nejvyšším postgraduálním titulem na Filosofické fakultě v Kodani, ve skutečnosti odpovídal titulu „doktor“ na ostatních fakultách Univerzity v Kodani. V roce 1854 dochází ke změně, těm, kteří dosáhli titulu „magistr“, byl přiznán titul „doktor filosofie“.

3.3. Osudová láska – Regina

Mezi 8. květnem až 16. květnem 1837 se Kierkegaard poprvé setkal v domě Rørdama, s teprve patnáctiletou Reginou Olsenovou. Nebyla však první dívkou, o které by Kierkegaard uvažoval jako o své nastávající. Na jaře 1837 se Kierkegaardovi zalíbila Rørdamova mladší sestra Bolette (1815-1887), která byla v tom čase zasnoubena. Pocházela ze známé farářské rodiny. Søren se několikrát odhodlal ji navštívit, ale v půlce cesty se vrátil. Právě při návštěvě Boletty poznal její mladší přítelkyni Reginu Olsenovou (1822-1904), která byla dcerou finančníka Terkela Olsena a Reginy Frederiky Olsenové.¹⁶⁷ Ve spise *Bud-anebo v části Svůdcův deník* píše: „Jednou jsem zažil situaci a ta mne velmi zaujala. V jedné rodině, kam jsem občas docházel, byli onoho dne staří venku, ale zato obě jejich dcery kolem sobě shromáždily kroužek přítelkyň k dopolední kávě. Dohromady jich bylo osm, všechny ve stáří mezi šestnácti a dvaceti léty.“¹⁶⁸

V tom čase prožíval šťastné období a svůj vztah k Regině také opisoval: „hledám všude jen ji“¹⁶⁹ a „jak krásné je zamilovat se, jak zajímavé je vědět, že jsme zamilováni“.¹⁷⁰

1. září 1837 se S. Kierkegaard přestěhoval zpět k otci a 19. května 1838 prožil duchovní obrození a „nepopsatelnou radost“.¹⁷¹ Otcovo přání, aby se syn stal křesťanem, se splnilo, i

---

¹⁶⁷ Toto střetnutí popsal v Pap. X, 5A 149.

¹⁶⁸ Kierkegaard. Søren. Svůdcův deník, s. 159.

¹⁶⁹ Op. cit. s. 37.

¹⁷⁰ Op. cit. s. 49.

¹⁷¹ Pap. II A 228.

když Søren „zaujal nezávislou pozici k mnoha teologickým a prakticko-křesťanským otázkám“.¹⁷²

9. července 1838 však přichází další mezní situace pro Kierkegaarda - zemřel jeho otec o kterém byl přesvědčen, že bude žít déle než on.¹⁷³ Pro Kierkegaarda to mělo i praktický následek, a to, že neměl komu zdůvodňovat další prodlužování studia. Začal pilně studovat a plnit tak otcovo přání stát se kandidátem teologie. Později do svých *Papírů* napsal: „Když otec zemřel, Sibbern mi řekl: „Teď už nikdy nezískáš teologickou hodnost,“ a přece jsem to dokázal. Pokud by otec žil, nikdy bych to nedokázal.“¹⁷⁴ Na tomto zápise můžeme vidět komplikovaný vztah mezi Sørenem a jeho otcem.

Svůj vztah s Reginou nadále prohluboval, a proto dne 10. září 1840 došlo k zasnoubení. Stalo se tak, když se vrátil z cest po Jutském poloostrově. Do *Papírů* si však Kierkegaard zaznamenal toto: „Druhý den jsem viděl, že jsem se dopustil omylu. Kajicník, kterým jsem byl, moje vita ante acta, moje trdnomyslnost, bylo toho dost. Nepopsatelně jsem v té době trpěl.“¹⁷⁵ Od té doby se zabýval myšlenkou jak zrušit toto zasnoubení, ne že by si našel nějakou druhou přítelkyni,¹⁷⁶ ale proto, že měl obavu z toho, že by svou budoucí manželku miloval více než Boha: „Moje zasnoubení s ní a jeho zrušení jsou vlastně mým vztahem k Bohu, a smím-li to tak říci, jsou mým božským zasnoubením s Bohem.“¹⁷⁷ Kierkegaard také napsal, že neměl víru, protože jinak by u Reginy zůstal.¹⁷⁸ Na veřejnosti se však prezentoval jako ten, kdo si jen zahrával s city mladého děvčete. V očích Reginy i okolí chtěl převzít na sebe zodpovědnost i vinu za rozchod. Regina však neuvěřila Kierkegaardovi, že by si s ní zahrával.¹⁷⁹

---

¹⁷² Soe, H. N. The Period up to The Postscript. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's View of Christianity. BK 1, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1978, s. 107.

¹⁷³ Pap. II A 243.

¹⁷⁴ Pap. VI A 8.

¹⁷⁵ Pap. X, 5A 149. William Heinesen o Kierkegaardovi napsal: „Kierkegaard goes one better than the devil...“ A dodává: „Kierkegaard is the dire sufferer of his own satanism. He is, one might say, the tragic satan...“ In: Hannay, Alastair. Kierkegaard, s. ix. Naproti tomu Ludwig Wittgenstein napsal: „Kierkegaard byl svatý.“ Op. cit. s. ix.

¹⁷⁶ „Pro mě moje rozhodnutí znamenalo: Vzít si ji, anebo se neoženit vůbec.“ Kierkegaard, Søren. Stages on life's way, s. 195.

¹⁷⁷ Pap. X, 5A 21.

¹⁷⁸ Pap. IV A 107.

¹⁷⁹ Kierkegaard neustále řešil vztah k Regině: „Ať si Bůh ponechá nebe, jen když si já budu moci ponechat ji.“ Kierkegaard, Søren. Svůdcův deník, s. 168. Dále však píše: „Upřímně řečeno, podvést dívku, na to nemám dost vytrvalosti. Ale protože sloužím jen ideálu, že jedním v jeho službách a jen jemu své služby zasvěcuji, jsem i vůči sobě nesmlouvavý, zdržuji se jakéhokoliv nedovoleného požitku.“ Op. cit. s. 178. V dalším spise Kierkegaard napsal „Tím, že člověk miluje nebo ztratil svou milovanou, je přiveden k tomu, aby chtěl v pravdě jedno, a tak

Bratrovi Petrovi však překázela zlá pověst mladšího bratra, proto se snažil urovnat spor mezi rodinou Reginy a Sørenem. Søren to zaznamenal: „*Můj bratr mi říkal, že by chtěl jít k té rodině naproti a říct jim, že nejsem žádný padouch. Řekl jsem mu: „Jestliže to učiníš, tak ti vypálím kulku do hlavy. Nejlepší důkaz toho, jak hluboce mne ta záležitost zaměstnávala.“*“¹⁸⁰ Vztahy mezi bratry Sørenem a Petrem Christiánem se však stále více zhoršovaly a nezachoval se žádný dopis Petra Christiána Sørenovi. Petr Christián kritizoval 5. červenec 1855 Sørena za jeho útoky na křesťanství a církev, což Søren velmi těžce snášel.¹⁸¹

Kierkegaard svůj vztah s Reginou opisoval i ve svých spisech, např. v díle *Bud-anebo*, v části *Svůdcův deník*. Kierkegaard jako Johannes napsal dopis Regině jako Cordelii:

„*Má Cordelie!*

Brzy, brzy budeš má. Až slunce zavře své pátravé oči, až skončí historie a začnou mýty, pak se nezahalím jen svou pláštěnkou, zahalím se i pláštěnkou noci a poletím za Tebou. Nebudu Tě hledat podle zvuku Tvých kroků, ale podle bušení Tvého srdce.

Tvůj Johannes“¹⁸²

Na dalším místě můžeme vidět, jak hluboce Kierkegaard miloval Reginu a jak se projevoval jako básník:

„*Má Cordelie!*

Čeho se bát? Držíme-li pospolu, jsme silní, silnější než svět, silnější než sami bohové. Víš, že na naši zemi žil kdysi rod – byli to sice lidé, ale každý si stačil sám sobě – a tihle lidé nevěděli, co je to hluboké pouto lásky. A přesto byli mocní, tak mocní, že chtěli vzít i nebesa útokem. Jupiter se jich zalekl, a proto rozdělil v každého ve dva, v muže a ženu. A když se dnes občas stane, že toto kdysi nedílné se znovu spojí v lásce, je takové spojení silnější než sám Jupiter. A ti dva nejsou silní jako býval onen jedinec, jsou ještě silnější, protože spojení lásky je vyšší.

---

chtěl dobro (Boha – pozn. RK).., Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno s. 49. Na rozdíl od dřívějších spisů v časopise *Okamžik* Kierkegaard manželství odmítá. „*Křesťanství má zálibu v osamělém stavu.*“ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 108. Podobně: „*Ovšem, že by mi ani nenapadlo, abych se chtěl oženit.*“ Op. cit. s. 160.

¹⁸⁰ Pap. X, 5A 149.

¹⁸¹ Peter Christián Kierkegaard už dříve napsal, že „*Martensen reprezentuje střízlivost a SK extázi.*“ Thulstrup, Niels. The Brother Peter Christian. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 29.

¹⁸² Kierkegaard, Søren. *Svůdcův deník*, s. 183.

*Tvůj Johannes*¹⁸³

Tyto řádky svědčily o upřímném vztahu Kierkegaarda k Regině, kterou jí projevovatel celé toto období a pokračují v *Papírech* i po jejím sňatku s Fritzem Schlegelem, jehož Regina pojala za manžela, i když si po rozchodě s Kierkegaardem slíbili doživotní věrnost. Kierkegaard si zidealizoval Reginu, a proto nebyl schopen na ni zapomenout. Regina zůstala spolu s Emilem Boesenem jediným blízkým člověkem Sorena Kierkegaarda.

Proto Regině Kierkegaard věnoval některé ze svých knih a její jméno vždy bude spjato s jeho jménem.¹⁸⁴ Téma lásky se stává na čas hlavní tématem Kierkegaardových spisů. Spisy EE, G, SV, KG „*potvrzují Kierkegaarda jako velkého myslitele a možná nejpronikavějšího a skutečného moderního křesťanského filosofa lásky*“.¹⁸⁵ Kierkegaard však netoužil působit v akademických kruzích také z důvodu, že teologie na univerzitě mu neposkytla to, po čem toužil. Po obhajobě Kierkegaard zrušil zasnoubení s Reginou, stalo se tak 11. srpna 1841. Kierkegaard však nikdy nepřekonal ztrátu Reginy a bytostně prožíval smutek. Dokonce i Kierkegaardův lékař vznesl vážné námitky a pochybnosti, že by Søren Kierkegaard mohl překonal ztrátu Reginy.¹⁸⁶ Na samotu Kierkegaard zapomínal při časté návštěvě divadla a opery.

3.4. První spisovatelské období: 1841 - 1846

25. října 1841 odcestoval Søren Kierkegaard do Berlína, který navštívil třikrát v životě. Univerzita v Berlíně byla centrem intelektuálního života a Hegelovy myšlenky zde dále šířili Karl Werder a Philipp Konrad. Cílem jeho cesty mohly být přednášky Schellinga.¹⁸⁷ 6. března

---

¹⁸³ Kierkegaard, Søren. Svůdcův deník, s. 185-186.

¹⁸⁴ „*Mladá dívka, moje milovaná – její jméno bude zapsané v dějinách s mým*.“ Pap. X, 3A 168.

¹⁸⁵ Walsh, Sylvia. *Desire and Love in Kierkegaard's Either/Or*. In: Soble, Alan. Sex, Love, and Friendship, s. 609. Podobně A. L. Hallová upozornila na společnou téma lásky ve spisech EE, G, FB, KG a SV. Hall, Amy Laura. *Kierkegaard and the Treachery of Love*, s. 108-110.

¹⁸⁶ Pap. VII 1 A 126.

¹⁸⁷ Po prvotním nadšení ze Schellinga, kdy Kierkegaard ještě do deníku napsal „*svou celou naději jsem vsadil na Schellinga*“. Pap. III A 179. Zápisky končí zklamáním, v dopise příteli Emilu Boesenovi, napsal „*Schellingovy přednášky bohužel mnoho neznamenají*.“ Pap. Letters, no. 62. Naproti tomu Thulstrupová, Mikulová Marie uvádí jinou příčinu Kierkegaardovy návštěvy Berlína a tou je vztah k Regině: „*Nikdo ze současníků netuší, že sám Kierkegaard je nešťastný, prchá do Berlína, na oko proto, aby si poslechl přednášky stárnoucího filosofa Schellinga*.“ Thulstrupová, Mikulová Marie. In: Kierkegaard, Søren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, s. 235.

1842 po zklamání z přednášek se vrátil dříve než plánoval a to pravděpodobně z důvodu nemoci Reginy¹⁸⁸ a začal se věnovat literární tvorbě.

V roce 1843 Kierkegaard napsal dvojsvazkové dílo *Bud' – anebo* (pod pseudonymem Victora Eremita). Až tento spis Kierkegaard označil za začátek své spisovatelské činnosti.¹⁸⁹ Pro Kierkegaarda je tento spis nepřímou polemikou se spekulací, již je existence lhostejná.¹⁹⁰

V témž roce *Bázeň a chvění* (od Johanna de Silentio); *Opakování* (od Constantina Constantia); *Osmnáct vzdělávatelných řečí*¹⁹¹; v roce 1844 *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie* (od Johanna Climaca); *Pojem úzkosti* (od Vigilia Haufniensis); v roce 1845 *Tři řeči při smyšlených příležitostech*; *Stádia na cestě životem* (od Halaria Bugbindera); v roce 1846 *Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům a Literární recenzi*.¹⁹² Kierkegaard ve spise *Literární recenze* kritizuje společenskou a politickou situaci čtyřicátých let devatenáctého století.

Dvojsvazkové dílo Sorena Kierkegaarda *Bud' – anebo* s podtitulem: *Fragmenty života*, bylo publikované 20. února 1843. Jak naznačuje název, dílo poukazuje na postoje člověka k životu a jeho existenciální volbu. Jak poznamenává Jansen Billeskov: „*Už tady je Kierkegaard filosofem volby.*“¹⁹³ Etický pohled života je zde v kontrastu s estetickým postojem.¹⁹⁴ V určitých částech naplňuje Kierkegaard podtitul *Fragmenty života* a z nich můžeme vidět, jak těžce se Kierkegaard vyrovnával s rozchodem se svou snoubenkou Reginou.¹⁹⁵ Křesťanská tematika se zřetelně projevuje až v poslední části druhého díla *Bud'*

---

¹⁸⁸ Rohde, P. Peter. Kierkegaard, s. 74-75.

¹⁸⁹ Kierkegaard, Soren. Má literární činnost, s. 71.

¹⁹⁰ Op. cit. s. 7.

¹⁹¹ Překlad je z anglického jazyku *Eighteen Upbuilding Discourses*. Kierkegaard spis publikoval v období mezi 1843-1844 a napsal je v šesti částech. Devět řečí napsal v roce 1843 a devět v roce 1844.

¹⁹² Literární recenze – dánsky *En literair Anmeldense* komentuje román *Dva věky* (To Tidsaldre) od autorky Thomasine Christine Gyllembourgové. „*Literární recenze má tři části: první (po delším úvodu) podává „přehled po obsahu“, druhá, „estetické pojetí románu a jeho jednatlivosti“, rozebírá jednotlivé charaktery, třetí, zajímavější víc než polovinu svazku a nazvaná „Výtěžek pro pozorování obou věků“, je podkladem českého překladu.*“ (Současnost – pozn. RK). Žilina, Miroslav. In: Kierkegaard, Soren. Současnost, s. 97.

¹⁹³ Jansen, Billeskov, J. F. Soren Kierkegaard. Life and Work, s. 6.

¹⁹⁴ O rozdílu mezi etickým a estetickým podrobně: Kierkegaard, Soren. Either/Or II. „*Vyváženost mezi estetickým a etickým ve struktuře osobnosti.*“ s. 159-338.

¹⁹⁵ A jak příznačný je citát z Lessinga *Píseň ze španělštiny*, Kierkegaard tím začíná část *Stíny života*: „*Gestern lieb' ich, Heute leid' ich, Morgen sterb' ich; Dennoch denk' ich Heut' und Morgen Gern an Gestern.*“ Kierkegaard, Soren. Either/Or I, s. 164.

anebo - *Ultimátum*, kde Kierkegaard po úvodní modlitbě a po citaci biblického textu¹⁹⁶ zpracovává téma víry a poukazuje na rozdíl mezi Bohem a člověkem.

V dalších dvou spisech *Bázeň a chvění* a *Opakování* Kierkegaard s velkým obdivem a úctou analyzuje víru starozákonních postav Abraháma v *Bázeň a chvění* a Jóba v *Opakování*. V obou spisech se také „skrývá autorův osobní problém, vztah ke snoubence Regině, kterou opustil“.¹⁹⁷

Soubor nábožensky orientovaných řečí *Osmnáct vzdělavatelných řečí* publikoval pod vlastním jménem v období 1843-1844. Jak v úvodě spisu poznamenává Kierkegaard: „Tyto vzdělavatelné řeči jsou věnované mému otci.“¹⁹⁸

Kierkegaard ve spise *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie* poukazuje na úlohu Sokrata, význam křesťanství, paradoxu „Boha v čase“ a člověka před Bohem.¹⁹⁹ Podle amerického teologa Paula Tillicha: „Fragments and Addendum represent the least systematic of Kierkegaard's philosophical works. They contain an unrelenting attack on Hegel's system and his treatment of Christianity.“²⁰⁰

Dále pokračoval spisem *Pojem úzkosti* s podtitulem: *Úvaha rázu psychologického ve směru dogmatického problému, týkajícího se dědičného hříchu*. Jedná se o psychologickou úvahu. *Předmluvy* jsou literární prací, která je složená ze satirických esejí soustředujících se na literární společnost v Kodani, a to převážně na J. L. Heiberga. V *Předmluvách* Kierkegaard uzavírá svoji konfrontaci s dánským hegelianismem. *Tři řeči při smyšlených příležitostech* reprezentují tři sféry existence: estetickou, etickou a náboženskou. V tomto období se emocionální a psychologické úvahy se objevují ve spisech Kierkegarda, kterými „uvolňuje svoje neuvážené zasnoubení s Reginou Olsenovou“.²⁰¹ O Kierkegardovi se vyjádřil také ve

---

¹⁹⁶ Lk 19, 41-48.

¹⁹⁷ Thulstrupová, Mikulová Marie. In: Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 242-243. „Mystifikace je v tom, že spis *Bázeň a chvění* vlastně reprodukuje můj život.“ Pap. X, 2A 15.

¹⁹⁸ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 3.

¹⁹⁹ „Na tomto absolutním paradoxu zakládá Kierkegaard celou svou teologii.“ Trtík, Zdeněk. *Moderní theologie*, s. 25.

²⁰⁰ Tillich, Paul. Kierkegaard in English. *American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 255.

²⁰¹ McCarthy, Vincent. *Morning and Melancholia in „Quidam's Diary“*. In: Perkins L. Robert. *Stages on Life's Way*. IKC 11, Macon: Mercer University Press, 2000, s. 150.

svém spise *The Nature and Destiny of Man* (New York 1941, 1943) a označil ho jako „největšího křesťanského psychologa“.²⁰²

Dílo *Stádia na cestě životem* s podtitulem: *Úvahy různých lidí* obsahuje tři části: *In vino veritas*, *Úvahy o manželství a Vinen? - Nevinen? - příběh utrpení*. Kierkegaard opět ve spise reflektuje své životní vztahy k Regině a otci.

Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům je vlastně pokračováním *Filosofických drobků aneb Drobátko filosofie*, avšak je více psychologicky zaměřen.²⁰³ Tento spis je Kierkegaardovým největším spisem a zdůrazňuje v něm také subjektivní poznání. *Konečný nevědecký dodatek k Filosofickým drobkům* je „varovná práce, demonstrující co se stane, když dvě odlišné „sféry“ života – věda a náboženství – jsou zaměněny“.²⁰⁴

V tomto období byl Kierkegaard zaměstnáván psaním a publikováním spisů. Velmi negativně na něho i na jeho pověst v Kodani zapůsobila událost zvaná „*Aféra Korzár*“.²⁰⁵ Týdeník *Korzár* (Corsaren) byl založen v roce 1840 Meírem Goldschmidtem (1819-1887). Propagoval myšlenky slobody a Francouzské revoluce. Vycházel nákladem téměř 5000 výtisků byl populární i tím, že kritizoval a vtipně komentoval veřejný život v Dánsku. *Korzár* často přicházel do konfliktu s cenzory a nikdo se veřejně nepřiznával, že by ho četl.

Goldschmidtův vztah ke Kierkegaardovi byl zprvu dobrý. Goldschmidt obdivoval Kierkegaard a dokonce uspořádal slavnost, když Kierkegaardovi vyšel spis *Bud-anebo*. Důvodem konfliktu mezi Korzárem a Kierkegaardem byl básník a kritik P. L. Møller, přítel Goldschmidta. Kierkegaard prozradil na Møllera, že tajně přispíval do *Korzáru* a tím mu zabránil v postupu k akademické hodnosti. Møller následně ostře kritizoval Kierkegaardova

---

²⁰² Sponheim, Paul. *America*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard Research*. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 13.

²⁰³ V porovnání s *Filosofickými drobkými* „s mnohem více silnějším psychologickým zdůrazněním“. Roberts, C. Robert. *Dialectic Emotions and the Virtue of Faith*. In: Perkins L. Robert. *Concluding Unscientific Postscript to „Philosophical Fragments“*. IKC 12, Macon: Mercer University Press, 1997, s. 73.

²⁰⁴ Hannay, Alastair. *Commitment and Paradox*. In: I. C. Jarvie and Laor, N. *Critical Rationalism, the Social Sciences and the Humanities*. *Essays for Joseph Agassi*, vol. II, s. 190.

²⁰⁵ Kierkegaard se stal po kritice *Korzáru* velmi kritický k Dánům, resp. k obyvatelům Kodaně. Pap. X 1 A 135 a 247, Pap. X 3 A 13. Howard V. Hong a Edna H. Hong zpracovali a přeložili do anglického jazyka *Aféru Korzár*, která obsahuje Kierkegaardovi články z let 1842-1851. Dále kritiku *Korzáru* na adresu Kierkegaard, Møllerovi články, Goldschmidtovu autobiografii a výběr Kierkegaardových deníků. Kierkegaard, Søren. *The Corsair Affair*. Princeton 1982. Watkinová Julia napsala, že Kierkegaard má „ultranegative view of the press“. Watkin, Julia. In: Kierkegaard, Søren. *Early Polemical Writings*, s. xviii.

díla *Pojem ironie, Bud–anebo a Stádia na cestě životem*.²⁰⁶ Nezůstalo to však jen u kritiky díla. Kierkegaard se stal terčem posměchu na stránkách Korzáru, který urážel a ponižoval jeho lidskou důstojnost. Nejen posměšné znázorňování Kierkegaardova oblečení, hlavně jeho kalhot se stalo příležitostí pro výsměch a obtěžování na ulici, ale také to, že v *Korzáru* citovali větu z Kierkegaardova spisu s přiřazenou karikaturou. Několikrát také znázornili Reginu.²⁰⁷ Kierkegaardovi se začali vyhýbat i lidé na ulici z obavy, že by je také mohla postihnout kritika a výsměch.²⁰⁸ Dalším tématem výsměchu bylo Kierkegaardovo jméno „Søren“, které v lidové dánštině znamená „satan“.

Necitlivá a osobní kritika na Kierkegaardra negativně působila. Do svého deníku z roku 1846 zaznamenal: „*Nechť udělám cokoli, stačí jít jen na nevinnou návštěvu, hned z toho vzniká klamná, překroucená verze celé události, která koluje všude mezi lidmi, a když se to donese Korzáru, okamžitě to uveřejní na stranách žurnálu a na druhý den se o ní dočte celé město.*“²⁰⁹ George Brandes definoval *Korzár* takto: „*Co byl „Korzár“? Byl to orgán onoho druhu, jež přátelé nazývají listem humoristickým, nepřátelé listem špinavým a jež po nějakou dobu může býti populárním pohoršením v městě.*“²¹⁰

I když kritika a pomluvy Korzáru byly agresivní, dokázal se s ní vyrovnat: „*Nyní stojím na svém místě rozhodnutý a povzbuzený, jak jsem nikdy nebyl.*“²¹¹ „*Aféra Korzár*“ přispěla k tomu, že Kierkegaardra občané Kodaně nebrali vážně. Tato kritika ho naučila snášet veřejné ponižování. Pro Kierkegaardra to však bylo inspirující a projevilo se to plně ve spise *Skutky lásky*, kde Kierkegaard napsal o povinnosti a příkazu milovat nepřátele. Tito nepřátelé jsou našimi bližními: „*O můj posluchači, nemluvím k tobě, mluvím sám se sebou a mně věčnost říká: Ty musíš milovat všechny.*“²¹² Kierkegaard se snaží přesvědčit sám sebe o nutnosti milovat i ty, kteří mu ublížili.

---

²⁰⁶ Kierkegaard, Søren. The Corsair Affair, s. 92-96, 104-105. „Møller war des Modell des Verführers.“ Haecker, Theodor. Der Buckel Kierkegaards, s. 30-31.

²⁰⁷ Kierkegaard, Søren. The Corsair Affair, s. 119.

²⁰⁸ Kierkegaardra znázornili před davem slepých a chromých lidí, jak k nim promlouvá. Kierkegaard, Søren. The Corsair Affair, s. 126.

²⁰⁹ Pap. VII 1 A 98.

²¹⁰ Brandes, George. Kierkegaard, s. 194.

²¹¹ Záznam z ledna 1847, Pap. VII, 1A 229.

²¹² Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 64.

3.5. Druhé spisovatelské období: 1847 – 1854

24. ledna 1847 Kierkegaard dokončil nepublikovaný spis *Kniha o Adlerovi* (Bogen om Adler)²¹³ a zahajuje tím druhou fázi svých spisů.²¹⁴ Adler byl farář na Bornholmu, který byl zprvu ovlivněn Hegelem, později však přežil určitou „změnu mysli“ a publikoval své názory, které byly v duchu svobodného křesťanství, což však mělo za následek, že byl sesazen Mynsterem a přišel o místo. Kierkegaard viděl určitou paralelu mezi sebou a Adlerem ve vztahu k Hegelovi,²¹⁵ přesto Kierkegaard nesouhlasí s Adlerovým pojetím křesťanství.²¹⁶ Spisy: *Vzdělavatelné řeči v rozmanitém tónu* (publikované v roce 1847), *Skutky lásky. Několik křesťanských úvah ve formě řeči* (1847), *Křesťanské řeči* (1847), *Obvyklá i případná krize v životě herečky* (1848), *Hledisko k mé spisovatelské činnosti* (1848) a *Kvítko polní a ptáček nebeský*, s podtitulem *Tři zbožné řeči* (1849)²¹⁷ Kierkegaard publikoval pod vlastním jménem.

Vzdělavatelné řeči v rozmanitém tónu jsou rozděleny do tří částí. První část nese název *Čistota srdce aneb chtit jen jedno*, druhá část *Co se dozvíme od polního kvítí a od ptáček nebeských* a třetí část *Evangelium utrpení, křesťanské řeči*. Podobně jako následující dílo *Skutky lásky* s podtitulem: *Několik křesťanských úvah ve formě proslovů* jsou křesťansky orientované, Kierkegaard v nich však ještě neprojevuje radikální postoje – jako kritika církve, kněží. Cílem této knihy „není spočítat, co všechno láska znamená, ale ukázat křesťanovi na důležitost konání skutků v životě“.²¹⁸

Křesťansky orientovaný je také spis *Křesťanské řeči*, který je rozdělený do čtyř částí. První část je soustředěna na starosti hříšníků, tématem druhé části je radost, třetí část podobně

---

²¹³ Pap. VII 2B 235.

²¹⁴ Během následujících čtyř let napsal čtrnáct knih. V tom čase, v roce 1847 Karl Marx s Friedrichem Engelsem vypracovávají *Komunistický manifest* a podobně jako Kierkegaard kritizují Hegelův systém. Robert Heiss o spojení těchto myslitelů napsal: „For Hegel, Kierkegaard, and Marx are the fathers of modern thought. The twentieth century has brought to fruition the legacy handed down by the nineteenth.“ Heiss, Robert. Hegel Kierkegaard Marx. Three Great Philosophers. Whose Ideas Changed the Course of Civilization, s. x.

²¹⁵ „Adlerův případ se stal rozhodně zajímavým pro Sorena Kierkegaarda.“ Thulstrup, Niels. Kierkegaard and the Church of Denmark. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Míkulová Marie. BK 13, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1984, s. 24.

²¹⁶ „Adler tedy tvrdil, že měl zjevení. Podle Kierkegaarda však neproniknul ke svému pravému já, nedospěl k sobě samému. Přispěl jen ke zmatku doby, a byl tak Kierkegaardovi podnětem k pochopení křesťanského zmatku doby, a to právě svým změtením, nepochopením sebe i bytnosti zjevení.“ Olšovský, Jiří. Kierkegaardův pojem výjimky. *Theologická revue*, 2003, vol. 74, no. 3-4, s. 385.

²¹⁷ Tři zbožné řeči byly vydané v kombinaci s druhou edicí *Bud' – anebo*.

²¹⁸ Králík, Roman. Søren Kierkegaard: Skutky lásky aneb několik křesťanských úvah ve formě proslovů. *Theologická revue*, 2002, vol. 72, no. 1, s. 103.

jako předcházející části je rozdělená do sedmi „řečí“, tentokrát však bez ústředního tématu, poslední část čtvrtá má název *Řeči při páteční Večeři Páně*.²¹⁹

Krátký spis *Obvyklá i případná krize v životě herečky*²²⁰ byl publikovaný v roce 1848 a je poslední literární prací Kierkegaarda. Spis je soustředěn na slavnou dánskou herečku Johanne Luise Heibergovou.²²¹

Hledisko k mé spisovatelské činnosti Kierkegaard napsal v roce 1848, ale nepublikoval ho, vydal ho až v roce 1859 jeho bratr Peter Christián Kierkegaard. Ve spise Kierkegaard zdůrazňuje své poslání, že „je a byl náboženský autor“ a vyzdvihuje novozákonní křesťanství.²²²

Další krátký křesťanský Kierkegaardův spis *Kvítí polní a pták nebeský* je rozdělen do tří částí: *Ticho, Poslušnost, Radost*. Tedy tři vlastnosti, kterých se člověk od lilí a ptáků může učit, a to ve spise Kierkegaard opakovaně zdůrazňuje.

Další dva spisy Kierkegaard publikoval pod pseudonymy *Dvě eticko-náboženská pojednáníčka* (pod pseudonymem H. H.) a *Nemoc k smrti* (pod pseudonymem Anticlimacus)²²³ vydal S. Kierkegaard.²²⁴ *Dvě eticko-náboženská pojednáníčka* řeší otázky, které jsou zároveň názvy dvou částí. První pojednání má název: *Má člověk právo dát se zabít?* Druhé pojednání má název *Rozdíl mezi géniem a apoštolem?* Apoštol je vyvolený Bohem, zatímco génius má vynikající teologii a je hodnocen čistě esteticky.²²⁵ Apoštolem se nikdo nerodí, ale je Bohem

---

²¹⁹ Kierkegaard analyzuje biblické texty Lk 22,15; Mt 11,28; J 10,27.

²²⁰ Nejdříve vycházel jako série článků v denním tisku. Tento krátký spis byl přeložen do českého jazyka. Článek přeložila Klára Halasová-Osolobě v časopise Svět a divadlo, no. 5, v roce 1991.

²²¹ J. L. Heibergová, rozená Potgesová (1815-1890) manželka Johana Ludviga Heiberga (1791-1860), který byl známou literární a společenskou osobností v Dánsku.

²²² Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 76. Ke spisu Kierkegaard napsal dodatek *Onen jednotlivec* s podtitulem *Dvě poznámky týkající se mé práce jako autora*.

²²³ O pseudonymu v tomto díle Kierkegaard do deníku napsal: „Něco je nižší (to patří do estetiky) a to jsem napsal pod pseudonymy. Něco však stojí výše, a tato produkce je také pseudonymní, protože jí moje osobnost neodpovídá...“ Pap. X 1 A 50. „Pseudonym je: Johannes Anticlimacus jako protiklad ke Climacovi, který o sobě tvrdil, že křesťanem není. Anticlimacus je extrém opačný: je křesťanem vyjímečným - kéž bych k tomu mohl být úplně jednoduchý křesťan.“ Pap. X, 1 A 510. „Pseudonym je kvalitativním vyjádřením, je to básnická komunikace, že to nejsem já, kdo mluví, ale někdo jiný, to je adresované mně stejně jako ostatním.“ Pap. X, 2A 184. Ve spise je psychologický rozbor ženy. Kierkegaard u ženy zdůrazňuje oddanost – jako podstata ženy. Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 155.

²²⁴ Hermann Diem považuje obrat ve spisovatelském díle a životě S. Kierkegaarda právě spis *Nemoc k smrti* a *Nácvik křesťanství*. In: Diem, Hermann. *Kierkegaard*, s. 189.

²²⁵ Kierkegaard, Søren. *The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises*, s. 141 – 144.

povolán a má Božské zmocnění, a to je kvalitativně rozhodující na rozdíl od génia, který se rodí a má své specifické hodnoty.²²⁶

Spis *Nemoc k smrti*²²⁷ je soustředěn na příběh Lazara a jeho zmrtvýchvstání z J 11, 4-25, ve které Kierkegaard dává odpověď na příčiny zoufalství člověka a jeho „nemoci k smrti“.²²⁸

Křesťansky orientovaný spis *Tři řeči při páteční večeři Páně* je soustředěn na tři Kierkegaardovy biblicky orientované výklady o *Veleknězi*, *Celníkovi* a *Hříšnici*, které mají základ v Novém zákoně. „V příbězích Kierkegaard nepřímou popisuje svůj život, postoje, svoje trápení i osvobození, kterým musel procházet celým svým životem. Ve Veleknězi vidí Ježíše Krista, který zná všechny naše utrpení, v celníkovi podobnost a přání, aby i nám odpustil naše hříchy, a v hříšnici velikou lásku člověka k Bohu a Boha k člověku.“²²⁹ Bůh odpouští člověku a v lásce skrývá množství hříchů.²³⁰ Hřích je existence v nepravdě a člověk je představen jako někdo, kdo je vzdálen od Boha.

Rozsáhlejší spis *Nácvik křesťanství* publikoval v roce 1850. „Při vší své bojovnosti je tichou knihou,²³¹ - takto označil Kierkegaard svůj spis. Ve spise je rozvinuto téma křesťanství,²³² podobně jako v následujících spisech *Vzdělavatelná řeč* (publikovaná v roce 1850) a *Dvě řeči při páteční Večeři Páně* (publikované v roce 1851).

Ve spise *Ke zkoušení sebe samého* (publikovaný v roce 1851), Kierkegaard vykládá tři části Nového zákona²³³ a upozorňuje na význam křesťanství.

Ve spise *O mé spisovatelské činnosti* publikovaném v roce 1851, Kierkegaard vysvětluje vlastní postavení a podává své názory na křesťanství.

---

²²⁶ Více: Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 49-53.

²²⁷ Bruce H. Kirmmse napsal, že *Nemoc k smrti* je Kierkegaardovou „greatest psychology work“. Kirmmse, H. Bruce. Psychology and Society: The Social Falsification of the Self in The Sickness unto Death. In: Smith, H. Joseph. Kierkegaard's Truth: The Disclosure of the Self, s. 192.

²²⁸ Tillich poznamenal o opisu zoufalství: „Nejimpresivnější opis situace zoufalství byl daný Kierkegaardem v jeho v knize *Nemoc k smrti*, kde „smrt“ znamená možné uzdravení.“ Tillich, Paul, Systematic Theology II., s. 75.

²²⁹ Králík, Roman. Søren Kierkegaard: Tři páteční pozvání k Večeři Páně. *Theologická revue*, 2001, vol. 72, no. 3, s. 346-347.

²³⁰ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 197-200.

²³¹ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 194.

²³² A je „předzvěstí Kierkegaardova útoku na církev“. Kirmmse, H. Bruce. The Thunderstorm: Kierkegaard's Ecclesiology. *Faith and Philosophy*, 2000, vol. 17, no. 1, s. 93.

²³³ Jk 1,22-27 ; Sk 1, 1-12; Sk 2,1-12.

Sudte sami! s podtitulem *Ke zkoušení sebe samého, doporučeno současnosti* byl napsán v roce 1851-1852. Vydal ho až po Kierkegaardově smrti v roce 1876 bratr P. Chr. Kierkegaard. Spis pojednává o utrpení (Lidelse) Krista a jeho následování.²³⁴ Kierkegaard tímto spisem uzavírá svoji spisovatelskou činnost.²³⁵ V období mezi léty 1852-1854 Kierkegaard psal jen do svých deníků.

3.6. Poslední roky 1854-1855

„Géniové jsou jako bouře; jdou proti větru, děsí lidi a čistí vzduch. Přítomnost vynalezla různé hromosvody. A podařilo se. Ovšem že se podařilo; podařilo se učinit příští bouři tím vážnější.“

Søren Kierkegaard²³⁶

Kierkegaard zahájil otevřený útok na církve až poté, co biskup Mynster zemřel. Napsal 21 článků ve *Fædrelandet* v období mezi 18. prosincem 1854 a 26. květnem 1855. V člancích ostře napadl biskupa Mynstera a pokračoval v útoku na nově vyjmenovaného biskupa Martensena. V člancích se objevuje Kierkegaardova nespokojnost s dobovou náboženskou situací.

Krátký článek *Toto se má říci; budiž to tedy řečeno* byl publikovaný 24. května 1855. V článku Kierkegaard pronesl známá slova „*máš vždy o jednu vinu a velikou vinu méně tím, že se přestaneš zúčastňovat veřejné bohoslužby, jaká nyní je; nezúčastníš se, když si dělají z Boha blázny, nazývajíce křesťanstvím Nového zákona, co křesťanstvím Nového zákona není*“.²³⁷ Tím důrazně kritizuje církevní instituce a popírá jejich význam.²³⁸ 24. května 1855 začal Kierkegaard publikovat články pod názvem *Okamžik*, ve kterých opět kritizuje církevní zvyky

---

²³⁴ Základem je biblický text 1 Pt 4,7 a Mt 6, 24 – 34.

²³⁵ Pozdější „útok na církev“ v letech 1854-1855 neměl Kierkegaard v plánu. Viz. také Thulstrupová, Mikulová Marie. Doslov. In: Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sudte sami!*, s. 261.

²³⁶ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 120. Podobně také v Pap. X, 1 A 590.

²³⁷ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 7-8.

²³⁸ Kierkegaardův však nečekal osud norského laického kazatele Hanse Nielsena Haugeho (1771-1824), který za svoje náboženské názory strávil období 1804-1814 ve vězení. In: Hanes, Pavel. *Dejiny křesťanstva*, s. 376

a kněze.²³⁹ Poslední desáté číslo *Okamžiku* bylo publikováno až po jeho smrti a Kierkegaard v něm, v části *Moje úloha*, napsal: „*Nenazývám se křesťanem, neříkám o sobě, že jsem křesťan. To musím stále opakovat, to si musí snažit zapamatovat každý, kdo chce pochopit mou zvláštní úlohu.*“²⁴⁰ Toto je nutné správně pochopit, Kierkegaard se nezříká křesťanství, ale vyzdvihuje cenu křesťanství tak vysoko, že sotva někdo je schopný tvrdit, že je křesťan.²⁴¹

16. června 1855 byl publikován Kierkegaardův krátký článek *Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství*, ve kterém pokračuje v ostré kritice křesťanství a kněží.²⁴²

Kierkegaard publikoval 3. září 1855 ještě jeden spis *Neproměnitelnost Boha*, ve kterém je zvýrazněný biblický text z Jk 1, 17-21.²⁴³ Kierkegaard v tomto krátkém spise zdůrazňuje Boží neproměnitelnost, Boží lásku a lidskou porušenost.

Poslední Kierkegaardův zápis v deníku ze dne 25. září 1855 má nadpis *Křesťanské porozumění osudu tohoto života*. Ze zápisu je patrné, že Kierkegaard je smířen s Bohem a je si jistý, že „*přechází zkouškou života, je zralý pro věčnost.*“²⁴⁴ 2. října 1855 Kierkegaard upadl na ulici do bezvědomí a byl přijat do Frederiksonově nemocnice. Jeho tělo bylo paralyzováno²⁴⁵ a byl si jist, že zemře, i když lékaři nepovažovali Kierkegaardův stav za vážný.²⁴⁶ Na návštěvu do nemocnice za ním denně přicházel, jediný koho Kierkegaard přijímal, kněz Emil Boesen, děkan církevní školy v Aarau. Boesenovo úsilí smířit Kierkegaarda s církví Kierkegaard považoval za zbytečné. Z Boesenova svědectví můžeme dále vědět, že Kierkegaard odmítal přijmout Večeři

---

²³⁹ „*Království Boží, které máme hledati nejprve. Ne, není tomu přece tak; on hledá: královský úřad jakožto kněz.*“ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 152.

²⁴⁰ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 244.

²⁴¹ Smith, G. R. Introduction. In: *The Last Years. Journals 1853-1855 by Søren Kierkegaard*, s. 18.

²⁴² Kierkegaard označil nedělní zvěstování evangelia jako „*nedělní tláčení*“. Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon „Christendom“ 1854-1855*, s. 123 (*Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství*).

²⁴³ Kierkegaard na tento text už kázal 18. května 1851.

²⁴⁴ Pap. XI, 2 439.

²⁴⁵ Je zajímavé, že se o tom zmínil také H. Chr. Andersen. Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 118.

²⁴⁶ Kirmmse, H. Bruce. „I am not a Christian“ – a „sublime lie“? or: „Without authority, „playing Desdemona to Christendom's Othello” In: *Antropology and Authority*. Houe, Poul. Marino, D. Gordon and Rossel, S. Hakon, s. 136.

²⁴⁵ Hromádka, J. L. Søren Kierkegaard. *Křesťanská revue*, 1955, vol. XXII, no. 8, s. 244.

²⁴⁵ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 142.

²⁴⁵ 14. října 1855 v rozhovoru s Boesenem se Kierkegaard svěřil: „*Mám osten v těle, jako měl Pavel, tak jsem nemohl vstoupit do obyčejných vztahů.*“ Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 124.

²⁴⁶ Podrobně: Widenmann, J. Robert. *His Death. Various Conceptions*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard as a Person*. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 176-184.

Páně z rukou kněze.²⁴⁷ O čem psal, to dodržel na smrtelné posteli, i když to nemohlo být jednoduché rozhodování pro Kierkegaarda, který si byl vědom závažnosti celé situace.

Kierkegaard zemřel „uprostřed vášnivého odboje proti církvi“²⁴⁸ 11. listopadu 1855, avšak jistý, že „smrt ho nevyřadila z toho, co je nejvyšší“.²⁴⁹ Kierkegaardova poslední prosba, kterou odkázal lidem, hovoří o jeho vyrovnanosti: „Nezapomeň na mou poslední prosbu a pozdravuj všechny lidi, slyšíš, všechny bez rozdílu, a vyřiď jim, že jsem je měl opravdu rád, nekonečně rád, ze vsí myslí své, z celého srdce svého, jako sebe sama, i když mi nerozuměli, i když nedovedu pochopit, oč usilují, i když mě pomlouvali, i když mě tupili, i když mi ubližovali. Miloval jsem je, všechny, ano všechny.“²⁵⁰ Kierkegaard si byl také vědom, že „současný náboženský autor musí kvůli Bohu dobře vědět, že se stane objektem perzekuce“.²⁵¹

S jistotou nemůžeme určit příčinu smrti. Podle Jørgensena příčinou smrti byla „tuberkulóza anebo plicní nádor“.²⁵² O příčině Kierkegaardovy smrti a jeho nemoci bylo napsáno množství publikací a článků. „Nechybí ani tvrzení, že se Kierkegaard na konci svého života pomátl. A tak se často přechází jeho poslední úsilí, jež on sám považoval za vyvrcholení svého díla, jakožto výplod nemocného člověka.“²⁵³ Ještě dnes (v roce 1963 – pozn. RK) říká profesor N. H. Søren v Kodani, že Kierkegaard měl umřít o tři roky dříve!²⁵⁴

I když Søren Kierkegaard odmítal církevní obřad, jeho přání nebylo vyslyšeno. Pohřeb se konal ve *Vor Frue Kirke* v Kodani. Pohřební řeč vedl Peter Christián Kierkegaard a podle

---

²⁴⁷ Rozhovor mezi Boesenem a Kierkegaardem ze dne 19. října 1855. „Chtěl by si přijmout Večeři Páně?“ „Ano, ale ne z rukou kněze, od laika“. In: Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 125.

²⁴⁸ Hromádka, J. L. Søren Kierkegaard. *Křesťanská revue*, 1955, vol. XXII, no. 8, s. 244.

²⁴⁹ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 142.

²⁵⁰ Schultzová, Anežka. Kierkegaard. In: Fiala, Václav. *Trojzvuk*, s. 55-56.

²⁵¹ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 60.

²⁵² Jørgensen, Carl. *His Death. The Diagnosis*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard as a Person*. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 187. Podobně: „Nemoc, která způsobila jeho (SK - pozn. RK) smrt, zůstala hádankou pro doktory.“ Diem, Hermann. *Kierkegaard: An Introduction*, s. 107. Z novějších publikací uvádí Watkinová, že Kierkegaard zemřel na „virovou infekci“. Watkin, Julia. *Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy*, s. 3.

²⁵³ V tomto duchu jako nemocný člověk je Kierkegaard viděn u Haeckera, který problematizuje Kierkegaardovy portréty a souhlasí s tvrzením R. Magnussena: „*Er war schwächlich gebaut, verwachsen, er hatte einen Buckel, er war siech*.“ Haecker, Theodor. *Der Buckel Kierkegaards*, s. 18. V knize Haecker řeší otázku jak hluboce Kierkegaardovo náboženství a teologie byly ovlivněné jeho fyzickou a psychickou deformací. Je zajímavé, že v roce 2001 byla tato Haeckerova kniha přeložena a vydána ve Slovinsku.

²⁵⁴ Thulstrupová, Mikulová Marie. Søren Kierkegaard s jiné stránky. *Křesťanská revue*, 1963, vol., no. 9, s. 204.

záznamů se také dozvídáme, že pohřbu se zúčastnilo množství lidí a celý pohřeb se konal ve velkolepém stylu.²⁵⁵

Z celkového hodnocení můžeme vidět, že Kierkegaard byl velmi kritický. Niels Thulstrup to velmi přesně vystihl: „*He rebelled against late romantic aestheticism, against idealistic and particularly Hegelian philosophy, and against burgeois Christendom, placing in their stead what he finally called „The Christianity of the New Testament.“*²⁵⁶

Profesor Niels Thulstrup kladně zhodnotil Lowrieho hlavní rozdělení Kierkegaardova života.²⁵⁷

1. *Období do června 1852 „Korektor – Obět“.*
2. *Období červen 1852 – prosinec 1854 „Nabíjení pušky“.*
3. *Období mezi 18. prosincem 1854 až 2. říjnem 1855 „Exploze“.*
4. *Poslední dny „Haleluja“.*

Kierkegaard reprezentoval příkladnou jednotu života a myšlení,²⁵⁸ když k tomu připočteme jeho množství citací a odvolávek v jeho spisech musíme souhlasit s tvrzením Emila Brunnera, který označil Kierkegaarda jako „*největšího křesťanského myslitele moderního času*“.²⁵⁹ Myslitel, který se vyhýbal definicím a jakýmkoliv dogmatům a nepřímou komunikací usiloval o pochopení vnitřního světa člověka. Mnohokrát přitom popsal svůj životní příběh a jak poznamenal německý znalec Diem: „*sotva existuje spisovatelské dílo, které by propracovalo v takové míře vlastní životní příběh autora*“.²⁶⁰ Český teolog Hromádka dodal, že při četbě Kierkegaardových spisů „*nabýváte dojmu, že každé jeho slovo, každá myšlenka,*

---

²⁵⁵ Doložena svědectví: Kirmmse, H. Bruce. Encounters with Kierkegaard, s. 129-136. Například svědectví Hanse Lassena Martensena, že pohřeb se konal „*ve velkolepém stylu, jak ironické!*“ Kirmmse, H. Bruce. Encounters with Kierkegaard, s. 135.

²⁵⁶ Thulstrup, Niels. The Complex of Problems Called „Kierkegaard.“ In: Howard A. Johnson and Niels Thulstrup (ed.) A Kierkegaard Critique, s. 287.

²⁵⁷ Thulstrup, Niels. Kierkegaard and the Church of Denmark. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. BK 13, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1984, s. 234.

²⁵⁸ V jednom ze svých spisů také Kierkegaard napsal: „*Moje myšlenky jsou můj život, vždy mě reprezentují.*“ Pap. X, 6B 25.

²⁵⁹ Brunner, Emil. Truth as Encouter, Westminster, Philadelphia 1964, s. 112 citováno z Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 98. Barth napsal o Kierkegaardovi, že „*chtěl být a byl křesťanským myslitelem svým vlastním způsobem*“. Barth, Karl. Mein Verhältnis zu Soren Kierkegaard. *Orbis Litterarum*, 1963, vol. 18, no. 3, s. 99.

²⁶⁰ Diem, Hermann. Kierkegaard, s. 140.

*každá filosofická reflexe nebo theologická meditace byla výsledkem těžkých osobních sporů a že vyvěřela jeho žhavá láva z jeho nitra“.*²⁶¹

Pseudonymy měly pro Kierkegaarda vždy symbolický význam a byly jeho literární formou. Kierkegaard však nemohl počítat s tím, že jako autor nebude poznán, to ho však nezajímalo.²⁶² Kierkegaardovy spisy byly relativně izolované od sociálního, historického a náboženského kontextu doby.

Podobně jako Sokrates chtěl tento „kazatel bez kazatelnice“²⁶³ pomocí nepřímé komunikace „naznačovat“ cestu křesťana a podnítit ho k sebe prozkoumání a „stát se křesťanem“.²⁶⁴ I o Kierkegaardovi však platí: „In natria natrus bon Est propheta vocatus.“

---

²⁶¹ Filipi, Pavel. Do nehlubších hlubin, s. 357.

²⁶² „Skutečnost, že mě lidé pokládali za autora, mě nezajímala.“ Pap. VII 1 A 157.

²⁶³ Swenson, F. David. Translator's Introduction. In: Kierkegaard, Søren. Philosophical Fragments or a Fragment of Philosophy. Princeton: Princeton University Press, s. xxxix.

²⁶⁴ Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 71. Jaspers napsal, že Kierkegaard „si stanovuje úkol: ukázat nezfalšované vlastní křesťanství, učinit těžké stát se křesťanem“. Jaspers, Karl. Kierkegaard. Rechenschaft und Ausblick, Reden und Aufsätze, R. Piper, München 1958, s. 142.

4. Pojetí víry u Sorena Kierkegaarda

„Vira je poslušnost a kde člověk poslouchá, tam také volí, tam se rozhoduje pro víru místo pro nevěru, pro důvěru místo pro nedůvěru. Vira je krok z neutrality směrem k Bohu, ven z okruhu soukromí na veřejnost. Vira je svoboda odpovědnosti.“

F. M. Dobiáš²⁶⁵

„There is no better conversation partner for thinking about faith than the lyrical Danish philosopher Soren Kierkegaard (1813-1855).“

Gordon D. Marino²⁶⁶

Otec Sorena Kierkegaarda toužil, aby jeho děti byly věřící lidé a vedl je *„ke křesťanským ctnostem, především v pravidelných bohoslužbách, které navštěvoval spolu s dětmi“*.²⁶⁷ Michael Pedersen byl zbožný muž, silně ovlivněný pietismem a pobožností Moravských bratří.²⁶⁸ S Herrnhutskou kongregací se zkontaktoval téměř okamžitě po svém příjezdu do Kodaně. Konfirmován byl v roce 1773 a kázání tehdy sloužil oddaný pietista, kněz Saxtorph.²⁶⁹ Moravský bratři silně zdůrazňovali myšlenku hříchu, která měla význam na Michaela Pedersena Kierkegaarda, jenž ovlivnil svého syna Sorena.²⁷⁰

Nejmladšího syna Sorena dal pokřtít ve Vor Frue, církevním sboru v Kodani, stalo se tak 3. června 1813. Otcova křesťanská víra a její nedostatečné aplikování v jeho životě sehrávala velkou roli v atmosféře domova.²⁷¹ Otec svoji nemožnost plně následovat Boha těžce snášel. Tuto nedostatečnost nahrazoval přísností a *„přerušil už jako dítěti jeho bezprostřední*

---

²⁶⁵ Dobiáš, F. M. Úvod do theologie, s. 22.

²⁶⁶ Marino, D. Gordon. Alastair Hannay, Kierkegaard: A Biography. Reviews. Soren Kierkegaard Newsletter, no. 44, September, 2002, s. 11.

²⁶⁷ von Kloeden, Wolfdietrich. Der Vater M. P. Kierkegaard. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 18.

²⁶⁸ Kierkegaard žil v kontrastu mezi pietisticko-moravským pojetím křesťanstvím a křesťanstvím reprezentovaný J. P. Mynsterem. Více: Watkin, Julia. Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy, s. 4.

²⁶⁹ Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 8-10.

²⁷⁰ Podobně zdůraznil hřích u Moravských bratří: Jansen Billeskov, J. F. Soren Kierkegaard. Life and Work, s. 3.

²⁷¹ Pojetí víry se stalo ústřední tématou mnoha Kierkegaardových spisů: *„To je jasné, že v mých spisech dávám přesnější determinaci konceptu víry.“* Pap. X, 3 A 591.

vztah ke světu“.²⁷² Michael Pedersen prožíval velké utrpení, strach a výčitky před Bohem se stupňovaly. Strach z Boha²⁷³ a jeho velké moci přenášel otec na syna. „*Nařídil svému synovi mít názor na všechny věci ve světle strachu z Boha a povinnost hledat pramen všech věcí v Bohu jako pramen celé moudrosti.*“²⁷⁴

Pro Kierkegaardove myšlení a život měla víra (Troen) rozhodující význam, kterou také prezentoval ve svých dílech. Víru považoval za nezbytnou: „*Proto ti děkuji, Bože, že žádáš jedině víru, a prosím, abys mi jí přidal více.*“²⁷⁵ Kierkegaardovo vědomí víry bylo přesvědčivé: „*Mé věčné vědomí je má láska k Bohu a ta mi je nade vše. Do resignace víra nepatří, ale chce-li dosáhnout jen o málo víc než vědomí, musím mít víru – a to je paradox.*“²⁷⁶

Víra v Kierkegaardově významu znamená niternost, hloubku prožívání – meditace, která je podřízena Bohu.²⁷⁷ Na rozdíl od Hegelova pojetí, který eliminoval víru na poznání a odmítal zázraky.²⁷⁸ Tato niternost se také projevuje vnitřním zaujetím a zájmem přijímat nároky křesťanské víry a ne spekulací o Bohu. Významný český teolog Zdeněk Trtík se k této otázce vyjádřil takto: „*Člověk, který spekuluje o Bohu a o náboženství, člověk, který je ponořen svým duchem v snech fantasmie a v ideálech, žije ve neskutečnosti, v říši pojmů a idejí, které si sám vytvořil.*“²⁷⁹ Pro Kierkegaardu je skutečnost aktuální v niternosti, je vyjádřením vůle, ale nemožná při spekulaci.

Pro Kierkegaardu také platilo, že „*být křesťanem znamená věřit, milovat Boha.*“²⁸⁰ *Jen k Bohu se vztahuje víra*²⁸¹ a *On je předmětem víry.*²⁸² Kristus je „*paradox, předmět víry, je jen*

²⁷² Schrempf, Chr. Kierkegaard. In: Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Herman Gunkel (ed.) 1. Auf., Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1912. s. 1265.

²⁷³ Sölle přichází k závěru, že „*Für Kierkegaard gehört die Angst auf die Seite der Freiheit...*“ Sölle, Dorothee. Angst und Glauben. In: Kierkegaardiana XIII, s. 9. Olšovský uvádí: „*Zoufalství jako duchovní záležitost týkající se člověka jako by dláždilo samu cestu k věčnosti a Bohu.*“ Olšovský, Jiří. Kierkegaardův pojem paradoxní zbožnosti. *Theologická revue*, 2002, vol. 72, no. 1, s. 32.

²⁷⁴ Svědectví ředitele Borgerdydskolen M. Nielsena, Kodaň 29. září 1830. Kirmmse, H. Bruce. Encounters with Kierkegaard, s. 15-17.

²⁷⁵ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 254. Hansemann nazval Kierkegaardu „*učitele k probuzení víry*“. Hansemann, Georg. Katechese als Dienst am Glauben, s. 42.

²⁷⁶ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 42.

²⁷⁷ „*Paradoxem víry je právě niternost, jež se vnějškově měřit nedá, niternost, která – a toto si všimněme – není totožná s niterností původní, ale je niternost novou.*“ Op. cit. s. 60. Význam niternosti popisuje Guardini, Romano. Těžkomyslnost a její smysl, s. 36.

²⁷⁸ Více: Perkins, L. Robert. Søren Kierkegaard, s. 22-23.

²⁷⁹ Trtík, Zdeněk. Cesta k Bohu, s. 11.

²⁸⁰ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 79. Podobně: „*Křesťanské přikázání lásky však nařizuje milovat Boha nade všechno a pak milovat bližního.*“ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 44.

²⁸¹ „*Víra je však přesvědčena o tom, že se Bůh stará o maličkosti.*“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 29.

pro víru“.²⁸³ Podle Zdeňka Trtíka „na tomto absolutním paradoxu zakládá Kierkegaard celou svoji teologii“.²⁸⁴

Kristus však také od člověka víru požaduje.²⁸⁵ Víra tedy nebyla pro Kierkegaard estetičtým pohnutím anebo bezprostředním popudem srdce, ale něco daleko vyššího – paradox života.²⁸⁶ Kierkegaard požaduje od člověka, aby zaujal postoj ke Kristu a skutečnost, že Kristus existoval, je rozhodující pro celý jeho život.²⁸⁷ Murray E. Rae výstižně definoval křesťanskou víru, která „je charakteristická transformací jednotlivce pod působením zjevení“.²⁸⁸ Kde není změna postojů a života, tam není ani víra. Věřit tedy pro Kierkegaard znamenalo „být současný“ s Ježíšem Kristem, což se děje v rozhodnutí pro Krista, v „okamžiku“.²⁸⁹

Vztah s Bohem je možné dosáhnout „jen v každém okamžiku obnovovaným rozhodnutím“.²⁹⁰ V křesťanství nejde o zkoušku, „zkusit má-li víru“, v křesťanství „musíš věřit“.²⁹¹

Kritika poměrů v církvi byla v tom, že „být křesťanem se stalo ničím, přetvářkou, je jím každý člověk jen tak, k tomu se dostane lehčeji než k nejbezvýznamnější dovednosti“.²⁹² Český teolog Zdeněk Kučera v souladu s Biblií napsal, že k víře vede jen jedna cesta: „radikální rozhodnutí pro křesťanskou charakternost, jednotu a identitu osobnosti a společenství“.²⁹³ Z tohoto důvodu Kierkegaard volá po ideálu a křesťanském požadavku. „Požadavek však musí být vysloven, představen a slyšen; křesťansky vzato nesmí být snižován ani zamlčován, ale namísto toho připuštěn, abychom se sami k němu přiznali.“²⁹⁴ Přesto Kierkegaard nikdy

---

²⁸² Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 107.

²⁸³ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 19.

²⁸⁴ Trtík, Zdeněk. Vztah já – ty a křesťanství, s. 28. Tillich se vyjadřuje podobně o paradoxu „Křesťanské tvrzení, že se Nové bytí zjevilo v Ježíši Kristu je paradoxní.“ Tillich, Paul. Systematic Theology II., s. 90.

²⁸⁵ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 94.

²⁸⁶ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 41.

²⁸⁷ Op. cit. 224-225.

²⁸⁸ Rae, A. Murray. Kierkegaard's Vision of the Incarnation, s. xi.

²⁸⁹ Smolík, Josef. Současné pokusy o interpretaci evangelia, s. 50. Pro Kierkegaard má Kristův život „věčnou současnost“ a odmítá historického Ježíše Krista. Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 47.

²⁹⁰ Trtík, Zdeněk. Moderní teologie, s. 24.

²⁹¹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 27.

²⁹² Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 49.

²⁹³ Kučera, Zdeněk. Opravdovost víry. Theologická revue Církve československé husitské, 1980, vol. 51, no. 2, s. 35.

²⁹⁴ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 6.

netvrdil, že uskutečnil křesťanský ideál. To, co tvrdil, je, že pozná, co je obsahem ideálu, a to je napsáno v Písmu.

Profesor Hromádka o Kierkegaardově pojetí víry uvedl: „*Kierkegaard dobře věděl, že víra jest přijímání milosti Boží prázdnýma rukama. Věděl, že víra se nerodí z lidských, duchovních nebo mravních předpokladů, nýbrž vzniká na místě, kde Bůh svým Slovem protíná dráhu lidského pozemského života a zasahuje člověka v jeho nahé existenci.*“²⁹⁵

Kierkegaard dává víře množství přívlastků: je věcí nejvyšší,²⁹⁶ blažené tajemství,²⁹⁷ div,²⁹⁸ vášeň,²⁹⁹ vítězství³⁰⁰ a věčná blaženost.³⁰¹ Proto „*nikdo nesmí lidem namlouvat, že víra je malá a snadná věc.*“³⁰² Víra je „*pevnější než celý svět.*“³⁰³ Víra v Kierkegaardově významu není něco, co postrádá důkazy, je skutečná, není pro naivní a nebo jen pro ty, co „*obdrželi Ph.D. z oboru náboženská filosofie.*“³⁰⁴

Vztah mezi Bohem a člověkem se dá vyjádřit „*onou šťastnou vášní, kterou jsme nazvali vírou a jejímž předmětem je paradox.*“³⁰⁵ Člověk tím, že věří, „*získal věčné.*“³⁰⁶ Ten, kdo věří, „*je nade všechny*“³⁰⁷, „*snesitelněji snáší zklamání*“³⁰⁸, „*neztrácí vůbec nic,*“³⁰⁹ „*ziskává Boha – tím, že svou duši ztrácí*“³¹⁰, „*neumírá, uchopí se věčnosti a pevně se drží. Touto vírou je člověk v bolesti přání při dobru v rozhodnutí.*“³¹¹ Pokud chce člověk existovat v křesťanství musí existovat s vášní a ta je absolutní podmínkou.³¹²

Pro člověka vyplývají z křesťanské víry požadavky, jak upozorňuje Kierkegaard - na věčnosti „*budeš dotázán na svou víru a věrnost.*“³¹³ Člověk kvůli vztahu k Bohu má prosit o

---

²⁹⁵ Hromádka, J. L. Evangelium o cestě za člověkem, s. 57.

²⁹⁶ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti., s. 29. Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 36.

²⁹⁷ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 24.

²⁹⁸ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 77.

²⁹⁹ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 58.

³⁰⁰ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 28.

³⁰¹ Kierkegaard, Søren. Upbuilding Discourses in Various Spirits, s. 318.

³⁰² Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 45.

³⁰³ Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 82.

³⁰⁴ Perkins, L. Robert. Søren Kierkegaard, s. 14.

³⁰⁵ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 74.

³⁰⁶ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 140.

³⁰⁷ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 16.

³⁰⁸ Kierkegaard, Søren. Either/Or I., s. 222-223.

³⁰⁹ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 148.

³¹⁰ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 180.

³¹¹ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 130.

³¹² Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 27.

³¹³ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 186.

odpuštění,³¹⁴ trpět za víru,³¹⁵ nebýt lhostejný,³¹⁶ nepřivlastnit si zásluhu jiného,³¹⁷ trpět nedostatkem,³¹⁸ nehledat chválu u druhých,³¹⁹ nezoufat,³²⁰ vzdát se hodnot přítomnosti³²¹ a milovat druhé.³²² Potom bude mít člověk nekonečně více naděje ve smrti, než ji mají lidé nevěřící.³²³ Být věřícím je pro Kierkegaarda identické s určením „*být Kristem*“ a je to výlučně existenční volba.³²⁴ Lidské pokolení musí volit mezi dvěma rozdílnými možnostmi buď – anebo. Touto volbou dosahuje jedinec „*stálejšího a hlubšího vztahu k Bohu a Kristu*“.³²⁵ Buď je člověk křesťanem, který následuje Boha, anebo člověkem, který nenásleduje Boha, a tudíž se ani křesťanem nazývat nemůže. Toto je Kierkegaardova radikálnost a základ jeho myšlení. Víra je *conditio sine qua non* v životě člověka. Pomáhá člověku překonat těžkosti, ale nejdůležitější věcí je, že člověk vchází do vztahu s Bohem, který se stává pro člověka Spasitelem a Zachráncem před zoufalstvím.³²⁶

Kierkegaard interpretoval víru podle Nového zákona³²⁷ a také ji porovnával se soudobým křesťanstvím: „*To se v první generaci křesťanů nemohlo stát, v ní se víra musela projevit v celé původnosti, a naopak se dala lehce od všeho ostatního rozeznat.*“³²⁸ A v dalším spise dodává: „*naše doba nezůstává u víry a divu víry*“.³²⁹ Ve *Fædrelandet* Kierkegaard opět upozornil na slova Ježíše Krista: „*Když Syn člověka přijde, najde víru na zemi?*“ A s ironií sobě vlastní odpovídá: „*Někdo by mohl říci, že všechno je připraveno na Jeho příchod. Díky vám, hedvábní*

---

³¹⁴ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 252.

³¹⁵ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 234. „*Požadavek trpět pro víru je v tomto okamžiku zrovna tak platný a použitelný jako byl na počátku.*“ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sudťe sami!*, s. 249. Podobně Kierkegaard, Søren. *Upbuilding Discourses in Various Spirits*, s. 235-239.

³¹⁶ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 23.

³¹⁷ *Op. cit.* 256.

³¹⁸ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 159.

³¹⁹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 236.

³²⁰ „*Protiklad zoufání je věřit.*“ Kierkegaard, Søren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, 154.

³²¹ Kierkegaard, Søren. *Either/Or I.*, s. 221.

³²² Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 249.

³²³ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 121.

³²⁴ Podobně: Hansemann, Georg. *Katechese als Dienst am Glauben*, s. 66. „*For Kierkegaard, the free choice of faith alone brings authentic human existence.*“ Eller, D. B. In: *Evangelical Dictionary of Theology*, s. 605.

³²⁵ Olšovský, Jiří. Kierkegaardův pojem paradoxní zbožnosti. *Theologická revue*, 2002, vol. 72, no. 1, s. 38.

³²⁶ „*Jedinou zárukou proti zoufalství (sebevraždě) je víra, křesťanská víra, víra uvědomělá a činná.*“ In: Thulstrupová, Mikulová Marie. *Nemoc k smrti a Sebevražda. Křesťanská revue*, 1992, vol. 59, no. 2, s. 38.

³²⁷ *Žd 11,1.* „*Víra věří v to, co nevidí.*“ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie*, s. 90.

³²⁸ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie*, s. 82.

³²⁹ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 32.

a sametoví knězi, kteří mnozí jste obětovali vaše služby“.³³⁰ Na tuto Kierkegaardovu radikálnost upozornil také Karl Barth.³³¹

Kierkegaard reagoval na svou dobu, kdy člověk důvěřoval v pokrok lidstva a v sebe samého, vyzdvihl víru proti rozumu – „v přesném křesťanském pochopení to není víra. Víra je proti rozumu.“³³² Často kriticky reagoval na vliv Hegelovy filosofie,³³³ která zdůrazňovala poznání člověka: „Znám vědu, jež chce do světa duchovního svévolně vnášet týž zákon lhostejnosti, pod nímž vzdychá vnější svět. Podle ní stačí o velkých věcech pouze vědět, jiné námahy prý není třeba.“³³⁴ Věda totiž nemá k dispozici kategorie pro zjevení a víru. Kierkegaard vždy považoval víru za něco důležitějšího jako rozum a poznání.³³⁵ V pohledu na víru dochází k neshodě s Hegelem.³³⁶ Víra a zjevení stojí nad věděním,³³⁷ má etický charakter a je daná zjevením Ježíše Krista.

Opakem víry pro Kierkegarda jsou pochyby: „*Víra je opak pochyby. Víra a pochyba nejsou dva druhy poznání, které by se daly určit kontinuílně jeden za druhým; žádný z nich totiž není druhem poznání. Jsou to opačné vášně. Víra je smysl pro vznikání a pochyba je protest proti každému úsudku, který by přesahoval bezprostřední vnímání a bezprostřední poznání.*“³³⁸ Člověk nesmí pochybovat, má jenom věřit v zaslíbení Ježíše Krista.

---

³³⁰ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 35. (Fædrelandet, no. XI).

³³¹ „... der hohen Fremdartigkeit des Christentums, der Neuheit seiner Botschaft und der Strenge seiner Forderung...“ Barth, Karl. Kierkegaard und die Theologen. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz. 1963, vol. 119, no. 10. s. 151.

³³² Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 82, „Žádný zrak totiž není tak ostrý jako zrak víry, a přesto je víra lidsky řečeno slepá; neboť mysl, rozum je, lidsky řečeno, ono vidoucí, ale víra je proti rozumu.“ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 50.

³³³ Hegelovská tendence: „*Víra byla hodnocena jako nejprimitivnější vztah člověka k Bohu*“ Podle: Thulstrupová, Mikulová Marie. In: Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 257.

³³⁴ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 23.

³³⁵ „Rozum počítá a počítá, vypočítává, ale nikdy nedojde k jistotě, kterou má víra.“ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 74. „Pochopit, to je lehké – ale věřit, je to těžší.“ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 157. Kierkegaard vykreslil víru na postavě Rytíře víry In: Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 33-39, 64-70.

³³⁶ „V jednom však Hegel v právu není, totiž mluví-li o víře; nemá pravdu, když hlasitě a slyšitelně neprotestuje proti uctívání a chválení Abraháma jakožto otce víry – vždyť by ho měl odmítnout a jako vraha zavrhnout.“ Op. cit. s. 47.

³³⁷ Podrobněji: Šestov, Lev. Kierkegaard a existenciální filosofie, s. 16-24. V Pap. V A 1 Kierkegaard napsal, že jsou jen tři pozice vztahu mezi vírou a poznáním:

1. Pavel: *I vím, čemu jsem uvěřil.* (2 Tm 1,12)

2. *Credo ut intelligam.*

3. *Víra je spontánní.*

³³⁸ Kierkegaard, Søren. Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie, s. 93.

Problematická pasáž „často citovaná jako doklad o Kierkegaardově přijetí konkrétního smyslu víry“³³⁹ je jeho zdůraznění způsobu „jak“ (hvordeles) věřím, až potom po obsahu víry – „co“ (hvad).³⁴⁰ Samozřejmě i v tomto je nutno komplexně interpretovat Kierkegaarda, a to je jeho reakce na přílišné zdůrazňování poznání celé společnosti a popírání osobního prožívání.³⁴¹

Často je také Kierkegaard nesprávně spojován s vírou jako skokem do neznáma. Tento „skok“ (Spring) Kierkegaard chápal jako skok do zla, myslel tím Adamův pád, hřích, který je zaznamenán v Genesis.³⁴² Je třeba zdůraznit, že u Kierkegaarda se však nejedná o slepý krok víry, ale vědomé rozhodnutí. Víra není prožitkem, je niterným osvojením bytí, je vyjádřením vůle k přítomnosti.³⁴³ Podobně je to se spojením „skok víry“ toto slovní spojení Kierkegaard nikdy nepoužil,³⁴⁴ tento „skok“ je vždy učiněn vírou, tedy nejedná se o žádný iracionální skok. Skok je kategorií rozhodnutí.³⁴⁵ Přesto je Kierkegaard často nesprávně uváděn v učebnicích jako „vynikající příklad iracionálního fideismu“.³⁴⁶

Kierkegaard byl přesvědčen o výpovědích Nového zákona, které se týkaly víry, a snažil se je aplikovat v životě: „*Vírou se ničeho nevzdám, naopak vírou všechno získávám, a to ve smyslu slov, že ten, kdo má víru jako zrno hořčičné, může i hory přenášet.*“³⁴⁷ V jiném spise: „*Taková je právě víra; v jistotě víry je neustále přítomna jako zmařená ta nejistota, jež vším způsobem odpovídá nejistotě vznikání. Víra proto věří v to, co nevidí.*“³⁴⁸ Vrchol života

---

³³⁹ Hannay, Alastair. Commitment and Paradox. In: Jarvie, I. C. and Laor, N. Critical Rationalism, the Social Sciences and the Humanities. Essays for Joseph Agassi, vol. II, s. 192.

³⁴⁰ Pap. X, 2A 299. Na nebezpečí tohoto Kierkegaardova tvrzení upozorňuje český teolog Smolík: „*Být křesťanem není určováno otázkou po obsahu, co nýbrž po způsobu jak.*“ Smolík, Josef. Současné pokusy o interpretaci evangelia, s. 50.

³⁴¹ „*Kdyby byl člověk schopen všechen obsah víry vyjádřit formou pojmu, přece by to ještě neznamenal, že víru pochopí, že mu je jasné, jak se k ní dostal či jak se ona dostala k němu.*“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 9. Heron k této problematice napsal, že „*Kierkegaard proto rozhodně odmítá každý pokus prezentovat víru v termínech idealismu*“, a dodává: „*idealismus potírá konečný kvalitativní rozdíl mezi Bohem a člověkem*“. Heron, A. I. C. A Century of Protestant Theology, s. 49-50. O rozdílu mezi Bohem a člověkem pojednává také ve spise Návčik křesťanství. Více: Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Suďte sami!, s. 46.

³⁴² Gn 3

³⁴³ Pap I A 44.

³⁴⁴ Ferreira, M. Jamie. Faith and the Kierkegaardian leap. In: Hannay, Alastair and Marino, D. Gordon. The Cambridge Companion to Kierkegaard, s. 207.

³⁴⁵ Kierkegaard, Søren. Concluding Unscientific Postscript, s. 105.

³⁴⁶ Evans, C. Stephen. Faith Beyond Reason. A Kierkegaardian Account, s. 78. Z novejších encyklopedií například *The World Book Encyclopedia*, Vol. 11, s. 314. „*Kierkegaard held that religious faith is irrational.*“

³⁴⁷ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 42.

³⁴⁸ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 90.

Kierkegaard viděl ve víře, která všechno nahrazuje.³⁴⁹ A proto, v souladu s Novým zákonem, potvrzuje význam víry pro člověka, který, když nemá víru, bude potrestán.³⁵⁰

Kierkegaard se snažil ve svých spisech bránit křesťanskou víru a ozřejmit význam víry pro křesťana, která je vírou v Krista.³⁵¹ Víra u Kierkegaarda byla vnímána nejen jako rozhodnutí jednotlivce, ale toto rozhodnutí je také vždy s přispěním a pomocí Boha. Je tu patrný vliv pietismu. Pietismus zdůrazňoval osobní víru. Filip Jakob Spener kladl požadavky ve spise *Pia desideria*, které měly vliv na Kierkegaarda. Kierkegaard zdůrazňoval především tyto:³⁵²

1. horlivěji se obírat Slovem Božím,
2. zdůrazňovat, že křesťanství nespočívá ve věděni, ale v činu,
3. kázati vzdělavatelně a ne učeně a pro řečnický dojem.

Pochopení víry u Kierkegaarda je interpretováno minimálně ve třech rozdílných způsobech.³⁵³ Skupiny myslitelů upřednostnily některé z jeho výpovědí ve spisech nebo *Papírech* a na základě nich vyhodnotili svůj postoj k pochopení víry u Kierkegaarda, ne-li jeho celého myšlení.

První skupina interpretuje Kierkegaarda na základě Tertuliánova: Věřím, protože to je nemožné „credo quia absurdum“. Výsledkem je odmítnutí rozumu a označení Kierkegaarda jako iracionálního myslitele. Představitelem této skupiny je Karl Barth a Eduard Geismar.

Znakem druhé skupiny je Kierkegaardova ironie. Představitelé této skupiny zdůrazňují Kierkegaardovy pseudonymní spisy, nepřímou komunikaci, básnické vyjadřování a postavili vedle sebe iracionalismus a racionalistický filosofický systém. Kierkegaardova víra je v pozadí. Představitelem této skupiny je Gregor Malantschuk.

---

³⁴⁹ Kierkegaard, Soren. *Stages on Life's Way*, s. 90.

³⁵⁰ Pap. I A 36.

³⁵¹ „*My lidské bytosti nejsme velmi precizní ve slovech, často hovoříme o víře, co v přesném křesťanském významu není vírou.*“ Kierkegaard, Soren. *For Self-Examination. Judge for Yourself!*, s. 81.

³⁵² Podobně: Čapek, Vladimír. *Historie bible*, s. 115. Kladné a záporné stránky pietismu zpracoval Ján Liguš. *Biblická hermeneutika*, s. 39-46.

³⁵³ Podobně: Gill H. Jerry. *Understanding and Faith*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Concepts and Alternatives in Kierkegaard*. BK 3, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1980, s. 37-42.

Třetí skupina kriticky reagovala na předešlé dvě skupiny a považuje Kierkegaarda za „korektora“³⁵⁴ dominantního racionalizmu jeho doby Zdůrazňují přitom celistvost jeho díla - Kierkegaard byl od počátku až do konce nábožensky orientovaný spisovatel.³⁵⁵ Hlavní představitel této skupiny je Niels Thulstrup. Z uvedeného přehledu je zřejmé, že zastávám podobné stanovisko jako třetí skupina.

U Kierkegaarda jsou dominantní dva projevy víry a to vášně jako projev víry a skutky jako projev víry. Vášně je myšlena Kierkegaardova zaujatost a vztah k Bohu. Příčinou Kierkegaardova důrazu na vášně a skutky byla skutečnost, že náboženská víra se stala formální a abstraktní, bez možnosti volby, která by víře dávala smysl a obsah. Kdo se narodil v Dánsku, byl pokřtěn a stal se automaticky křesťanem. Pomocí vášně se snažil Kierkegaard vymanit člověka ze „zajetí systému“.

4.1. Vášně jako projev víry

„Jedno jest však jisto, že Kierkegaard se pokoušel cestou filosofických rozborů a literární, umělecké intuice dokázat, že jen existující člověk může myslet, že existence je více než myšlení a že lidská myšlenka má jen potud smysl, pokud je vášnivým aktem a rozhodnutím lidské existence.“

J. L. Hromádka³⁵⁶

V této části půjde o křesťanské pojetí „vášně“ (Pathos) a to ve vztahu k Bohu jako projevu víry. Jak poznamenává Sylvia Walshová: „vášně je charakteristická pro subjektivního

---

³⁵⁴ „Kierkegaard nechtěl být ani prorokem, ani reformátorem církvi – chápal sebe jako korektora.“ Anz, Wilhelm Kierkegaard. In: Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Kurt Gallig (ed.) 3. Auf., Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1958. 1270.

³⁵⁵ Croxall předkládá další tři skutečnosti, na které je nutné brát zřetel při Kierkegaardovi:

1. Kierkegaard je náboženský autor.
2. Co znamená v Kierkegaardově významu spekulativní teologie.
3. Vztah mezi teologií a filosofií nebyl tak odlišný v Kierkegaardově době jako je dnes.

In: Croxall, T. H. Biographical and General. In: Kierkegaard, Søren. Johannes Climacus or De omnibus dubitandum est and Sermon, s. 15-16.

³⁵⁶ Filipi, Pavel. Do nehlubších hlubin, s. 359.

myslitele“.³⁵⁷ U Kierkegaarda je tento důraz na „vášeň“ patrný v pozdějších spisech. Pojem vášeň se samozřejmě objevuje i v dřívějších spisech v estetickém, resp. etickém významu.

Při spojení vášně a víry je nutné upozornit na způsob, jakým Kierkegaard označil svoji dobu: „*bytostně rozumová, reflexní, bez vášně*“,³⁵⁸ *kteřá vzplane chvilkovým nadšením a pak důmyslně spočine v netečnosti*“.³⁵⁹

Z Písma porozuměl, že jen vášnivá víra vede k osobnímu přijetí Boha a jeho následování.³⁶⁰ Toto následování nemůže být „*do jisté míry*“, *musí být buď – anebo. Toto buď – anebo je „klíč k nebi*“.³⁶¹ Nezapomíná pro tuto radikálnost následování dodat, že to Řeci nazývají božským bláznovstvím³⁶² a že „*křesťanství v Novém zákoně se opírá o bláznovství*“.³⁶³

Americký historik Pelikán nazval Kierkegaarda „bláznem pro Krista“ a to, co Kierkegaard dělá „bláznem pro Krista“, je to, že „*použil svoje bláznovství v službě Bohu, a tak přinesl teologům úlohy, které je nemohli učit tak názorně jejich méně excentriční učitelé*“.³⁶⁴

Ve víře totiž nejde o přijetí nějakého filosofického anebo dogmatického názoru, ale o vášeň, která se ztratila existujícímu křesťanství. Pravdivou poznámku uvedl český filosof Emanuel Rádl tím, že „*Kierkegaard chtěl zachránit absolutní autoritu čistého evangelia před vlivem moderní civilizace*“.³⁶⁵

Vášeň víry je motivací k činům - „*k správnému bytí*“³⁶⁶ a je „*důležitým klíčem k autentické morálce a křesťanské víře*“.³⁶⁷ Pro Kierkegaarda je víra nejvyšší vášeň člověka.³⁶⁸

Při vášni se rozhoduje „*buď – anebo. Buď jsem tím nejvyšším, anebo nejsem vůbec, buď jsem*

---

³⁵⁷ Walsh, Sylvia. *Living Poetically*, s. 200

³⁵⁸ Podle anglického překladu „*without passion*“. Kierkegaard, Soren. *The Present Age*, s. 3. V překladu M. Žilinu „*nezanícená*“ In: Kierkegaard, Soren. *Současnost*, s. 19. V poznámce objasňuje: zanícenost je „*značící vlastně spíš „vášeň*“.“ Žilina, Miroslav. *Poznámky*. In: Kierkegaard, Soren. *Současnost*, s. 109. V dánštině: (Lindeskab).

³⁵⁹ Kierkegaard, Soren. *The Present Age*, s. 3.

³⁶⁰ Starozákonní postava Abraháma. Kierkegaardův *Rytíř víry* – „*Rytíř víry má především dostatek vášně*.“ Kierkegaard, Soren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, s. 67.

³⁶¹ Kierkegaard, Soren. *Okamžik*, s. 15.

³⁶² Pap. IV A 109.

³⁶³ Pap. XI A 188.

³⁶⁴ Pelikan, Jaroslav. *Fools for Christ*, s. 26.

³⁶⁵ Rádl, Emanuel. *Dějiny filosofie. Novověk*, s. 493

³⁶⁶ Diem, Hermann. *Kierkegaard*, s. 13.

³⁶⁷ Roberts, C. Robert. *Passion and Reflection*. In: Perkins, L. Robert. *Two Ages: The Present Age of Revolution, A Literary Review*. IKC 14, Macon: Mercer University Press, 1984, s. 87.

³⁶⁸ Kierkegaard, Soren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 118 a také Kierkegaard, Soren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, s. 106.

všechno, nebo nic.“³⁶⁹ Komparuje svou dobu s prvním křesťanstvím a vyzývá jednotlivce: „Vzpomeň na vášeň, která byla v prvním křesťanství, bez níž by nikdy nebylo přišlo na svět“.³⁷⁰ Vášeň je podle Kierkegaarda nutná pro křesťanství, pokud není vášně – „křesťanství není“.³⁷¹ Oslabení vášně způsobuje zmatek,³⁷² ztrácí se, pokud je člověk nezaujatým divákem bez rozhodování. Vášeň není potřebná, když se křesťanství stane masové, a kde jsou všichni křesťané.³⁷³ Vztah mezi Bohem a člověkem, Kierkegaardem obrazně nazvaný - vztahem mezi učitelem a učníkem, se „nedá vyjádřit tlacháním a vytrubováním, ale pouze onou šťastnou vášní, kterou jsme nazvali vírou a jejímž předmětem je paradox“.³⁷⁴ Víra tedy není formou poznání, ani činu, výtvoru vůle, ale věčnou podmínkou přijatou v okamžiku střetnutí absolutního paradoxu v čase tvořícím víru spolu s absolutním paradoxem zázraku anebo paradoxu, který nemůže být porozuměn, anebo zrušen myšlením.³⁷⁵

Vášeň je tedy pro Kierkegaarda podmínkou víry v Boha: „Šťastná vášeň, již nyní dáme jméno, i když na něm příliš nezáleží. Budeme ji nazývat vírou. Tato vášeň musí být onou zmíněnou podmínkou, kterou dává paradox.“³⁷⁶ Vášeň je u Kierkegaarda postavena proti tzv. spekulativní teologii Mynstera a Martensena. „Znám vědu, jež chce do světa duchovního svévolně vnášet týž zákon lhostejnosti, pod nimž vzdychá vnější svět. Podle ní stačí o velkých věcech pouze vědět, jiné námahy prý není třeba.“³⁷⁷ Při pohledu na Kierkegaardův pojem „vášeň víry“ přicházíme k závěru, že tato interpretace je podobná s „první láskou“ v Novém zákoně. „Požehnaná osoba, která může pravdivě říci: Bůh v nebesích byl mojí první láskou.“³⁷⁸

³⁶⁹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 35.

³⁷⁰ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 122, 124.

³⁷¹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 187. Vášeň si všimá i u Joba Viz. Kierkegaard, Søren. Repetition, s. 210.

³⁷² Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 40.

³⁷³ „My všichni jsme křesťany – nemajíce ani tušení, co je křesťanství.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 87. Podle statistiky z roku 1900 se hlásilo ke křesťanství v Dánsku 99,6 % obyvatelstva. Z 2 449 500 obyvatelů Dánska odmítlo křesťanství méně než 10 000 obyvatelů! Více: *World Christian Encyclopedia*. Barrett, B. David (ed.) s. 236.

³⁷⁴ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 74. Kristologický paradox – Kristus zemřel, aby každý, kdo v Něho věří, měl věčný život.

³⁷⁵ Více: Walsh, Sylvia. Living Poetically, s. 148.

³⁷⁶ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 72. Americký profesor filosofie Roberts doplňuje: „pochopení vášně musí být touha střetnout absolutní paradox, něco co nemůže být dosažuté myšlením“. Roberts, C. Robert. Faith, Reason, and History. Rethinking Kierkegaard's Philosophical Fragment, s. 63.

³⁷⁷ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 23.

³⁷⁸ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 101.

Tato první láska - „vášeň a horlivost“ podle Kierkegaarda chyběla kněžům jeho doby, proto je nazývá „podvodníky“, ³⁷⁹ kteří přijímají „Jidášovy krvavé peníze“. ³⁸⁰

Právě při interpretaci vášně vyniká opis Kierkegaarda jako básníka. Jak poznamenává profesor Diem: „Kierkegaard si ve svém spisovatelském díle křesťanstvo jen vybásnil.“ ³⁸¹ V deníku Kierkegaard psal o sobě jako „básník náboženství“ ³⁸², na jiném místě „jsem básník, kterého úlohou je pozdvihnout cenu křesťanství“. ³⁸³ Při opisu vášně vede svého čitatele k rozhodnutí, aby se stal vášnivým – miloval „první láskou“ Boha. Kierkegaard přitom vytváří množství obrazů, kterých cílem je, aby člověk uviděl svůj stav před Bohem. Tyto obrazy – podobenství, přirovnání rozvinuté v samostatné básnické obrazy mají u Kierkegaarda své důvody:

1. Sloužily jako zbraň pro „boj“ proti filosofii v jeho době.
2. Jsou metodou při nepřímé komunikaci.
3. Poukazují na význam a důležitost Bible.
4. Jsou jednoduché k zapamatování.
5. Zjednodušují a aktualizují myšlenky, které chtěl Kierkegaard zdůraznit.

Při pohledu na Kierkegaardovy obrazy – paraboly vidíme, jaké má velké intelektuální schopnosti a talent jednoduše vyjádřit důležité pravdy. ³⁸⁴ Toto porozumění pravdy je pro Kierkegaarda darem od Boha. ³⁸⁵

4.2. Skutky jako projev víry

Kierkegaard byl podle Písma přesvědčen, že víra v Boha se potvrzuje konáním skutků. ³⁸⁶ Je kritický k Lutherovi, že „chtěl odstranit epištolu Jakobovu z Písma“. ³⁸⁷ Zdůrazňoval

---

³⁷⁹ Kierkegaard, Soren. Okamžik, s. 78.

³⁸⁰ Kierkegaard, Soren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 36. (Fædrelandet, no. XI.).

³⁸¹ Diem, Hermann. Kierkegaard, s. 189.

³⁸² Pap. X, 2A 106. (det Religieuses Digter)

³⁸³ Pap. VIII 1 A 347

³⁸⁴ Oden, C. Thomas. Parables of Kierkegaard. Princeton: Princeton University Press 1978, 186 s.

³⁸⁵ Podobně: Rae, A. Murray. Kierkegaard's Vision of the Incarnation, s. 16.

³⁸⁶ „Kierkegaard se obíral se zálibou epištolou Jakobovou, právě list, pro který Luther neměl vysokého mínění.“ Hromádka, J. L. Evangelium na cestě životem, s. 58.

praktický projev víry: „*vždyť nejsem veliký tím, co se mi přihodí, ale tím, co konám*“.³⁸⁸ Tvrdil, že „*jediný důkaz přesvědčení je život*“,³⁸⁹ který „*vyjadřuje to co hovoříš*“.³⁹⁰ Kierkegaardovi nešlo o slepé vykonávání skutků, ale také o způsob „*jak se skutek provádí*“.³⁹¹

Na čtyřech biblických postavách Abraháma, Jóba, celníka a „Ženy hříšnice“ se pokusím ukázat, jak Kierkegaard zdůraznil jejich skutky, postoje, víru a zkoušky, které Bůh připravil pro člověka. Člověk, kterého zkouší Bůh, se nesmí vyděsit, ale vírou zvítězit.³⁹²

4.2.1. Abrahám – hrdina víry

Kierkegaardův spis *Bázeň a chvění* opisuje vztah Abraháma k Bohu a poukazuje na Abrahámovu víru. V úvodě spisu kriticky hodnotí tehdejší svět a soudobou filosofii. „*Nejen ve světě obchodním, ale i ve světě idejí naše doba pořádá opravdový výprodej. Všechno je k dostání za tak směšnou cenu, že je otázka, zda ještě vůbec má někdo kupovat. Nikdo se nezastaví při pochybování, žádný spekulativní marqueur, jenž si svědomitě zaznamenává závažný postup novější filosofie, žádný soukromý docent filosofie, asistent či student – nikdo, ať už se filosofie vzdal, či se v ní zabydlil – každý jde dál*“.³⁹³ Docenti v Kierkegaardově významu nejsou křesťané – nebojí se „*Boha ani čerta*“³⁹⁴, protože „*vášeň, dialektiku a ironii považují za něco podřadného*“.³⁹⁵

Na příkladě Abraháma chtěl Kierkegaard zdůraznit víru, protože v Kierkegaardově době byla víra podceňována: „*v dnešní době se nikdo nezastaví na víře, ale jde dál. Bylo by možná šilené ptát se, kam to vlastně jdou*“.³⁹⁶

---

³⁸⁷ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 227.

³⁸⁸ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 55.

³⁸⁹ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chítí jen jedno*, s. 91.

³⁹⁰ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 167. Na jiném místě „*Křesťanská podmínka je tato: tvůj život bude vyjadřovat skutky tak houževnatě, jak je to jen možné*“ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 17.

³⁹¹ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 14.

³⁹² Pap. X, 2A 493.

³⁹³ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 7.

³⁹⁴ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 25.

³⁹⁵ Porovnej: Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 42.

³⁹⁶ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 8.

Kierkegaard vyzdvihuje na Abrahámovi, že ve zkoušce s obětováním, kterou připravil Bůh, Abrahám obstál.³⁹⁷ Kierkegaard vyjadřuje přání být svědkem „*oné události*“³⁹⁸ a ve třetí osobě popisuje svůj pohled na Abrahámovu víru: „*Onen muž nebyl myslitel, nepociťoval potřebu dostat se přes víru; zdálo se mu, že nejnádhernější věcí na světě je být připomínán jako otec víry.*“³⁹⁹ Kierkegaard vyzvedl Abrahámovu oběť Izáka a postavil ji do protikladu k Hegelovi: „*Abrahám byl větší než všichni ostatní, veliký v síle, jejíž moc je bezmocnost, veliký moudrostí, jejímž tajemstvím je šilenství, veliký nadějí, jež vyhlíží jako pošetilost, veliký láskou, jež je nenávistí k sobě samému.*“⁴⁰⁰ Při svém životním utrpení, kdy Kierkegaard prožívá bolest, obdivuje Abraháma, který nenaříkal, nestěžoval si.⁴⁰¹ Abrahám dokázal odejít „*z otcovské země a stát se cizincem*“.⁴⁰²

Pro Kierkegaarda „být vyvolený“ znamenalo trpět. Abrahám přijal zaslíbení, byl na posměch a v této souvislosti se Kierkegaard táže: „*Nebyvalo by snad lépe, aby Božím vyvoleným nebyl?*“⁴⁰³ Kierkegaard sám sebe přesvědčuje na příběhu o obětování Izáka, že i on se má všeho vzdát, „*neboť je velké přání se vzdát, ale větší je zachovat je, když už ses ho vzdal*“.⁴⁰⁴ Abrahámovu víru pokládá Kierkegaard za „*nemožnost*“⁴⁰⁵ a „*pohyb do absurdna*“⁴⁰⁶, protože Bůh žádá po Abrahámovi „*obět nejtěžší*“ - *Abrahám jedná* - „*žádná oběť není příliš těžká, žádá-li ji Bůh – a proto tasil nůž*“.⁴⁰⁷ Abraháмова víra je obětování se Bohu a to dosvědčuje „*úžasnou vášeň*“.⁴⁰⁸ Obětování je spojeno s námahou, které se lidé vyhýbají.⁴⁰⁹ Pro

³⁹⁷ Op. cit. s. 11. Kierkegaard si idealizoval Abraháma, že obviňuje Sáru ze selhání, že Abrahámovi dala Hagar za manželku. Op. cit. s. 66.

³⁹⁸ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 11.

³⁹⁹ Op. cit. s. 11. V části *Nálady* píše různé varianty obětování Izáka podle představ Sorena Kierkegaarda. O deset let později v *Pap. X, 5A 132* přidává další variantu obětování Izáka: „*Abrahám vystoupil s Izákem na horu Mória. Rozhodl se, že Izákovi řekne vše, a podařilo se mu vysvětlit, že taková je vůle Boží. Potom byl Izák opět svolný. Naštípál dříví a Izáka spoutal, zapálil hranici a ještě jednou ho políbil. Již nebyli otcem a dítětem, nyní se k sobě chovali jako přítel k příteli, oba jako poslušné děti Jehovovi. Pak tasil nůž – a vrazil jej do Izáka.*“ Kierkegaard tím omlouvá a vysvětluje svůj rozchod s Reginou. Podobně jako Izák se cítí obětí výchovy svého otce.

⁴⁰⁰ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 16.

⁴⁰¹ „*Od Abraháma nemáme žádný žalozpěv. Je lidské naříkat, lidské plakat s plačícím, ale větší je uvěřit, blahoslavenější je hledět na věřícího.*“ Op. cit. s. 17.

⁴⁰² Op. cit. s. 16. „*Příkladem víry je nám Abrahám, který vyšel na Boží příkaz, i když nevěděl, kde jde, ani to, proč chce Bůh, aby mu obětoval Izáka.*“ Heron, A. I. C. *A Century of Protestant Theology*, s. 48.

⁴⁰³ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 17.

⁴⁰⁴ Op. cit. s. 17. „*Abrahám však věřil – a věřil pro tento život. Kdyby jeho víra platila jen tomu budoucímu, byl by se lehčeji všeho vzdal, jen aby už unikl ze světa, do něhož nepatřil.*“ Op. cit. s. 19.

⁴⁰⁵ „*Avšak Abrahám věřil a nepochyboval, věřil v nemožnost.*“ Op. cit. s. 19.

⁴⁰⁶ Op. cit. s. 29.

⁴⁰⁷ Op. cit. s. 21.

⁴⁰⁸ Op. cit. s. 22.

⁴⁰⁹ Op. cit. s. 25.

Abraháma má poslušnost vůči Bohu nejvyšší význam a Bůh má právo na celou existenci člověka, protože je svrchovaný Pán. Bůh jí žádá od toho, kdo se dokáže vzdát všeho, i toho nejvzácnějšího. Kierkegaard si to uvědomuje a ví, že nemá víru konat podobně jako Abrahám.⁴¹⁰

Z etického hlediska je Izákovo obětování vraždou, z náboženského hlediska obětováním. V tomto rozporu vidí Kierkegaard u Abraháma „úzkost“.⁴¹¹ „Jenom vírou, nikoli vraždou, se Abrahámovi můžeme podobat.“⁴¹² Příběhem o Abrahámovi Kierkegaard reaguje na teologii v jeho době, která byla podřízena filosofii. „Filosofie „jde dále“. Teologie sedí naličená u okna, uchází se o přízeň filosofie, nabízí jí svůj půvab. Hegel se prý těžce chápe, ale Abraháma pochopíme jedna dvě! Překonat Hegela je prý div, ale není prý nic lehčího než se dostat přes Abraháma!“⁴¹³

Kierkegaard je všeobecně známý právě biblickým výkladem příběhu o „Abrahámovi a Izákovi“. Kierkegaard emociálně prožívá tento příběh a jeho „láska k Regině se stala symbolem Abrahámovy víry k dobrovolnému obětování Izáka“.⁴¹⁴

George Forell ve své knize *The Protestant Faith* v této souvislosti vyzdvihl Kierkegaarda v tom, že více hovoří o významu křesťanské víry než většina spisovatelů v minulých sto letech!⁴¹⁵

---

⁴¹⁰ „Přesto však nemám víru – ta odvaha mi chybí.“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 29.

⁴¹¹ Op. cit. s. 26. Úzkost (Angst) je podle Kierkegaarda nápomocná víře. Kierkegaard, Søren. *The Concept of Dread*, s. 139. Tillich správně uvedl, že „Hegel nebyl schopný porozumět lidské situaci v termínech úzkosti a zoufalství.“ Tillich Paul. *Perspectives on 19th & 20th Century Protestant Theology*, s. 165. „Zásluhou Sorena Kierkegaarda se slovo „Angst“ stalo ústředním pojmem existencialismu, vyjadřuje uvědomění si konečnosti bytí...“ Tillich, Paul. *Systematic Theology II.*, s. 34-35.

⁴¹² Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 27.

⁴¹³ Op. cit. s. 28. Kierkegaard dále pokračuje: „Filosofie jedná nepoctivě, když víru haní a chce ji vyměnit za něco jiného. Filosofie víru nemá a nemůže ji dát, má však sama sobě rozumět a vědět, co nabídnout může. Nemá lidem víru brát, jako kdyby byla bezcenná.“ Op. cit. 29. „Abraháma nepochopím a v určitém smyslu se od něho nenaučím nic, nepocítím-li údiv. Domnívá-li se někdo, že ho představa o šťastném konci naučí věřit, pak klame sama sebe a Boha též, neboť ho hodlá o první pohyb víry ošidit; vždyť by takto z paradoxu vysál moudrost života. Možná, že se to někomu podaří, vždyť přece naše doba nezůstává u víry a divu víry, jímž se z vody stává víno. Ach běda – naše doba jde dále a mění víno ve vodu.“ Op. cit. 32. Můžeme vidět, že Kierkegaard zastával stanovisko Pascala: Dieu d'Abraham, Dieu d'Isaak, Dieu de Jacob, non des philosophes et des savants.

⁴¹⁴ Eller, D. B. In: *Evangelical Dictionary of Theology*, s. 605.

⁴¹⁵ Forell, W. George. *The Protestant Faith*, s. 74.

4.2.2. Job - muž v právu

„Tu Job povstal, roztrhl svou řízu a oholil si hlavu. Potom padl k zemi, klaněl se a pravil:

„Z života své matky jsem vyšel nahý,

nahý se tam vrátím.

Hospodin dal, Hospodin vzal;

Jméno Hospodinovo buď požehnáno!“

Jb 1,20 – 21

Kierkegaardův opis Jóba je jasně znázorněn v jeho spisech *Opakování* a *Vzdělávatelné řeči*. Oba spisy jsou psány v období 1843-1846, tedy v období, kdy se vyrovnává s rozchodem s Reginou⁴¹⁶ a pokračuje v útoku na filosofii, která pronikala do teologie opět ve třetí osobě: *„Místo aby se obrátil s prosbou o pomoc ke světoznámému filosofovi nebo profesoru publicus ordinarius (obvykle jmenovaným státním profesorem); můj přítel se otáčí k svébytnému mysliteli, který poznal všechno to, co je ve světě nejlepší, ale který se pak musel odvrátit od života, - jako Jóba, který sedí v popelu a rozdírá se střepinami a bez přerušování této aktivity lhostejně zahazuje nitě k řešení a připomínek. Věřící, že tu našel, co hledal, a v jeho pohledu pravda zní více slavnostně a uspokojuje. Pravda v tomto malém kruhu Jóba, jeho ženy a třech přátel je přesvědčivější než v řeckém symposiu!“*⁴¹⁷ Jób, navzdory své bolesti na duši a na těle, nezapírá svého Boha a s bolestí všechno obětuje Bohu. Jób ve svém nitru bojuje s představou o spravedlivém Bohu, který položil ruku na Jóba!⁴¹⁸ Bohu, s kterým se nikdo nemůže přit a soudit.⁴¹⁹ Jób přece nic proti Bohu neučinil, *„je v právu,“*⁴²⁰ proč trpí, vždyť v Jóbovi se *„manifestuje láska a důvěra“*.⁴²¹ Kierkegaardův záměr s Jóbem je jasný, chce učinit slova Jóbova *„mými slovy v přítomnosti jiných“*.⁴²² Kierkegaard Jób zaujal pro odhodlanost a víru: *„Jóbova velikost se neprojevuje tehdy, když praví: Bůh dal, Bůh vzal, pochváleno budiž jméno*

---

⁴¹⁶ Kierkegaard o rozchodě s Reginou: *„A teď nemůžu skutečně litovat, proto vím, že co jsem udělal, udělal jsem, protože jsem byl tak hrdý - v jejím zájmu.“* Kierkegaard, Søren. Fear and Trembling. Repetition, s. 213.

⁴¹⁷ Op. cit. s. 186.

⁴¹⁸ Op. cit. s. 204.

⁴¹⁹ Kierkegaard, Søren. Three Discourses on Imagined Occasion, s. 28.

⁴²⁰ Kierkegaard, Søren. Fear and Trembling. Repetition, s. 208.

⁴²¹ Op. cit. s. 208.

⁴²² Op. cit. s. 204.

*Hospodinovo. Takto mluvil zpočátku a potom to již neopakoval. Jób je veliký tím, že ve svém boji došel až tam, kde začíná víra.*⁴²³ Chce následovat Jóba: „*Moje slzy nejsou falešné, i když nejsem schopný učinit víc než plakat s tebou.*“⁴²⁴

Kierkegaard se „svého čtenáře“ se dotazuje a vyzývá: „*Skutečně jsi četl Jóba? Čti ho znova a znova.*“⁴²⁵ Na druhém místě označuje Jóba jako učitele a vůdce lidství, „ *kterého význam v žádném případě není v tom, co řekl, ale v tom co učinil.*“⁴²⁶ Kierkegaard obdivuje Jóba v tom, že „*první ze všeho řekl: „Pán dal!”*“⁴²⁷ A to ve „*chvíli, kdy přijal zprávu, pochopil, že to byl Pán, kdo mu vše vzal.*“⁴²⁸ Kierkegaard si všímá, jak se Jób vyrovnal s „*nezlomností, s kterou ví, jak se vyhnout všem chytráckým etickým výmluvám a lstivým nastavením.*“⁴²⁹ Jak Kierkegaard prožíval vyrovnání se vztahem obrazně popsal v Jóbovi: „*I v čase smutku, když se vše ztratilo nejdřív děkoval Bohu, který to dopustil.*“⁴³⁰ Kierkegaard touží po vlastním opakování chování Jóba, který se dokázal vzdát všeho.⁴³¹ Jen pomocí „opakování“ (Gjentagelse) se zachovává a udržuje dříve získaný výsledek. V Kierkegaardově pojetí je tedy důvodem chování Jóba jeho víra. Pojem „opakování“ je zdůrazněn proti Hegelově filosofii o smíření protikladu ve vyšší syntéze a je pro Kierkegarda „*novou kategorií, která bude objevená.*“⁴³² Tady můžeme vidět paralelu mezi Kierkegaardem, který je osamocen v Kodani a Jóbem, který je opuštěn přáteli.

Jóba Kierkegaard nazývá „*patriarchou žalu,*“ který vše ztratil, kromě toho „*co dal Pánovi.*“⁴³³ Pro Jóba znamená každé „*lidské vysvětlení jen nesprávné vysvětlení.*“⁴³⁴ Miluje

---

⁴²³ Kierkegaard, Søren. *Fear and Trembling. Repetition*, s. 209. „*Jobova velikost spočívá v tom, že v zápase bojoval až na hranici víry.*“ Op. cit. 210.

⁴²⁴ Op. cit. s. 198.

⁴²⁵ Op. cit. s. 204.

⁴²⁶ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 109.

⁴²⁷ Op. cit. s. 115. „*V těchto slovech byla velikost, síla a víc moci než v celém světě.*“ Op. cit. s. 121.

⁴²⁸ Op. cit. s. 119. Také Malantschuk v souvislosti z Jobem napsal: „*Job ze zkušenosti poznal, že je něco odlišného a vyššího než společenská spravedlivost a že Bůh je Pán všeho.*“ Malantschuk, Gregor. *Kierkegaard's way to the Truth*, s. 26.

⁴²⁹ Kierkegaard, Søren. *Fear and Trembling. Repetition*, s. 210.

⁴³⁰ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 118. Dále Kierkegaard napsal: „*On také pochopil úzkost a soužení, ve kterých byl Job zkoušený a teď nechápal Joba, protože nemohl pochopit, jak Job to byl schopný říci.*“ Op. cit. s. 112.

⁴³¹ Kierkegaard, Søren. *Fear and Trembling. Repetition*, s. 210. „*Pokud mladý muž věří v opakování, jaká velká věc z toho může povstat pro něho, jakou niternost může dosáhnout v tomto životě!*“ Op. cit. s. 146.

⁴³² Op. cit. s. 148.

⁴³³ Kierkegaard, Søren. *Either/Or I*, s. 225. Kierkegaard nezapomíná na to, že Jobovi „*dal Pán bláznivou ženu.*“

⁴³⁴ Kierkegaard, Søren. *Fear and Trembling. Repetition*, s. 206.

Boha a je připraven nesouhlasit se svými přáteli, kteří ho neustále napomínali. „V celém Starém zákoně není žádná jiná postava přiblížena s tak lidskou jistotou a smělou důvěrou jako Jób. Jednoduše proto, že je tak lidský každým způsobem.“⁴³⁵ Jób na rozdíl od Abraháma „není hrdina víry“, Job „přináší kategorii „Božího soudu“ s nesmírnými muky“.⁴³⁶ Přesto všechno Jób si „přeje být vychováváný ním (Bohem – pozn. RK), zapomíná na bolest“.⁴³⁷ Přes všechny Kierkegaardův obdiv k Jóbovi připomíná, že před Bohem není Jób bezúhonný.⁴³⁸

Kierkegaard v pohledu na Jóba zapomíná na svoje životní problémy a „přeje si být v právu, jako byl Jób“.⁴³⁹

4.2.3. Celník - muž pokory

Novozákonní příběh „O farizeu a celníkovi“, je zapsán v Lk 18,9-14. Kierkegaard se o příběhu zmiňuje ve spise *Tři řeči při páteční Večeři Páně*. Porovnává farizeje, „který je pokrytec, který podvádí sebe sama a chce podvést Boha“.⁴⁴⁰ Na druhé straně celníka, který je upřímný a Bohem ospravedlněn.

Kierkegaard kriticky reaguje na církevní praktiky, kde se zdůrazňuje „jiný druh pokrytectví, pokrytci, kteří se podobají farizeovi, zatímco si zvolili za příklad celníka,“⁴⁴¹ kteří stojí vzdáleni (jako celník) a modlí se, „děkuji ti, Bože, že nejsem jako farizeus“.⁴⁴²

Kierkegaard požaduje pokoru a vyznání od člověka: „křesťanství přišlo na svět a učilo pokoře, ale ne všichni se od křesťanství pokoře naučili“.⁴⁴³ Všimá si pozorně postavy a okolí celníka a analyzuje je. Člověk musí pro dobrý vztah víry být sám, „o samotě se sebou samým před Bohem“,⁴⁴⁴ daleko od lidí. Ve vztahu víry je rozhodující vztah jedinec – Bůh. Na kategorii

---

⁴³⁵ Kierkegaard, Soren. *Fear and Trembling. Repetition*, s. 204.

⁴³⁶ Op. cit. s. 210. Opakování u Joba „je novou kategorií, která bude objevená“. Op. cit. 148.

⁴³⁷ Op. cit. , s. 212.

⁴³⁸ Pap. X I A 196. Kierkegaard zde cituje Jb 9, 20.

⁴³⁹ Kjær, Grethe. *The Concept of Fate in Stages on Life's Way*. In: Perkins L. Robert. *Stages on Life's Way*. IKC 11, Macon: Mercer University Press, 2000, s. 251.

⁴⁴⁰ Kierkegaard, Soren. *Tři páteční pozvání k Večeři Páně*, s. 37.

⁴⁴¹ Op. cit. s. 37.

⁴⁴² Op. cit. s. 38.

⁴⁴³ Op. cit. s. 38.

⁴⁴⁴ Op. cit. s. 40. Kierkegaard také prožíval samotu. Tuto samotu však nesmíme vidět jen negativně. Kierkegaard se naučil vnímat nejen samého sebe, ale i jevy okolo sebe. Jeho psychologický opis vlastního života nemá v literatuře obdobu.

jedince křesťanství stojí a padá. Člověk víry si uvědomuje vzdálenost mezi Bohem a sebou samým – stojí docela vzadu, neodvažuje se přiblížit. Podobně jako celník, který stál „*docela vzadu*“.⁴⁴⁵ Tím však, že do vztahu víry člověk – Bůh přistupují další lidé, člověku se zdá, jako by byl člověk „*Bohu blíž*“.⁴⁴⁶ Opak je však pravdou – je Bohu vzdálen. Pro hlubší vztah mezi lidmi je důležité být s druhým sám a blízko. Když jsou přítomni další lidé, vztah se vzdaluje. Když je člověk ve vztahu k Bohu sám a „*docela vzadu*“, je si „*vědom své viny a přečinu*“ před Bohem. Tím, že mezi vztah člověk – Bůh vstupuje další člověk, začíná se člověk porovnávat – bude „*mit klamné měřítko*“.⁴⁴⁷ Přestává před Bohem stát sám – tím se od Boha vzdaluje, ale Bůh ho přesto nepřestává volat.⁴⁴⁸

Člověk, který uvěří, je si vědom své viny a hříchu a jedná podobně jako celník, který se „*neodvážil ani oči k nebi pozdvihnout*“ a klopí oči.⁴⁴⁹ Bůh pomáhá člověku v každé chvíli.⁴⁵⁰ A člověk víry „*nepohlédne stranou*“,⁴⁵¹ hodnotí sebe před Bohem a je „*obrácený do sebe*“ a vidí Boží svatost a svoji bídu. Tím Kierkegaard upozornil, že člověk se neporovnává, nehodnotí s druhým – je vinen před Bohem.⁴⁵² Vina (Skyld) spočívá na „*nevinném utrpení a smrti*“ Ježíše Krista.⁴⁵³ Jedině cesta od viny k víře je cesta svobody.⁴⁵⁴

Místo před Bohem je „*osamělejší než poušť*“⁴⁵⁵ a člověku nepřijde nikdo na pomoc. Člověk se zhrozí a spontánně vykřikne podobně jako celník: „*Bože, slituj se nade mnou hříšným!*“⁴⁵⁶ Tento výkřik je podle Kierkegarda vždy nutný, upřímný a není marný.⁴⁵⁷ Ježíš Kristus přece miluje hříšníky a je jejich přítelem⁴⁵⁸ a proto, když celník ve víře předstoupil před

---

⁴⁴⁵ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 40.

⁴⁴⁶ Op. cit. s. 41. „*Snadno se zmylíš, jako bys nebyl tak daleko.*“ Op. cit. 41.

⁴⁴⁷ Op. cit. s. 43.

⁴⁴⁸ „*Ne, On, který otvírá náruč a zve všechny, sevřel by v náručí všechny, kdo by k němu přišli, kdo se namáhají a jsou obtíženi břemeny...*“ Kierkegaard, Søren. Nácvik křesťanství. Sudťe sami!, s. 12.

⁴⁴⁹ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 44.

⁴⁵⁰ „*Bez Boha je člověk ničím.*“ Viz: Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 63.

⁴⁵¹ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 45.

⁴⁵² Český teolog Zdeněk Trtík o Kierkegaardovi napsal, že „*nejsilnějším znakem Kierkegaardova duchovního života je vědomí viny, v jehož pozadí je vědomí Boha*“.⁴⁵³ Trtík, Zdeněk. Moderní theologie, s. 24.

⁴⁵³ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 174.

⁴⁵⁴ Podobně „*Dieieser Weg von Schuld über Angst zum Glauben ist ein Weg der Freiheit...*“ Sölle. Dorothee. Angst und Glauben. In: Kierkegardiana XIII, s. 9.

⁴⁵⁵ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 47.

⁴⁵⁶ Op. cit. s. 47-48.

⁴⁵⁷ Op. cit. s. 48.

⁴⁵⁸ „*Je přece přítelem hříšníků! Mluví-li o hříšniku, pak tu jen nestojí, ale otvírá náruč a praví: „Pojd' ke mně.“ Čeká tak, jak čekal otec na marnotratného syna, ale nestojí jen a nečeká, jde ho sám hledat, jako pastýř hledá ztracenou ovečku a jako žena hledá ztracený peníz.*“ Kierkegaard, Søren. Nácvik křesťanství. Sudťe sami!, s. 15.

Boha, „vrátil se ospravedlněn do svého domu“.⁴⁵⁹ Celník „sklopil oči; ale sklopený zrak Boha vidí a sklopený zrak je pro srdce povznesením. Žádný zrak totiž není tak ostrý jako zrak víry.“⁴⁶⁰

Kierkegaard v tomto příběhu zdůraznil způsob, jak člověk nabývá víru:

1. Člověk stojí před Bohem sám a neporovnává se s druhými.
2. Uvědomuje si, že je Bohu vzdálen – má sklopený zrak.
3. Obžaluje sám sebe, označuje sebe jako viníka, padne na kolena – a vyznává:

„Bože, slituj se nade mnou hříšníkem!“ (Lk 18:13)

4.2.4. Hříšnice – svatý příběh lásky k Bohu

Další Kierkegaardovou postavou ve spise *Tři řeči při páteční Večeři Páně* je hříšnice. V Novém zákoně má příběh název: „Ježíš a hříšnice v domě farizeovců“ a je zapsán v Lk 7, 36-50. V příběhu je zdůrazněna láska hříšnice k Ježíšovi. Kierkegaard tuto lásku zdůrazňuje hned v úvodní modlitbě, když prosí Ježíše Krista: „pomoz nám, abychom tě mnoho milovali, zvětši tuto lásku, rozohni ji, zjasni ji“.⁴⁶¹ Hříšnice milovala svatého Boha,⁴⁶² nenáviděla sebe – „šla ke svatému“⁴⁶³ protože její srdce „žádalo život“.⁴⁶⁴ Žena, pro kterou je charakteristická ostýchavost, šla do farizeova domu, kde ji čekala „krutost výsměchu“.⁴⁶⁵ Předpokladem víry je rezignace na vlastní žádosti. Žena tedy vědomě prožívala dobrovolné vysmívání. V příběhu je patrný Kierkegaardův osud v Kodani.

Žena přišla na veřejné místo „doznat svůj hřích“⁴⁶⁶ před pyšné farizeje, kteří se uspokojili s lidským srovnáváním a zapomněli, že „Bůh je přítomen“.⁴⁶⁷ Kierkegaard činí rozdíl mezi křesťanstvím a lidským, přirozeným chováním a s obdivem pohlíží na víru ženy hříšnice, která milovala a plakala, když líbala jeho nohy. „Ona nemá v úmyslu zastavit své slzy, ne, pláč, to

---

⁴⁵⁹ Kierkegaard, Søren. *Tři páteční pozvání k Večeři Páně*, s. 49.

⁴⁶⁰ Op. cit. s. 49-50.

⁴⁶¹ Op. cit. s. 56.

⁴⁶² „Ano, ona projevila velikou lásku.“ Op. cit. s. 57.

⁴⁶³ Op. cit. s. 59.

⁴⁶⁴ Podobně. Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 93.

⁴⁶⁵ Kierkegaard, Søren. *Tři páteční pozvání k Večeři Páně*, s. 60.

⁴⁶⁶ Op. cit. s. 62.

⁴⁶⁷ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 254.

*přece je její skutek. Ona pláče; ne své oči, ale jeho nohy utírá vlasy své hlavy.*⁴⁶⁸ Hříšnice je zachráněna Ježíšem Kristem „*od nesvobody*“.⁴⁶⁹ Rozměr věčnosti se jí otevřel jen v setkání s Kristem.

Kierkegaard ukazuje na rozdíl mezi hříšnicí a Ježíšem Kristem: „*ona nedokáže doslova vůbec nic, on dokáže naprosto vše*“.⁴⁷⁰ Člověk, který upřímně vyznává své hříchy Bohu, zapomíná na své zájmy, prospěch, cíle a jde před soud moudrých, kde „*jednotlivci jsou blázni*“.⁴⁷¹ Hříšnice se vymanila z davu a „*zapomněla na sebe samu*“.⁴⁷² Bůh jí otevřel oči víry.⁴⁷³ V Kristovi je všechno odhaleno – a všechno ukryto.⁴⁷⁴

Kierkegaard empaticky upozorňuje na pláč a upřímnost, který prožívá hříšnice: „*Ach, blažený pláč, ach, že v pláči také je toto požehnání: že v něm je zapomenutí! Ona zcela zapomněla na své okolí se vším jeho vyrušováním*“.⁴⁷⁵ Upřímnost u svých současníků Kierkegaard neviděl a i proto poukázal na příběh hříšnice, která citlivě prožívala setkání s Ježíšem Kristem. Kierkegaard později v *Okamžiku* opsal příběh kněze, který když viděl plakat lidi v kostele nad svým kázáním, prohlásil: „*neplačte děti, snad to je lež*“.⁴⁷⁶

Tím, že člověk miluje, zapomíná na sebe, je - ve Spasiteli - ztracený. Kierkegaard nazývá tento příběh svatým příběhem⁴⁷⁷ a dodává své osobní vyznání: „*chraň Bůh, abych si někdy troufl chtít milovat svého Boha nebo svého Spasitele jinak*“.⁴⁷⁸ Opět, jako častokrát předtím, Kierkegaard nezapomíná na výzvu k jednotlivci: „*Všem, každému zvlášť se říká: tvé hříchy jsou odpuštěny; ti všichni, každý zvlášť, přijímají u oltáře zástavu, že hříchy jsou jim odpuštěny: blažený ten, který stejně jako ona hříšnice, velice miluje!*“⁴⁷⁹ V Bohu, který volá všechny trpící, přichází odpočinutí a nový život.⁴⁸⁰ Boží láska příkrývá množství hříchů.⁴⁸¹ Zkouška víry byla

---

⁴⁶⁸ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 65.

⁴⁶⁹ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 37. Ježíš Kristus zachraňuje své následovníky – žáky od nich samých.

⁴⁷⁰ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 65.

⁴⁷¹ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 76.

⁴⁷² Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 66.

⁴⁷³ „*Bůh učedníkovi daroval podmínku, aby prohlédl, a otevřel mu oko víry.*“ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 77.

⁴⁷⁴ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuildings Discourses, s. 433.

⁴⁷⁵ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 66.

⁴⁷⁶ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 119.

⁴⁷⁷ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 70.

⁴⁷⁸ Op. cit. s. 72-73.

⁴⁷⁹ Op. cit. s. 74.

⁴⁸⁰ Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 76.

pro ženu hříšnici „milovat svého Spasitele víc, než svůj hřích“.⁴⁸² Odpovědí Ježíše Krista byla záchrana.⁴⁸³ V příběhu se prolíná Kierkegaardova zkušenost víry, doslovné pojetí biblického příběhu a opět osobní život. Kierkegaard používá Bibli, aby demonstroval víru v Boha. Bibli, ke které nebyl vázán přísahou jako kněz, přesto měla nad ním velkou moc a cítil hrůzu vykládat ji jinak než doslovně.⁴⁸⁴

Kierkegaard v příbězích Abraháma, Jóba, celníka a „ženy hříšnice“ poukázal, jak jsou pro člověka důležité skutky pro potvrzení víry. Biblická víra je spojena s konáním skutků, které člověk koná dobrovolně a s vášní, tedy s osobním zaujetím. Kierkegaard prezentoval víru na příbězích ze Starého a Nového zákona. Tyto příběhy víry – byly příběhy jednotlivců, kteří se setkali s živým Bohem. Vymanili se z davu a vírou následovali Boha. Tito jednotlivci⁴⁸⁵ byli testováni a prošli zkouškou, proto si „zasloužili“ Kierkegaardovu pozornost a obdiv, protože „Nový zákon, má přece pravdu; neboť tento jednatel, tito jednotlivci – ano to byli křesťané“.⁴⁸⁶ Víra je tedy podmínkou vztahu člověka k Bohu, která se projevuje skutky a následováním.

---

⁴⁸¹ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 433.

⁴⁸² Kierkegaard, Søren. *Tři páteční pozvání k Večeři Páně*, s. 75.

⁴⁸³ Lk 7,50 „Tvá víra tě zachránila, jdi v pokoji!“

⁴⁸⁴ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 26

⁴⁸⁵ Právě „jednatel“ je často udáván jako argument, že Kierkegaard je nazýván *Otcem existencialismu*. „Existencialismus je životní názor, v kterém jednatel vytváří svůj vlastní systém etického myšlení.“ O'Hara, Shelley. *Kierkegaard within your grasp*, s. 11. Ke stejnému názoru dospěl také Bultmann. „Filosofie existence mi neříká: „Musíš existovat tak a tak“. Říká jen: „Musíš existovat!“, nebo a to je vůči ní ten největší požadavek, ukazuje mi, co vlastně znamená existovat. Filosofie existence se pokouší ukázat, co znamená existovat“. Bultmann, Rudolf. *Ježíš Kristus a mytologie*, s. 40.

⁴⁸⁶ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 46

5. Kierkegaardovo pojetí Boha a člověka

5.1. Bůh v pojetí Kierkegaarda

Kierkegaard jako věřící člověk a křesťanský spisovatel biblicky jasně vykresluje ve svých spisech obraz Boha (Gud) a na druhé straně připouští, že Bůh žije v tajemství⁴⁸⁷ a „*nedá se bezprostředně poznat*“.⁴⁸⁸ Kierkegaard, pro kterého Bůh znamenal „*nejvyšší existenci*“⁴⁸⁹ a „*nejvyšší dobro*“⁴⁹⁰, chtěl svým čtenářům poukázat na vyvýšenost Boha a na toho, bez koho stvořený člověk nemůže žít a který mu chybí. K vykreslení obrazu Boha „*není potřebná žádná vědecká kritika a žádné dogmatické učení*“.⁴⁹¹ Bůh podle Kierkegaarda je osobní Bůh, který činí bláznovství moudrostí.⁴⁹²

Kierkegaard se ve svých výpovědích o Bohu opíral o svědectví Starého a Nového zákona. Kierkegaard byl podřízen Bohu, který pro něho byl učitel,⁴⁹³ od něhož obdržel pochopení pravdy.⁴⁹⁴

Kierkegaard ve svých spisech zdůrazňoval Boží vlastnosti, z kterých vyplývala povinnost vůči Bohu. V první části této kapitoly jsou vlastnosti Boha, na které Kierkegaard upozorňoval. Z vlastností, jež Kierkegaard zdůrazňoval, je nejvýraznější láska. U Ježíše Krista je to jeho utrpení (Lidenskab) a jeho smrt na kříži, skrze kterou mají věřící lidé věčný život.

5.1.1. Vlastnosti Boha

Vlastnosti Boha, které zdůrazňoval Kierkegaard, jsem rozdělil do tří částí:

- a) vlastnosti, které charakterizují Boží podstatu. Vlastnosti, které má Bůh ve své aseite.
- b) transcendentní vlastnosti Boha. Vlastnosti, které charakterizují Boží konání a tedy vlastnosti, kterým není možné porozumět bez víry.

---

⁴⁸⁷ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 370. Podobně usuzuje J. L. Veverka: „*Boha a božskou podstatu interpretuje Kierkegaard ne celkem jednoznačně.*“ Veverka, J. L. *Podstata autenticity filosofie Sorena Kierkegaarda a jej význam pro životní orientaci člověka v současnosti*. In: Krchňák, Peter (ed.) *Kierkegaardove dni*, s. 21.

⁴⁸⁸ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie*, s. 75.

⁴⁸⁹ Pap. XI 1 A 284.

⁴⁹⁰ Kierkegaard, Søren. *Three Discourses on Imagined Occasions*, s. 18.

⁴⁹¹ Hirsch, Emanuel. *Wege zu Kierkegaard*, s. 115.

⁴⁹² Pap. XI 2 A 175.

⁴⁹³ Bůh vychovává pro věčnost. Kierkegaard, Søren. *Upbuilding Discourses in Various Spirits*, s. 257.

⁴⁹⁴ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 73.

c) etické a sociální vlastnosti Boha. Vlastnosti, které jsou svým způsobem blízké našemu chápání.

Kierkegaard Božími vlastnostmi poukazoval na rozdíl mezi Bohem a člověkem. Z těchto Božích vlastností pro člověka vyplývá povinnost vůči Bohu.

a) Boží podstata. V Kierkegaardově pojetí je Bůh „věčný a neměnný“.⁴⁹⁵ Tím, že je Bůh neměnný, zůstává věrný člověku⁴⁹⁶ a má právo na člověka.⁴⁹⁷ Člověk, však nemůže změnit Boha⁴⁹⁸ a ani oklamat věčné.⁴⁹⁹ Další označení Boha je duch.⁵⁰⁰ „*Bůh nemyslí – tvoří; Bůh neexistuje – je věčný. Člověk myslí a existuje.*“⁵⁰¹

b) Transcendentní vlastnosti. Kierkegaard si byl vědom lidského hříchu, a proto těmito transcendentními vlastnostmi Boha chtěl upozornit svého čitatele na přítomnost Boha, který vidí jeho skutky. „*Z křesťanského hlediska se právě musíš naučit, že Bůh je vždycky přítomen a vše vidí, také tebe.*“⁵⁰² Bůh, kterému nic neunikne.⁵⁰³ Kierkegaard také zdůrazňoval Boží všemohoucnost. „*Rozhodující je jen jedno: pro Boha jsou všechny věci možné. Toto je věčná pravda v každém okamžiku.*“⁵⁰⁴ Jen Bůh může vykonávat Boží činy.⁵⁰⁵ Tato Boží všemohoucnost může člověka přinutit, aby se dokázal obětovat a následovat Boha.⁵⁰⁶ Bůh ve své všemohoucnosti stvořil tento viditelný svět.⁵⁰⁷ Nezapomíná připomenout, že Bůh „*stvořil svaté z hříšníků*“.⁵⁰⁸

---

⁴⁹⁵ Pap. VII A 143.

⁴⁹⁶ „*Je ten stejný, byl a zůstává věrný tobě.*“ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 288. V Pap. „*Bůh, který je láska je neměnný.*“ Pap. IX A 374.

⁴⁹⁷ „*Pouze Věčný je vždy stálý a nikdy nepomíjí, vždy pravý a má co činit s každým v každém věku.*“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chť jen jedno, s. 16.

⁴⁹⁸ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 310.

⁴⁹⁹ „*Nelze oklamat věčné.*“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chť jen jedno, s. 107. Podobně „*Avšak věčné je svrchované. Odmítá, že by mělo svůj čas.*“ Op. cit. s. 19.

⁵⁰⁰ Kierkegaard, Søren. Op. cit. s. 153.

⁵⁰¹ Kierkegaard, Søren. Concluding Unscientific Postscript, s. 296.

⁵⁰² Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 254.

⁵⁰³ „*Bohu, jenž ví vše, rozdvojenost nikdy neunikne.*“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chť jen jedno, s. 84.

⁵⁰⁴ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 144.

⁵⁰⁵ Kierkegaard, Søren. Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie, s. 58.

⁵⁰⁶ „*Ano Bože, kdybys nebyl všemohoucností, která všemohoucně může nutit, a kdybys nebyl láskou, která neodolatelně může dojímat!*“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 127.

⁵⁰⁷ Kierkegaard, Søren. The Unchangeableness of God. In: A Kierkegaard Anthology. (ed.) Robert Bretall, s. 473. Bůh „*z ničeho stvořil svět*“ . Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 84.

⁵⁰⁸ Pap II A 758.

c) Etické a sociální vlastnosti Boha. Podle Kierkegaarda k Bohu, který je „svatý“, se člověk může přiblížit jen v pravdě. Bůh je věčnou pravdou. Člověk nemá toužit po lidské odměně, ale po nejvyšším dobru, které je sám Bůh⁵⁰⁹, a i proto „jen křesťan ví, že Boží vůle je milostivá“.⁵¹⁰ Naopak ti, kdo touží po odměně tohoto světa Bůh zavrhně, protože je žárlivý.⁵¹¹

5.1.1.1. Bůh jako láska

Kierkegaard se zamýšlel nad pojmem láska, a to ve vztahu Boha k člověku. Navzdory všem životním zkušenostem byl přesvědčen, že „*Bůh je láska*“ a toto vědomí mělo pro Kierkegaarda „*původní lyrickou platnost*“.⁵¹² Boží láska „*není odvislá od toho či onoho, závisí jen na tom jediném, co ji osvobozuje, a je tedy věčně nezávislá*“⁵¹³ a tvůrčí.⁵¹⁴ Bůh je také pro člověka „*jediný a pravý předmět lásky*“.⁵¹⁵ Bůh je trpící, když člověk nemiluje Boha,⁵¹⁶ proto považuje Boží lásku za důležitou a závaznou pro život křesťana, kterého život se musí projevat aktivně. „*Pouze pro ty, které miluje, pro ty, kteří si s ním něco začali, musí být, lidsky řečeno, nazván smrtelným nepřitelem.— ale z lásky.*“⁵¹⁷ Kierkegaardovo „lidsky řečeno“ znamená, že člověk, který miluje Boha, považuje svůj vztah za prvořadý a kvůli Bohu se dokáže vzdát všeho. Dalším projevem lásky Boha je, že Bůh je trpělivý, laskavý a dodává „*Můj vlastní život mi to ukazuje.*“⁵¹⁸ Láska, kterou projevovat Ježíš Kristus, byla „*ustavičné jednání*“.⁵¹⁹ Z lásky Ježíš Kristus všechno učinil a „*věděl sám v sobě a s Bohem, že podstoupí oběť smíření, že učedníky opravdu miluje, miluje celé pokolení.*“⁵²⁰ Bůh v lásce chce, aby

---

⁵⁰⁹ „*Že dobro má v sobě svou odměnu, to je věčně jisté. Nic včetně Boha není tak jisté, neboť Bůh a dobro jsou jedno a totéž.*“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 61.

⁵¹⁰ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 65.

⁵¹¹ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 61.

⁵¹² Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 29.

⁵¹³ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 30. „*V jeho lásce (Ježíše Krista – pozn. RK) nebylo nic nesmlouvavého, žádná polevující nebo stranická smlouva s nějakým člověkem kromě té smlouvy, jež v něm sídlila jako nekonečný požadavek zákona.*“ Op. cit. 70.

⁵¹⁴ „*Mezi člověkem a člověkem je pomoc tím nejvyšším, ale rození je úkolem božím, neboť Boží láska je tvůrčí.*“ Kierkegaard, Søren. Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie, s. 48.

⁵¹⁵ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 90.

⁵¹⁶ Op. cit. s. 91.

⁵¹⁷ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 87.

⁵¹⁸ Pap. X, 2A 241.

⁵¹⁹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 70.

⁵²⁰ Op. cit. s. 78.

člověk konal to, co chce Bůh.⁵²¹ Tato Boží láska „přikrývá množství hříchů“.⁵²² Kierkegaard zvýrazňuje Boží lásku, kterou dává Bůh člověku, aby miloval Boha.⁵²³ Člověk má následně povinnost milovat lidi, které vidí a nejen to, tuto lásku je dlužný jeden druhému.⁵²⁴

Tato Boží láska měla na Kierkegaarda vliv a přivedla ho k velkým rozhodnutím v jeho životě: „Ale tvá láska mne jímá, myšlenka, že Tě smím milovat, mne uvádí v nadšení, abych radostně a vděčně přijal podmínku, abych byl obětí, obětován za pokolení.“⁵²⁵ Pro Kierkegaarda znamenal Bůh nekonečnou lásku, a to byla Kierkegaardova eschatologická vize.⁵²⁶

5.1.1.2. Trpící Ježíš Kristus

„Jde-li o světské a pozemské obavy, chudobu, starost a živobytí, a co k tomu patří: i on trpěl hladem a žízni a zrovna v těch nejobtížnějších okamžicích svého života, kdy navíc sváděl duchovní boj, v poušti a na kříži, a ke každodennímu použití nevládnul než lilii na poli a ptáka na nebi – tolik snad přece vlastní i ten nejchudší! I on, který se narodil ve stáji, byl zavínut do hadrů a položen do žlabu, on po celý svůj život neměl, kde by složil hlavu – takové přístřeší má snad přece i člověk bez domova!“⁵²⁷

Kierkegaard zdůrazňoval utrpení Krista. Utrpení se stalo charakteristické v jeho koncepci křesťanství.⁵²⁸ Ježíšova „bolest smrti není jeho jediným utrpením, celý jeho život je historií bolesti.“⁵²⁹ Trpící Ježíš Kristus je člověku příkladem, protože Bůh chce, „aby křesťanství bylo hlásáno všem, proto jsou apoštolé zcela prostí lidé, proto Kristus přijal

---

⁵²¹ „Ale on jest láska, a z lásky chce abys činil, co si přeje; a v lásce trpí, jak jen nekonečná a všemohoucí láska může trpět, co žádný člověk nemůže pochopit, tak trpí, nechceš-li to co on.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 200.

⁵²² I Pt 4,7-12. Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 55.

⁵²³ „Tato láska je, že my nemilujeme Boha, ale že Bůh miluje nás.“ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 46. Podobně: „Nebo v lásce jsi přece taková láska, že sám probouzíš lásku, která tě miluje, povzbuzuješ ji, aby tě milovala.“ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 57.

⁵²⁴ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 105-130.

⁵²⁵ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 127.

⁵²⁶ Podobné stanovisko zastává: Plekon, Michael. Kierkegaard at the End: his „last“ Sermon, Eschatology and the Attack on the Church. *Faith and Philosophy*. 2000, vol. 17, no. 1, s. 75.

⁵²⁷ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 19.

⁵²⁸ „Utrpení a touha trpět pro Krista jsou části v procese napodobování Krista.“ Thulstrup, Mikulová. M. Suffering. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's Teachers. BK 7, Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 1980, s. 154.

⁵²⁹ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 50. Podobně: Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 97.

způsob služebníka“.⁵³⁰ Tedy bez sociálních a náboženských rozdílů. Ježíš Kristus „přišel na tento svět ne radovat se, ale trpět“.⁵³¹ Kierkegaard zdůrazňuje biblickou pravdu, že Ježíš Kristus se zjevil v lidské podobě, byl ukřižován a svou současností odvržen. Utrpení Ježíše Krista na kříži je upozornění na vinu člověka, který je „spolupachatelem viny“.⁵³² Život Ježíše Krista, který miloval člověka, trpěl kvůli němu, nebyl pochopen ani svými učeníky, Kierkegaard nazývá „nešťastnou láskou“.⁵³³ Přesto všechno utrpení Ježíšovou hlavní úlohou na zemi bylo „učinit druhé bohatými“.⁵³⁴ Ježíš Kristus je vzorem pro člověka, je „pravdou, absolutní pravdou“.⁵³⁵ Kierkegaard dává důraz na Ježíše Krista jako vzor (prototyp) hlavně v období 1847-1851. Je to patrné hlavně ve spisech *Sudte sami* a *Nácvik křesťanství*.

Tento vzor si dobrovolně vyvolil utrpení, bolest a smrt. Ježíšovou smrtí však došlo k vyvýšení Boha. „Neboť mrtvý je oslavený!“⁵³⁶ Protože Ježíš Kristus svým utrpením učinil „zadostiučinění pro každého“.⁵³⁷ Byl pravdou, a proto nemohl jinak než nechat hříšný svět stát se vinným svojí vlastní smrtí.⁵³⁸ Proto je naším Zachráncem, Vykupitelem a Spasitelem.⁵³⁹ On je tou obětí, která smiřuje Boha s člověkem.⁵⁴⁰ Základem všech těchto tvrzení je pro Kierkegarda opět Nový zákon.

V Kierkegaardově spise *Tři páteční pozvání k Večeři Páně* Kierkegaard vyzdvihl příklad velekněze. Biblický příběh „Ježíš pravý velekněz“ je zapsán v Žd 4,14–5,10. Kierkegaard ve svém výkladu o *Veleknězi* především zdůrazňuje Žd 4,15: „Nemáme přece velekněze, který není schopen mít soucit s našimi slabostmi; vždyť na sobě zakusil všechna pokušení jako my, ale nedopustil se hříchu.“ Už v úvodní modlitbě Kierkegaard v příběhu o veleknězi poukazuje na

---

⁵³⁰ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 91.

⁵³¹ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon Christendom, s. 17. (Fædrelandet, no. III.).

⁵³² Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 174.

⁵³³ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 77. Kierkegaard si všimá obrazu v kostele, „který poukazuje na anděla, který podává kalich utrpení Kristovi“. Vyzdvihuje Ježíše Krista, který trpí a kriticky pohlíží na člověka, který každou neděli přichází do kostela a vidí tento obraz. Člověka to však nechává chladným, nemění se, nercaguje, není ochotný trpět. Více: Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 103-104. Kierkegaard neuznával historické křesťanství, které znamená „neřestanský zmatek“. Kierkegaard, Søren. Nácvik křesťanství. *Sudte sami!*, s. 47.

⁵³⁴ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 122.

⁵³⁵ Pap. VIII 1 A 469.

⁵³⁶ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 73.

⁵³⁷ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard, Søren. For Self-Examination. Judge for Yourself!, s. 148.

⁵³⁸ Kierkegaard, Søren. The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises, s. 130.

⁵³⁹ Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 50.

⁵⁴⁰ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 80, 83.

cestu člověka k Bohu - „Kam bychom měli jít, když ne k tobě, Pane Ježíši Kriste!“⁵⁴¹ Jen u Ježíše Krista nachází trpící člověk soucit a útěšení. Člověk v utrpení neprožívá totéž co jiný, a i proto „nemůže zcela zastoupit jiného člověka“.⁵⁴² Proto si člověk v utrpení namýšlí, že „pro trpícího není žádné útěchy“.⁵⁴³ Tím, že je dobrá Boží vůle a láska, člověk má možnost hledat útěchu u Boha.⁵⁴⁴ Ježíš Kristus dokáže zastoupit každého trpícího, protože i on byl pokoušen. Nejen, že se nedopustil hříchu, on navíc vzal na sebe hříchy světa, proto je Kristovo zjevení „nejhlubší tragédií“.⁵⁴⁵

Trpící Ježíš je soucitný a přijal postavu služebníka.⁵⁴⁶ Tato služba spočívá v tom, že Bůh se stal člověkem a zastoupil člověka.⁵⁴⁷ Je milostivý a „otvírá náruč všem trpícím“.⁵⁴⁸ Ježíš, který byl nejdříve opuštěn svými přáteli a poté ukřižován,⁵⁴⁹ dokáže zastoupit v utrpení každého člověka. Ježíš Kristus byl pokoušen v osamění, velkém okamžiku rozhodnutí, smrti, opuštěn lidmi – proto „ať jsi kdokoli, neoněm zoufalstvím, jako by pokušení bylo nadlidské a nikdo je nemohl pochopit; ani nevymalovávej netrpělivě, jak je tvé pokušení veliké, jako kdyby tě ani on nedokázal zcela zastoupit!“⁵⁵⁰

Člověk se nemá bouřit Bohu, protože mu hrozí zoufalství,⁵⁵¹ ale má v pokušení obstát. Potom bude člověk „moci pravdu zcela pochopit,“⁵⁵² vejít do života⁵⁵³ a jen tehdy může být člověk smířený s Bohem.⁵⁵⁴ „Smířit“ člověka s Bohem je jedním ze základních cílů

---

⁵⁴¹ Kierkegaard, Soren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 12.

⁵⁴² Op. cit. s. 13.

⁵⁴³ Op. cit. s. 14.

⁵⁴⁴ „To asi vůbec nebyla vůle Boží, aby jeden člověk mohl najít úplnou útěchu u jiného; naopak je Boží dobřelibou vůlí, aby ji každý člověk hledal u něho, aby, přijdou nijaké, aby pak hledal Boha.“ Op. cit. s. 14.

⁵⁴⁵ Kierkegaard, Soren. Odlesk tragiky antické v tragice moderní, s. 2.

⁵⁴⁶ „Nejmenší je ten, kdo slouží druhým – tedy se Bůh ukáže v podobě služebníka.“ Kierkegaard, Soren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 49.

⁵⁴⁷ „Byl Bohem a stal se člověkem – takto tě zastoupil.“ Kierkegaard, Soren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 16.

⁵⁴⁸ Op. cit. s. 17.

⁵⁴⁹ „I on měl kdysi přátele, či správněji, on se kdysi domníval, že je má; ale když pak nadešlo rozhodnutí, všichni ho opustili, avšak ne všichni, dva zůstali a jeden ho zradil a druhý zapřel! I on měl kdysi přátele, či se kdysi domníval, že je má, přimkli se k němu tak blízko, přeli se dokonce, kdo zaujme jeho místo po jeho pravici a kdo po jeho levici, až pak nadešlo rozhodnutí a on místo aby byl vyzdvížen na trůn, byl vztýčen na kříži – tehdy byli dva lupiči proti své vůli donuceni zaujmout volné místo po jeho pravici a volné místo po jeho levici!“ Op. cit. s. 20.

⁵⁵⁰ Op. cit. s. 29.

⁵⁵¹ Kierkegaard, Soren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 44.

⁵⁵² Kierkegaard, Soren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 32.

⁵⁵³ „Abys ty, spasený, zproštěný rozsudku, směl za ním vejít do života, kde ti on připravil místo.“ Op. cit. s. 35.

⁵⁵⁴ Tillich v této souvislosti zdůraznil: „Svět není smířený ani v individuu – jak poukazuje Kierkegaard, ani ve společnosti – jak poukazuje Marx, ani v životě jako takovém – jak poukazuje Schopenhauer a Nietzsche.“ In: Tillich, Paul. Systematic Theology II., s. 25.

Kierkegaard. Grundtvig na rozdíl od Kierkegaardova přirovnal mytologii ke křesťanství a „bez rozpaků stavěl mýtus a Krista vedle sebe jako dvě veličiny sobě rovné“.⁵⁵⁵

5.2. Pojetí člověka u Kierkegaardova⁵⁵⁶

Kierkegaard byl přesvědčen, že podle biblické doktríny je člověk stvořený Bohem podle jeho obrazu⁵⁵⁷ a „není nikdy dokonalý“.⁵⁵⁸ Kierkegaard z Nového zákona vyčetl, že Bible má vysokou představu o tom, co je člověk, a na druhé straně je si vědom lidského provinění.⁵⁵⁹ Dále skutečnosti, že si člověk vědomě zvolil nesvobodu.⁵⁶⁰ Takto Kierkegaard definuje člověka „Člověk je duch. Co je však duch? Duch je „já“. Ale co je „já“? Já je poměr, jenž má poměr k sobě samému, čili stojí v poměru, že poměr má poměr k sobě samému. Já není poměrem samým, ale tím, že má poměr k sobě samému. Člověk je syntéza nekonečna a konečna, časnosti a věčnosti, svobody a nutnosti, zkrátka syntéza. Syntéza je poměr mezi dvěma. Avšak takto ještě člověk žádným já není.“⁵⁶¹ Člověk se tedy musí se chápat jako někdo, kdo stojí mimo pravdu⁵⁶² jako vzdorovitě, „znamenitě chytré“⁵⁶³ a omezené stvoření.⁵⁶⁴ Proto si člověk volí smyslové podmínky, chce bydlet ve sklepech a když mu někdo nabídne „první poschodí, jenž je volně k dispozici“ rozzlobí se, i když „je určen k tomu, aby se stal duchem“.⁵⁶⁵

---

⁵⁵⁵ Thulstrupová, Mikulová Marie. Grundtvigovo a Kierkegaardovo pojetí křesťanství. *Křesťanská revue*, 1985, vol. 52, no. 6, s. 125.

⁵⁵⁶ Gardiner upozorňuje na to, že „v centru Kierkegaardovy pozornosti je člověk, který se vyděluje z přírody jako subjekt, jenž určuje sebe sama, zodpovídá za své jednání a aktivně se podílí na „existenciálním procesu“. Gardiner, Patrick. Kierkegaard, s. 111.

⁵⁵⁷ Kierkegaard, Søren. *Stages on Life's Way*, s. 229.

⁵⁵⁸ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chť jen jedno, s. 132. Podobně: „Žádné lidské tělo není dokonalé, ani žádné já.“ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 159.

⁵⁵⁹ „Zdá se, že Nový zákon má vysoké představy o tom, co je člověk. Na jedné straně staví před oči ideál, na druhé straně líčí zvrácenosti.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 44. O Novém zákoně se Kierkegaard vyjádřil: „Ač jsem k té knize v poměru zcela volně, ani např. nejsem přísahou k ní vázán, má nade mnou přece velikou moc a způsobuje mi nepopsatelnou hrůzu před: Jak – tak.“ Op. cit. s. 26.

⁵⁶⁰ Podobně: Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 36.

⁵⁶¹ Kierkegaard Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 123.

⁵⁶² Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 34.

⁵⁶³ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 102.

⁵⁶⁴ „V duchovním smyslu je možno všechno, ale ve světě konečném jsou mnohé věci nemožné.“ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 38.

⁵⁶⁵ Op. cit. s. 149.

Existenci člověka Kierkegaard porozuměl tak, že člověk je tím, jak žije. Přejít z nebytí do bytí je podle Kierkegaarda „znovuzrození“.⁵⁶⁶ Jen s pomocí Boha přichází člověk do existence.⁵⁶⁷ Tato existence ho činí svobodným a nezávislým.

Člověk není abstraktní, nýbrž konkrétní jednotlivec, který volí svou cestu. Vzorem je Ježíš Kristus, protože i on byl „jednotlivým člověkem“.⁵⁶⁸ Tento jednotlivec je křesťan a postaven proti „systému“.⁵⁶⁹ Kierkegaard zdůrazňoval také podmínku, že skutečná náboženská osoba doslovně věří, že Bůh je jeho otec a všechno, i ptáci, kteří létají v nekonečném prostoru, to všechno je Boží.⁵⁷⁰ Z toho vyplývají důsledky poslušnost, následování Boha.

5.2.1. Stádia lidské existence

Lidská historie začíná stvořením člověka a jeho následným pádem do hříchu. Hřích přišel na svět skrze Adamův hřích.⁵⁷¹ Člověk je oddělen od Boha a žije v úzkosti, tato úzkost je „nejvýše možné oddálení a nejbolestnější odstup od pravdy, když pravda (Sandhed) je subjektivita“.⁵⁷²

Kierkegaard ve svých spisech: *Bud' – anebo, Stádia na cestě životem*,⁵⁷³ *Opakování, Bázeň a chvění* a *Konečný nevědecký dodatek*, poukazuje na tři základní způsoby, stádia (Stadier) lidské existence.⁵⁷⁴ Svým pojetím stádií nabízí rozsáhlou ontologickou analýzu

---

⁵⁶⁶ Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 38. V tomto je vliv pietismu na Kierkegaarda zřejmý.

⁵⁶⁷ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 51. Tillich poznamenal, že v Kierkegaardově významu je „existence místem rozhodnutí mezi dobrem a zlem“. Tillich Paul. *Perspectives on 19th & 20th Century Protestant Theology*, s. 164.

⁵⁶⁸ Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 61.

⁵⁶⁹ Sørensen, Søren. Søren Kierkegaard – jeho místo a význam v dánské kultuře, jeho přínos do filosofického myšlení. In: Krchňák, Peter. *Kierkegaardove dni*, s. 11.

⁵⁷⁰ Pap. X 1 A 629.

⁵⁷¹ Kierkegaard, Søren. *The Concept of Dread*, s. 30.

⁵⁷² Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 20. Kierkegaard psal o dvou druhách úzkosti. První je spojená s biblickou teorií pádu Adama a Evi, druhá je důsledkem pádu, který produkuje vinu a „nemoc k smrti je přítomna ve všech lidských bytostech“. Tillich Paul. *Perspectives on 19th & 20th Century Protestant Theology*, s. 167.

⁵⁷³ Estetické stádium Kierkegaarda opsal v části *In vino veritas*.

⁵⁷⁴ „Existují tedy tři sféry existence: estetické, etické, náboženské. Dvě hraniční pásma korespondují k těmto třem sférám: ironie znamenající hranici mezi estetickým a etickým, humor jako hranice oddělující etické od náboženského.“ Kierkegaard, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 448. O ironii Kierkegaard pojednal ve spise Kierkegaard, Søren. *The Concept of Irony with Constant Reference to Socrates*, s. 257-344.

člověka.⁵⁷⁵ Filosoficky orientovaný badatel Gregor Malantschuk považuje teorii stádií za základ „celého autorství Sorena Kierkegaardova. Je vytvořena na základě, že člověk je syntézou dvou rozdílných kvalit“.⁵⁷⁶ Tato stádia můžeme považovat za alternativy lidského bytí a rozhodování. Toto rozhodování – cestu k pravdě u Kierkegaardra musíme pochopit tak, jak ji popsal Søren: „*Die Wahrheit ist also der Weg, die Art und Weise, auf die man sich zur Wahrheit verhält, die Existenz in der Wahrheit, die ständig neue, ständig unsichere Wahl.*“⁵⁷⁷ Stádia jsou také Kierkegaardovým „*protestem proti spekulativnímu idealismu*“⁵⁷⁸ a prezentují protikladný životní styl a názory. Pseudonymy, které Kierkegaard uváděl, sloužily na vyjádření charakteru pisatele a stádií.

5.2.1.1. Estetické stádium

Ve spise *Bud' - anebo* Kierkegaard prezentuje estetický a etický způsob života formou příběhů. První část označená jako „A“ obsahuje estetické stanovisko. Jedná se například o části: *Nejnešťastnější člověk, První láska, Svědcův deník*. Etické stanovisko označené jako „B“ zodpovídá druhé části *Bud' - anebo* a je vyjádřením přátelského napomenutí formou eseje *Soudce Wilhelma* k mladému příteli „A“.⁵⁷⁹ Jak už napovídá název díla, čtenář je konfrontován s postoji estetika a etika a je postaven před volbu.⁵⁸⁰

Estetické stádium prezentuje člověka, který nepozná Boží požadavky. Soustřeďuje se jen na daný bezprostřední okamžik a všechno to, co mu přinese zábavu a vzrušení. Odmítá

---

⁵⁷⁵ Rozdělení lidského vývoje do určitých stádií nepochází od Kierkegaardra. Pochází už od Platóna. Kierkegaard se v Pap. I A 75 se zmiňuje o Augustinově rozdělení do tří stádií: stvoření, pád a nové stvoření.

⁵⁷⁶ Malantschuk, Gregor. *Kierkegaard's way to the Truth*, s. 22.

⁵⁷⁷ Søren, H. N. *Subjektivität ist Wahrheit*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Some of Kierkegaard's Main Categories*. BK 16, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1988, s. 97.

⁵⁷⁸ Widenmann, J. Robert. *The Concept of Stages*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Some of Kierkegaard's Main Categories*. BK 16, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1988, s. 124.

⁵⁷⁹ Estetické stádium je v díle *Bud' - anebo* také reprezentované Faustem a „Johannem Svědcem.“ Michael Plekon potvrzuje *Soudce William* jako „rytíře víry“ a „posvěcenou osobou, která je stále konající pohyb nekonečna“. Plekon, Michael. *Judge William: Bourgeois Moralizer, Knight of Faith, Teacher?* In: Perkins, L. Robert. *Either/Or Part II*. IKC 4, Macon: Mercer University Press, 1998, s. 137.

⁵⁸⁰ Stephan N. Dunning velmi přehledně rozdělil estetickou niternost v Kierkegaardově spise *Bud' - anebo I. „Jazykem“ spisů je hudba, dráma, poezie. Stav jednotlivých spisů Niternost jak touha, Niternost jako žal, Niternost jako klam.*“ In: Dunning, N. Stephan. *The Dialectic of Contradiction in Kierkegaard's Aesthetic Stage*, *The Journal of the American Academy of Religion*, vol. XLIX, no. 3, s. 405.

niternost⁵⁸¹ a je odkázán na náhodu, odmítá tedy pravdu křesťanství, nejvyšší pravdu, která vzdělává a je dostupná jen pro jednotlivce.⁵⁸²

Vyhýbá se manželství a povinností vůči lidem a Bohu.⁵⁸³ Jeho hlavním zájmem je užívání života. Je závislý na štěstí a osudu, tedy faktorů, které leží mimo jeho pole vlivu. Výsledkem estetického života je zoufalství a úzkost.⁵⁸⁴ Svoje zoufalství, kdy se snaží uniknout skutečnosti, zakrývá aktivitou různého druhu sebeklamu. Zoufalství tedy spočívá v člověku samotném. V zoufalství je nešťastný, cítí se pronásledovaný jako tragický hrdina (tragisk Helt) a je zatracen: „*A jestliže si jako zoufalec žil, lhostejno, čeho jsi nabyl či čeho pozbyl, je pro tebe vše ztraceno, věčnost se k tobě nebude znát, či ještě hůře: zná tě tak, jaký jsi, a tvým vlastním já tě v zoufalství uvězní.*“⁵⁸⁵ Život estetika postrádá stabilitu, nemá žádný hlubší význam a jedná výhradně na základě vnějších podnětů.

Estetické stádium „*v mnohém připomíná spíše názory typické pro romantické hnutí 19. století než poněkud světsky orientovaný hédonismus spjatý s většinou filosofické literatury 18. století*“.⁵⁸⁶ Estetické stádium je u Kierkegaarda iniciované odklonem od křesťanství a podle profesora Ziolkowského je to „*reakce proti přísné etické a náboženské výchově svého otce*“.⁵⁸⁷

Příkladem změny estetického způsobu života k etickému je Sokrates,⁵⁸⁸ který však dále než k etickému stádiu nedospěl. „*Není-li však víra nic jiného než za co ji vydává filosofie, pak se už sám Sokrates dostal dále, o hodně dále, i když tomu je naopak – že k víře nedošel.*“⁵⁸⁹

---

⁵⁸¹ Tuto niternost (Inderlighed) Kierkegaard považuje za základ křesťanství. Viz. Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 94.

⁵⁸² Kierkegaard, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 182.

⁵⁸³ „*Jakým podivným výmyslem je vlastně manželství?*“ Kierkegaard, Søren. In *vino veritas*, s. 62.

⁵⁸⁴ Podobně: Sløk, Johannes. *Kierkegaard's Universe*, s. 57.

⁵⁸⁵ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 136.

⁵⁸⁶ Gardiner, Patrick. *Kierkegaard*, s. 54-55. Podobně: Sløk, Johannes. *Kierkegaard's Universe*, s. 53. *Nazvané Sturm und Drang*.

⁵⁸⁷ Ziolkowski, J. Eric. *Kierkegaard's Concept of the Aesthetic: a Semantic Leap from Baumgarten*. *Journal of Literature and Theology*, 1992, vol. 6, no. 1, s. 33.

⁵⁸⁸ V Kierkegaardových spisech *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie a Konečný nevědecký dodatek Filosofickým drobkům*.

⁵⁸⁹ Kierkegaard, Søren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, s. 60. Kierkegaard vyzdvihuje u Sokrata ironii, ale je si vědom, že Sokrates neměl zprávu o křesťanské lásce. Kierkegaard, Søren. *The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises*, s. 114.

5.2.1.2. Etické stádium

Etické stádium života je soustředěno na jedince, který se snaží co nejlépe dodržovat mravní požadavky.⁵⁹⁰ Na rozdíl od estetického stádia se soustřeďuje na svůj charakter, povahu, kterou neustále reflektuje a neustále sám ovlivňuje. „Etikovi“ záleží na harmonii s okolím, a proto se snaží druhým pomáhat. Vstupuje do hlubších mezilidských vztahů. Paradigmatem je mu manželský život, věrnost a služba rodině, ve které si plní zodpovědně své úlohy.⁵⁹¹ Základními kategoriemi etického způsobu života jsou dobro, zlo a povinnost.⁵⁹² Křesťanství splývá s dodržováním zásad a morálkou. Soustřeďuje se na přítomnost a jeho volba není Bůh, ale on sám. V naplnění způsobu etického života nezná kompromisy.

Příkladem proměny z etického stádia do náboženského stádia je Abrahám, který chtěl splnit příkaz Boha a obětovat Izáka. Abrahám z etického hlediska chtěl vlastně zabít Izáka, z hlediska náboženského stádia je to víra. Tragický hrdina u Kierkegaarda zůstává jen ve sféře etiky.⁵⁹³

5.2.1.3. Náboženské stádium

Kierkegaard ve spise *Konečný nevědecký dodatek Filosofickým drobkům* klasifikuje náboženské stádium do dvou základních dělení. *Náboženství „A“* a *Náboženství „B“*. *Náboženství „A“* znamená, že jednotlivec je ještě připoután k tomuto světu, uvědomuje si svoji nedostatečnost, přeje si být spojen s Bohem, ale nedokázal se zříct všeho. Kristus je mu jen vzor – ale není Spasitel, pro kterého by měl trpět a plně ho následovat jak je tomu v *Náboženství „B“*.⁵⁹⁴ Člověk si je vědomý hříchu a celý svůj život stojí před otázkou buď – anebo ve smyslu následování Boha. Člověk se stává v náboženském stádiu křesťanem vlastním rozhodnutím a jeho cesta není určována dogmaty, ale způsobem následování. Tento člověk je poté „*nejsilnější, když se zdá, že podléhá*“.⁵⁹⁵ Kierkegaard jednoduše shrnul různé existence

---

⁵⁹⁰ „V zásadě žije svůj každodenní život v etických kategoriích.“ Malantschuk, Gregor. *Kierkegaard's way to the Truth*, s. 42.

⁵⁹¹ „Svatba je speciální povinnost.“ Kierkegaard, Søren. *Prefaces, Writing Sampler*, s. 10.

⁵⁹² Velmi dobře je zpracováno Kierkegaardovo etické stádium In: Olšovský, Jiří. *Kierkegaardovo etické stádium. Filosofický časopis*. 2000, vol. 50, no. 4, s. 561-573.

⁵⁹³ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 51.

⁵⁹⁴ Podobně: Malantschuk, Gregor. *Kierkegaard's way to the Truth*, s. 56.

⁵⁹⁵ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 80.

následovně: „*Estetická existence je bytostně vzato požitkem, eticky vzato bytostně zápas a vítězství, náboženská existence je utrpení, ne jako pomíjivý moment, ale jako trvalý stav.*“⁵⁹⁶ Toto utrpení je u Kierkegaarda úzce spojeno s niterností, a ta je nutná k náboženské existenci.

5.3. Člověk ve vztahu k Bohu v pojetí Kierkegaarda

Kierkegaard často poukazuje na absolutní rozdíl mezi Bohem a člověkem, rozdíl je věčný, podstatný a kvalitativní.⁵⁹⁷ Bůh je úplně jiný než člověk. „*Bůh je v nebesích a člověk na zemi.*“⁵⁹⁸ „*Člověk chce-li se o tom neznámém (Bohu – pozn. RK) něco dozvědět, musí si nejdříve vštípit, že se mu nepodobá, že se od něho absolutně odlišuje.*“⁵⁹⁹ Boha můžeme poznat jen natolik, nakolik se nám dává poznat. Je zbytečné chtít dokazovat Boží existenci logickými argumenty. Bůh žije daleko v nebesích „*vzdálen od každého lidského bytí*“⁶⁰⁰ Člověk se nachází v nepravdě vlastní vinou, ale zůstává předmětem Boží lásky.⁶⁰¹ Bůh nemůže být objektem pro člověka, protože Bůh je subjekt.⁶⁰² Člověk však není jen předmětem Boží lásky, ale Bůh požaduje od člověka absolutní lásku.⁶⁰³ Bůh nás miluje (Gud elsker os) – a chce být milován, a to je pro Kierkegaarda základem.

Kierkegaard vychází z biblického základu, že člověk je zatracený a „*Spasitel přichází na svět*“, aby spasil zatracené, proto musí člověk milovat Boha.⁶⁰⁴ Tato láska se projevuje vztahem, který však člověk nemůže mít k Bohu každý okamžikem. Člověk musí být oddaný a následovat Boha. Takový vztah „*mezi Bohem a člověkem je úplně jednoduchý*“.⁶⁰⁵ Kierkegaard jako biblický interpret upozorňuje na slova Ř 8,31b: „*Je-li Bůh s námi, kdo proti nám?*“

---

⁵⁹⁶ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 34.

⁵⁹⁷ Kierkegaard, Søren. *The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises*, s. 151. Podobně: „*Tu je konečný, radikální, kvalitativní rozdíl mezi Bohem a člověkem.*“ Pap. X 1 A 59.

⁵⁹⁸ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 166, 169. Porovnej Barth pozn. č. 612.

⁵⁹⁹ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drošky aneb Drobátko filosofie*, s. 62.

⁶⁰⁰ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 387.

⁶⁰¹ „*Má-li rozhodující význam okamžik, nachází se učedník v nepravdě, ano, spočívá v ní vlastní vinou, ale přece je předmětem boží lásky.*“ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drošky aneb Drobátko filosofie*, 46.

⁶⁰² Pap. VII 1 A 143.

⁶⁰³ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 63.

⁶⁰⁴ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 161.

⁶⁰⁵ Pap. IX A 182.

a 1 J 4,4b: „Protože, ten, který je ve vás, je větší než ten, který je ve světě.“ Člověk bez Boha není silným jedincem, silným se stává až tehdy, pokud je v Bohu.⁶⁰⁶

Ve svém dřívějším spise *Bud–anebo II.* v závěrečné části *Ultimátum* Kierkegaard neustále čtenáři opakuje slova: „proti Bohu jsme vždy nepravda“.⁶⁰⁷ Člověk se musí učinit nicotným a prázdným a až potom vstupuje do vztahu s Bohem, tím vstupuje do nekonečna.⁶⁰⁸ Tím, že člověk vstupuje do vzájemného vztahu s Bohem, „stává se něčím“⁶⁰⁹ a dostává od Boha požehnání.⁶¹⁰ Tento vztah s Bohem musí člověk v každém okamžiku znovu obnovovat.⁶¹¹ V předmluvě k 2. vydání *Römerbriefu* Karl Barth napsal: „Jestli mám nějaký systém, pak v tom, co Kierkegaard nazval nekonečný kvalitativní rozdíl mezi časem a věčností a co nejrozhodněji mám na zřeteli v negativním i pozitivním významu: Bůh je na nebi a ty na zemi.“⁶¹² Tím velmi ovlivnil zájem o Kierkegarda v Německu a protestantské teologii.

Kierkegaard zdůrazňoval, že člověk je Bohu vše dlužný: „Chceš-li se mít dobře a lehce něco znamenat, pak zapomeň na Boha, nikdy to na sobě nedej znát a nikdy si neujasni, že tě stvořil on, a to z ničeho, předpokládej, že člověk nemá čas, aby bral na vědomí, komu je nekonečně a bezpodmínečně všechno dlužen.“⁶¹³ Pro člověka však „je to čest být v dluhu vůči Bohu.“⁶¹⁴ Bohu se člověk může podobat jen tehdy, když bude milovat své bližní. V Kierkegaardově významu bližní znamenají i nepřátelé.⁶¹⁵

Hlavní rozdíl mezi Bohem a člověkem vidí Kierkegaard v hříchu: „V čem je tedy rozdíl? Ach, v čem jiném než v hříchu, protože absolutní rozdíl musí být zaviněn člověkem samým.“⁶¹⁶

---

⁶⁰⁶ Pap. X, 2A 226.

⁶⁰⁷ Kierkegaard, Søren. *Eiher-Or II*, s. 353-355.

⁶⁰⁸ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 139.

⁶⁰⁹ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 127.

⁶¹⁰ Op. cit. s. 299. Bůh je „bohatý v požehnání“. Pap. II A 402.

⁶¹¹ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 166.

⁶¹² Barth, Karl. *Der Römerbrief*, s. XIII. Cochrane k tomu dodává: „God touches our world without touching it, as a tangent touches a circle. God is the wholly Other, totaliter aliter. Moreover, Barth's eschatology at that period reflects Kierkegaard's powerful influence.“ Cochrane, C. Arthur. *The Existentialists and God*, s. 31. Kierkegaard se tak vyjádřil například v Pap. IX A 315.

⁶¹³ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 72. V jiných spisech: „Každé lidské bytí je mu dlužné a věčně v dluhu.“ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 400. „Žák dluhuje učíteli všechno.“ Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 48.

⁶¹⁴ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 400.

⁶¹⁵ „V lásce k příteli nemiluješ Boha, neboť Bůh nedělá rozdíl. Ale miluješ-li bližního, Bohu se podobáš.“ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 47.

⁶¹⁶ Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 62.

Hřích je „*korupcí lidského bytí*“⁶¹⁷ a je obžalobou člověka.⁶¹⁸ Hřích je rozhodující výraz náboženské existence a je počátkem náboženského pořádku věcí. V žádném z pseudonymních spisů nebyl hřích připomenut.⁶¹⁹ Bůh tento nenávidí hřích, ale miluje člověka. Člověk se však vymlouvá, chce sloužit nesvobodě,⁶²⁰ porovnává se s druhými,⁶²¹ chce žít bez zodpovědnosti⁶²² a vytrvat „*v této nevědomosti pak jen proto, že v téže době nevzal na vědomí Boha, jenž ví vše*“.⁶²³ Svoje provinění člověk uvidí jen v blízkosti Boha.⁶²⁴ Toto provinění je proto, že člověk zapomíná, „*že nejnebezpečnější zrádce mezi všemi je ten, jehož sami v sobě nosíme*“.⁶²⁵ V časopise *Okamžik* (Øieblikket) je hřích u Kierkegaarda spojován s „úředností“. „*Neboť věř mi, nic není Bohu tak protivné, žádné kacířství, žádný hřích, nic mu není tak protivné jako úřednost*“.⁶²⁶ Pod „úředností“ Kierkegaard myslí neupřímný vztah člověka k Bohu a ze všeho nejvíc nechce s „Boha dělat blázna.“ Ve *Fædrelandet* napsal: „*Raději riskuji, popíjím, okrádám, zabíjím, než bych měl zaujmout místo v dělání si blázna u Boha. Raději strávím svoje dni procházením alejemi a v biliarových halách, noci v hraní o peníze...*“⁶²⁷ Kierkegaard považoval kněze a křesťanskou obec za pokryteckou, která se sice považuje za křesťanskou, ale je daleko vzdálena od významu Bible. Tato společnost nemá upřímný, vášnivý vztah s Bohem a není ochotna trpět. Za křesťanstvím hledá výhodu a nenásleduje Boha i za cenu utrpení. Proto se Kierkegaard ptá svého čtenáře, zda i jeho vůle, touhy, myšlenky jsou v souladu s Boží vůlí.⁶²⁸

---

⁶¹⁷ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 113.

⁶¹⁸ „*Zkrátka, křesťanské učení o hříchu je vůči člověku čirá dotěrnost, obžaloba nad obžalobu, je to nárok, který si vůči člověku dovoluje Boží moc jakožto žalobce*.“ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 194.

⁶¹⁹ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 19.

⁶²⁰ „*Člověk používá síly svobody ve službě nesvobodě, protože je v ní volný, a tak roste spojená síla nesvobody a činí z něj otroka hříchu*.“ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie*, s. 37.

⁶²¹ „*Praví-li Kristus (Mt 10,17): „Střežte se lidí“, je ve slovech také obsaženo varování, abyste si lidmi a neustálým srovnáváním s nimi, zvyklostí a vnějškovostí, nedali vyrvat věci nejvyšší*.“ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 23.

⁶²² „*Všechna chytrost „člověka“ spěje k jednomu cíli, aby mohl žít bez zodpovědnosti*.“ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 255.

⁶²³ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 33.

⁶²⁴ „*Neboť vina se jeví tím strašnější, z čím větší blízkosti ji vidíme*.“ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 28.

⁶²⁵ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 21.

⁶²⁶ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 85. Dvojnásobně zlé hříchy jsou pro Kierkegaarda ty, pro „*kteřé má svět polehčující jména*“.
Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 181.

⁶²⁷ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 20 (*Fædrelandet*, no. IV.)

⁶²⁸ Kierkegaard, Søren. *The Unchangeableness of God*. In: *A Kierkegaard Anthology*. (ed.) Robert Bretall, s. 474.

Bohu na člověku záleží, proto ho vychovává.⁶²⁹ Potom když člověk bude opouštět „*tento svět, nenechá nic za sebou, všechno bere s sebou, nic neztrácí, všechno získává nebot: „Bůh je mu všechno*“.⁶³⁰ Už dřívější vyznání z roku 1837 osvětluje Kierkegaardův vztah k Bohu a jeho vztah k Bibli: „*Vím, že nic na světě, moc atd. nebude schopna oddělit mě od Ježíše Krista našeho Pána.*“⁶³¹ U Kierkegaarda je člověk spojován s jednotlivcem. Jen tento jednatel může a bude stát před Bohem.

5.3.1. Jednotlivec před Bohem

„*Tato kategorie jednotlivce se spojuje s mým jménem tak velmi, že si přeji, aby mi na hrob dali nápis - „Tady odpočívá jednotlivec.*“

Søren Kierkegaard⁶³²

Kierkegaardovo množství knih obsahuje v úvodě větu „*Onomu jednotlivci, kterého nazývám svým čtenářem.*“⁶³³ I to je jeden z důvodů, proč množství badatelů a znalců poukazuje na Kierkegaardovu představu jednotlivce (Den Enkelte).⁶³⁴

Co vedlo Kierkegaarda k tomu, že tolik zdůrazňoval jednotlivce? Příčin může být několik. Kierkegaard ve spisech a *Papírech* často svoje postoje vyjadřoval modlitbami, které reflektovaly jeho spojení života a myšlení.

Nastala krize kněžské autority. Autorita byla „*uplatňovaná v prospěch všech členů společnosti, jednotlivcova autonomie byla ponechána na reprezentativní vládu*“.⁶³⁵ Při

---

⁶²⁹ „*To je výchova člověka, poměr k Bohu je výchova a Bůh je vychovatelem. Ale správná výchova musí být právě tak přísná jako mírná.*“ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 250.

⁶³⁰ Kierkegaard, Søren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 127.

⁶³¹ Ř 8,38 Kierkegaard cituje v Pap. II A 190.

⁶³² Pap. VIII 1 A 108.

⁶³³ Například v úvodě *Vzdělavatelných řečí v různém duchu, Sud'te sami!, Tři páteční pozvání k Večeři Páně, Čistota srdce aneb chtít jen jedno.*

⁶³⁴ Thulstrupová, Mikulová Marie. *The Single Individual*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Some of Kierkegaard's Main Categories*. BK 16, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1988, s. 9-25. Walsh, Sylvia. *When „That Single Individual“ is Woman*“ In: *Kierkegaard Studies 2000*, s. 1-18. J. W. C. Wand charakterizoval Kierkegaarda čtyřmi slovy: rozhodnutí, víra, niternost a jednatel. Wand, J. W. C. *The Minds Behind the New Theology*. Kierkegaard, Barth, Bultmann, and Bonhoeffer, s. 11.

⁶³⁵ Khan, H. Abraham. *Kierkegaard on Authority and Leadership: Political Logic in religious Thought*. *Sophia*, 1994, vol. 3, no. 3, s. 83.

historicko-společenském pojetí byl jednotlivec a jeho svobodné rozhodnutí degradováno.⁶³⁶ Tím, že je oslabena víra člověka - lehce se sklání před autoritou farářů a církve, kteří věrně a podle Bible neslouží Bohu. Proto je tak silně kritický k farářům, kteří tím, že neslouží Bohu, „prostitutují křesťanství“.⁶³⁷ Odvolává se na Nový zákon, který učí, jak má lidské bytí sloužit Bohu a ne to, jak je to prezentováno v Dánsku, lidským vynálezem - „křesťanstvo“⁶³⁸ (Christenhed), že Bůh má sloužit člověku.⁶³⁹ I když křesťanství pro Kierkegaarda znamená „nejvyšší dobro“ - toto „nejvyšší dobro“ je nebezpečné, bláznovstvím a pohoršením. Proč? Protože pro člověka znamená přísnost, vážnost a sebezapření“.⁶⁴⁰

Nastala duchovní krize – cestu ven z krize viděl Kierkegaard v „obnovením jednotlivce“.⁶⁴¹ „Proto je toto vědomí, že člověk je jednotlivec, základní vědomí člověka.“⁶⁴² Další z možných důvodů orientace Sorena Kierkegaarda na jednotlivce byla kritika Hegelovy filosofie,⁶⁴³ církevní dogmatiky, která se silně opírala o reformační tvrzení sola gratia, tím se ztrácela „zodpovědnost pro vlastní život“⁶⁴⁴ a vliv Sokrata.⁶⁴⁵

Kierkegaard věděl, že každý člověk stojí „sám přímo před Bohem“⁶⁴⁶ a na věčnosti se bude jako „jednotlivec zodpovídat“⁶⁴⁷ za každou činnost svého života. Tento jednotlivec je před Bohem „vinen“.⁶⁴⁸ Kierkegaard měl obavu, že člověk v davu z „časné netrpělivosti chce lacino

---

⁶³⁶ „Má-li se zrealizovat vlastní nivelizace, je nutné, aby napřed vyvolal jistý fantóm, její duch, bezmezná abstrakce, jakési všeobšáhle Něco, jež je totéž co Nic, fatamorgána – a tím fantómem je veřejnost. Tento fantóm se může zrodit jen v nezanícené, (nevášnivě – pozn. RK) ale reflexní době pomoci tisku, když i ten se stane abstrakcí.“ Kierkegaard, Soren. Současnost, s. 58-59.

⁶³⁷ Kierkegaard, Soren. Má literární činnost, s. 49.

⁶³⁸ Termín „křesťanstvo“ je v Kierkegaardově významu opakem „křesťanství“ (Christendom).

⁶³⁹ Pap. X5 A 116.

⁶⁴⁰ Kierkegaard, Soren. Skutky lásky, s. 134-135.

⁶⁴¹ Perkins, L. Robert, Language, Social Reality, and Resistance in the Age of Kierkegaard's Review of Two Ages. In: Niels Jørgen Cappelørn and Hermann Deuser (ed.) Kierkegaard Studies, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1999, s. 180.

⁶⁴² Kierkegaard, Soren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 171.

⁶⁴³ „Jednotlivý člověk není pojem, jednotlivý člověk se myslit nedá, dá se myslit pouze pojem člověka. Proto spekulace hned učí o nadřazenosti generace nad individuem.“ Kierkegaard, Soren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 215. Člověk byl pro Hegelovu levici něčím abstraktním.

⁶⁴⁴ Thulstrupová, Mikulová Marie. The Single Individual. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Some of Kierkegaard's Main Categories. BK 16, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1988, s. 9.

⁶⁴⁵ Kierkegaard cituje Platónovu Ústavu, Pap. VI B 492. Kierkegaard, Soren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 123.

⁶⁴⁶ Kierkegaard, Soren. Nemoc k smrti. Bázeň a chvění, s. 119. Podobně: „Stojí jako jednotlivec před Bohem.“ Kierkegaard, Soren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 191.

⁶⁴⁷ Op. cit. s. 163.

⁶⁴⁸ Op. cit. s. 193.

nakoupit z druhé ruky“.⁶⁴⁹ Kierkegaard věděl, že pro člověka je pohodlnější cesta zůstat v anonymitě a „stát se číslem a patřit k davu“⁶⁵⁰ a přitom tento dav vytváří klam, který potřebuje lidi.⁶⁵¹ Proto nepřestává zdůrazňovat, že lidé už nejsou jednotlivci, protože každý jednatel se stal publikem.⁶⁵² Kierkegaard stavěl dav, masu proti jednotlivci.

Přední znalec Sorena Kierkegaarda Hermann Diem poznamenal: „*Pokud měl Kierkegaard vůbec něco takového jako program, tak to bylo – rozbít masu na jednotlivce.*“⁶⁵³ Kierkegaard svůj postoj jednoznačně vyjádřil, že „*musí udělat z lidí jednotlivce*“.⁶⁵⁴ Apeluje na svého čtenáře a chce ho oddělit od masy, zástupu. Důvodem je, aby „*jednatel získal to nejvyšší*“.⁶⁵⁵ Kierkegaard si všímá v Novém zákoně vztahu jednotlivců k Ježíšovi Kristovi. Ježíš Kristus je „*pravdou, jenž se vztahuje k jednotlivci*“.⁶⁵⁶ Naopak „*zástup je nepravda*“, který Ježíše Krista ukřižoval.⁶⁵⁷ Tento zástup si neuvědomuje vlastní soud a je proměnlivý.⁶⁵⁸

Křesťanství spočívá a začíná v tom, že „*z každého člověka dělá jednotlivce, jednotlivého hříšníka; pak soustředí všechnu možnost pohoršení, jež vůbec mezi nebem a zemí existuje (to může jedině Bůh) – a to je křesťanství. Každému jednotlivci pak říká: věř! – tj. buď se pohorši, nebo věř. Dále už ani slovo, k tomu se už nedá nic dodat*“.⁶⁵⁹

Upozorňuje na činy a postoje člověka: „*žiješ tak, abys měl čisté a věčné svědomí, že jsi jednatel?*“⁶⁶⁰ Požaduje od svého čitatele to, co sám žije - obětování⁶⁶¹ a následování Boha

---

⁶⁴⁹ Kierkegaard, Soren. Současnost, s. 56. V této souvislosti „*lacino z druhé ruky*“ je nutné upozornit na teologa Dietricha Bonhoeffera a jeho pojmy „*lacině a drahé milosti*“ Velmi přehledně o Bonhoefferově interpretaci pojednává studie Jána Liguše: *Víra a teologie Dietricha Bonhoeffera. Kde Liguš napsal: „Od Boha k člověku nevedou dvě cesty: drahá a laciná, nýbrž pouze jedna jediná – drahá cesta, dosvědčená životem a dilem Pána Ježíše Krista.*“ Liguš, Ján. *Víra a teologie Dietricha Bonhoeffera*, s. 35.

⁶⁵⁰ Kierkegaard, Soren. *Nemoc k smrti. Bázeň a chvění*, s. 140.

⁶⁵¹ Kierkegaard, Soren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 114.

⁶⁵² Kierkegaard, Soren. *Okamžik*, s. 125.

⁶⁵³ Diem, Hermann. *Kierkegaard*, s. 10.

⁶⁵⁴ Kierkegaard, Soren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 123.

⁶⁵⁵ Kierkegaard, Soren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 135.

⁶⁵⁶ Kierkegaard, Soren. *Má literární činnost*, s. 131.

⁶⁵⁷ *Op. cit.* s. 129.

⁶⁵⁸ „*Tedy zástup je jím stržen, následuje ho (Ježíše Krista – pozn. RK) s jásotem, vidí znamení a divy, ty jež dělá, i ty, jež nedělá, raduje se v naději na příchod zlatých časů, až se stane králem. Ale zástup si zřídka uvědomuje vlastní soud, že dnes soudí tak a zítra jinak.*“ Kierkegaard, Soren. *Nácvik křesťanství. Sudte sami!*, s. 31.

⁶⁵⁹ Kierkegaard, Soren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 218.

⁶⁶⁰ Kierkegaard, Soren. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*, s. 173.

⁶⁶¹ „*Jednatel, který má pouze duševní moc a za každou cenu jině nechce mít, bojuje za náboženství, které je náboženstvím obětování.*“ Kierkegaard, Soren. *Okamžik*, s. 126.

podle Nového zákona.⁶⁶² Lidem se to, „co Nový zákon rozumí pojmem křesťana, nikterak nelíbí“.⁶⁶³

Bezprostřední vztah k Bohu je podle Kierkegaarda možný jen jednotlivci, jen ten může chtít „dobro v pravdě“.⁶⁶⁴ Tento „nejniternější vztah“ má člověk jen ve vztahu k Bohu.⁶⁶⁵

Kierkegaard nám zanechal příklad jednotlivce, který neustoupil médiím, tlaku církve, akademické veřejnosti – a splnil úlohu, kterou dal jednotlivci – následovat Ježíše Krista. Kierkegaard neobhajoval individualismus,⁶⁶⁶ ale jednotlivce stojícího před Bohem. George Brandes Kierkegaarda charakterizoval i takto: „byl ojedinelý, osamocený člověk, sám se svým já a ze svou zodpovědností“.⁶⁶⁷

5.3.2. Modlitba a její význam pro Sorena Kierkegaarda

Modlitby člověka ukazují, jaká byla osobní víra a jakým způsobem člověk překonává osobní problémy a těžkosti. Ne jinak je tomu u Kierkegaarda. Søren Kierkegaard považoval modlitbu jako „dobrý a dokonalý dar od Boha“.⁶⁶⁸ Věděl, že Boží „oko spočívá na lidstvu“.⁶⁶⁹ Pro Kierkegaarda je charakteristická tato modlitba:

*„Otče v nebesích, Ty držiš v laskavé ruce všechny dobré dary. Tvé bohatství je hojnější, než může lidský rozum pochopit. Jsi nekonečně ochotný dávat a Tvoje dobrota je větší, než lidské srdce chápe, neboť Ty plníš každou modlitbu a dáváš to, o co Tě prosíme, i dokonce ještě více, než co prosíme.“*⁶⁷⁰

---

⁶⁶² „Uprostřed tohoto nesmírného množství „křesťanů“ v těchto zástupech „křesťanů“, žije tu a tam několik jednotlivců, jeden jednatlivec. Pro něho cesta je úzká – srov. Nový zákon, on je nenáviděn ode všech – srov. Nový zákon, zabít ho pokládá se za bohoslužbu – srov. Nový zákon. Je to přece podivná kniha, tento Nový zákon, má přece pravdu; neboť tento jednatlivec, tito jednatlivci byli křesťané.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 46.

⁶⁶³ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 82.

⁶⁶⁴ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 193. Jednatlivec ve vztahu k Bohu je popsán jako bezprostřední bytí. Pap. X, 4A 556.

⁶⁶⁵ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 103.

⁶⁶⁶ Je chybou považovat Kierkegaarda za individualistu, subjektivistu a pesimistu, který popírá celou myšlenku společnosti. Podobně: Richter, Liselotte. Kierkegaard's Position in His Religio-Sociological Situation. In: Howard A. Johnson and Niels Thulstrup (ed.) A Kierkegaard Critique, s. 55.

⁶⁶⁷ Brandes, George. Kierkegaard, s. 96.

⁶⁶⁸ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 139. Kierkegaard ve spisech a *Papírech* často svoje postoje vyjadřoval modlitbami, které reflektovaly jeho spojení života a myšlení.

⁶⁶⁹ Kierkegaard, Søren. Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie, s. 50.

⁶⁷⁰ Kierkegaard, Søren. Eighteen upbuildings discourses, s. 79

Modlitba je projevem lidského ducha ve vztahu k Bohu a „nemůže se obejít bez Božeho působení, protože to souvisí s Duchem Svatým, který působí zrod víry, poznání Boha i vlastní poznání hříšnosti člověka“.⁶⁷¹

Kierkegaardovy osobní modlitby⁶⁷² ukazují na to, jakými úskalími musel v životě projít a jak je řešil: zdravotní problémy,⁶⁷³ vztah k otci,⁶⁷⁴ aféru Korzár,⁶⁷⁵ rozhodování o svém povolání kněze,⁶⁷⁶ vztahu k Regině,⁶⁷⁷ pomoc při obnovení mysli.⁶⁷⁸

Kierkegaardův svůj postoj k modlitbě vyjádřil následovně: „díky Bohu, že přikázal modlit se k němu, protože jinak by někdo sotva mohl přejít přes těžkosti“⁶⁷⁹ a byl přesvědčen, že „zrušením osobního přístupu“ k Bohu se otevírají „dveře pro všechny druhy problémů“.⁶⁸⁰ I proto vyzývá svého čtenáře: „zavři své dveře a modli se k Bohu, pak máš to nejvyšší, co člověk může mít, miluj svého Spasitele, pak máš všechno v životě i ve smrti“.⁶⁸¹ Modlitbu vidí jako jediné možné řešení, když hovoří: „kam bychom měli jít, když ne k Tobě, Pane Ježíši Kriste!“⁶⁸² Kierkegaard také zdůrazňuje skutečnost, že „Ježíš Kristus se modlí za své nepřátele.“⁶⁸³

Modlitbami chtěl Kierkegaard poukázat na Boží lásku, kterou projevuje Bůh ochotu naslouchat upřímné modlitby: „Bůh, ke kterému se modlíme, je lidský, má srdce, které cítí lidsky, ucho na poslouchání lidského stěžování si. I když nenaplní každé přání, stále žije

---

⁶⁷¹ Liguš, Ján. Medziľudská komunikácia, s. 110. Boží působení zvýraznil i Kierkegaard „Modlitba vyjadruje najvyšší patos nekonečna, a to je komické, pretože to je ve své vnitřnosti neporovnatelné pro každé vnější vyjádření.“ Kierkegaard, Søren. Concluding Unscientific Postscript, s. 83.

⁶⁷² Osobní modlitby v *Papírech* jsou v období mezi 1834 – 1842. V dalším období se už 1842-1846 se nevyskytují. Podobně Skjoldager, E. His Personal Prayers. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard as a Person. BK 12, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1983, s. 156.

⁶⁷³ Kierkegaard o sobě: „Opravdu, dejte člověku takový talent produkovat a k tomu tak slabé zdraví, pak se jistě naučí modlit.“ Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 105.

⁶⁷⁴ „Jak ti děkuji, Otče v nebesích, za zachování pozemského otce, přítomného v tomto čase na zemi, kde jsem ho tak velmi potřeboval.“ Pap. II A 231.

⁶⁷⁵ „Chvála buď Bohu, že jsem byl vystaven útoku spodiny.“ Pap. VII 2 B 229.

⁶⁷⁶ „Je tu nyní moje odhodlání kvalifikovat se jako pastor. Několik měsíců jsem se modlil k Bohu o pomoc“ Pap. VII 1A 4. 19. duben 1848 „Věřím nyní, že mi Kristus dopomůže k vítězství nad mojí těžkomyslností a pak se stanu farářem.“

⁶⁷⁷ „Myslím na ni v modlitbách.“ Kierkegaard. Søren, Either/Or II., s. 319.

⁶⁷⁸ „Ó Pane, dej mi opět odvahu doufat. Milosrdný Bože, ponechej naději, ať opět vytvoří úrodnou moji neplodnou a neúrodnou mysl.“ Pap. III A 91.

⁶⁷⁹ Pap. IX A 316.

⁶⁸⁰ Pap. XI 2 A 134.

⁶⁸¹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 51.

⁶⁸² Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 12.

⁶⁸³ Kierkegaard, Søren. The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises, s. 134.

blízko nás, dotknutý pláčem zápasícího, jeho pokornou žádostivostí.“⁶⁸⁴ Nezapomíná také zdůraznit rozdíl mezi moudrostí a akademickou veřejností: „Čistota srdce je moudrost, kterou získáváme v modlitbě. Kdo se modlí, nenorí se do učených knih.“⁶⁸⁵

V modlitbách opisoval Kierkegaard Boží vlastnosti jako například: všemohoucnost - „Ty jsi stále ten stejný, stále všemohoucí.“⁶⁸⁶ Dále neproměnitelnost - „O Ty, který jsi neproměnitelný.“⁶⁸⁷ Zdůrazňoval milující vztah Boha k člověku „Ty jsi nás dříve miloval. Pomoz nám nikdy nezapomenout, že jsi láska.“⁶⁸⁸ Kierkegaard nazývá Boha – Bohem lásky, protože „ničeho nešetřil, ale dal v lásce všechno!“⁶⁸⁹ a vyznává, Otci v nebesích, že: „Tvoje hojnost je bohatší, než může být lidským rozumem pochopena.“⁶⁹⁰ Kierkegaard se také Bohu vyznává: „Pane, Ty vševědoucí, Ty víš, že Tě miluji.“⁶⁹¹

Kierkegaard také v modlitbách vyjadřoval rozdíl mezi Bohem a člověkem: „Otče v nebesích! Co je člověk bez tebe!“⁶⁹² V další modlitbě prosí Boha aby udělal člověka slabého „čím se staneme slabšími, tím silnějším se stává Bůh v nás“.⁶⁹³ A také to, že člověk potřebuje Boha: „K Tobě volá člověk ve dni nouze a Tobě děkuje ve dni radosti.“⁶⁹⁴

Kierkegaard poukazoval na další aspekt modlitby, a to uvědomění si vlastní viny před Bohem. Člověk má „příležitost poučit se o sobě“ a něco se dovědět, když přiznává své chyby.⁶⁹⁵ V další modlitbě prosí Ježíše Krista „Pane Ježíši Kriste, nechť nás tvůj Svatý Duch řádně osvítí a přesvědčí nás o našem hříchu, abychom ponížení, se sklopeným zrakem poznali, že stojíme předaleko.“⁶⁹⁶

---

⁶⁸⁴ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 387.

⁶⁸⁵ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 38.

⁶⁸⁶ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 7.

⁶⁸⁷ Kierkegaard, Søren. The Unchangeableness of God. In: A Kierkegaard Anthology. (ed.) Robert Bretall, s. 470.

⁶⁸⁸ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 425., V modlitbě: Pap. II A 309.

⁶⁸⁹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 6.

⁶⁹⁰ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 79.

⁶⁹¹ Pap VII A 132.

⁶⁹² Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 14.

⁶⁹³ Kierkegaard, Søren. Christian Discourses, s. 133. Biblická slova Jn 3, 30.

⁶⁹⁴ Pap. VII A 132.

⁶⁹⁵ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 32.

⁶⁹⁶ Kierkegaard, Søren. Tři páteční pozvání k Večeři Páně, s. 36. Ve spise *Konečném nevědeckém dodatku* Kierkegaard napsal, že „modlitba vyjadřuje nejvyšší patos nekonečna, a to je komické, protože to je v její podstatě, nesrovnatelné pro každé vnější vyjádření“. Kierkegaard, Søren. Concluding Unscientific Postscript, s. 83.

Inspirující je Kierkegaardův postoj v prosbách, které přednesl v modlitbách: „*Pane, můj Bože skutečně nemám nic, za co bych se modlil k Tobě, jenom, když mi slibíš darovat moje přání, skutečně nemohu myslet na nic – kromě toho, že smím setrvávat s Tebou, tak blízko jak jen to je možné v tomto čase oddělení, ve kterém Ty a já žijeme.*“⁶⁹⁷ V další modlitbě: křesťan si „*nevyžaduje pomoc, ale modlí se za Boží milost.*“⁶⁹⁸ Kierkegaard také vyjadřuje přání, abychom nezapomněli, co to znamená být člověkem a učili se od lilí a ptáků tichosti, poslušnosti a radosti.⁶⁹⁹

V zápise, ve kterém shrnuje svůj modlitební život, se vyjádřil, že se zprvu modlil za dary,⁷⁰⁰ štěstí a prosperitu, potom však přišel obrat. „*To se nyní změnilo. Jak se to stalo? Velmi jednoduše, ale postupně. Krok za krokem jsem si stále víc a víc vědomý, že všechny, které skutečně Bůh miloval, vzory, prožívali utrpení na tomto světě.*“⁷⁰¹ Při modlitbách prosí o následování: „*Dej, abychom je tak přijali, abychom podle něho jednali, to znamená, abychom tě následovali.*“⁷⁰² Následování ve všech důsledcích je pro Kierkegaarda martyrium těla i ducha, proto prosí Ježíše Krista o odvahu následovat.⁷⁰³ Kierkegaard prosí Ježíše Krista také za církev.⁷⁰⁴

Kierkegaard nezapomíná ani na poslední dni člověka: „*Až se nám jednou dny budou spočítány a vnější člověk pomine, nepřišla smrt ve svém vlastním označení, studená a strašná, ale laskavá a přátelská, s pozdravy a poselstvími, se svědectvím od Tebe, náš Otče, který jsi v nebi! Amen.*“⁷⁰⁵ anebo „*ale, nechť jsme přineseni tebou do věčné blaženosti s tebou do života, který nastane.*“⁷⁰⁶

---

⁶⁹⁷ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 392.

⁶⁹⁸ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 64.

⁶⁹⁹ Kierkegaard, Søren. *The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises*, s. 316.

⁷⁰⁰ Kierkegaardův oblíbený text byl Jk 1, 17-22.

⁷⁰¹ Pap. X, 5A 72. J. W. C. Wand dal nadpis při představení Sorena Kierkegaarda *Utrápená duše*. In: Wand, J. W. C. *The Minds Behind the New Theology*. Kierkegaard, Barth, Bultmann, and Bonhoeffer, s. 9.

⁷⁰² Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Suďte sami!*, s. 209, Kierkegaard přijetím myslí na slova Ježíše Krista „*nikdo nemůže sloužit dvěma pánům*“ Mt 6,24.

⁷⁰³ Kierkegaard, Søren. *For Self-Examination. Judge for Yourself*, s. 148.

⁷⁰⁴ „*Zůstaň tedy se svou zápasící církví.*“ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Suďte sami!*, s. 130.

⁷⁰⁵ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 79.

⁷⁰⁶ Kierkegaard, Søren. *Upbuilding Discourses in Various Spirits*, s. 217. Boesen vedl v nemocnici rozhovor s Kierkegaardem i o modlitbě 18. října 1855 „*Potom jsem se ho zeptal, jestli by se mohl modlit v pokoji: (SK odpověděl – pozn. RK) „Ano, mohu to udělat. Tak jsem se modlil dříve za odpuštění hříchů, aby mi všechno bylo odpuštěno, potom jsem se modlil, abych mohl být osvobozen od úzkosti v čase smrti.*“ Kirmmse, H. Bruce. *Encounters with Kierkegaard*, s. 124.

Z daného přehledu Kierkegaardových modliteb a postojů k modlitbě můžeme vidět, že i pro Kierkegaarda znamenala modlitba posílení ve víře a to, co o modlitbě napsal český teolog Ján Liguš: „*zpřítomněním Božích spásných skutků a nového aktuálního Božího zpřítomnění*“.⁷⁰⁷ Daným přehledem se potvrzují slova LeFevra, že „*od začátku jeho návratu ke křesťanství až do své smrti byl Kierkegaard mužem modlitby*“.⁷⁰⁸

5.3.3. Následování Boha

Kierkegaard ve svých spisech často opisuje následování Boha člověkem. Toto následování není nijak jednoduché. Sám se rozhodl následovat Boha v roce 1835 při návštěvě Gilleleie.⁷⁰⁹

Vzorem následování je Ježíš Kristus, který svým životem poukázal na to, jak má člověk žít.⁷¹⁰ „*Kristus je příklad a odpovídá mu „následování*“.“⁷¹¹ Následovat Ježíše Krista znamená pro Kierkegaarda trpět.⁷¹² Utrpení je nejbezpečnějším znakem křesťanství, které se pro Kierkegaarda stalo rozhodující pro „*další spisovatelskou činnost a pojetí křesťanství vůbec*“.⁷¹³ Důvodem tohoto tvrzení je, že „*Bůh chce – ale z lásky – chce, život narozeného, chce, aby se proměnil v odumřelého, v člověka, který žije jako mrtvý*“.⁷¹⁴ Je připraven snášet pronásledování, opovržení a sloužit Bohu.

---

⁷⁰⁷ Liguš, Ján. *Medziľudská komunikácia*, s. 110.

⁷⁰⁸ LeFevre, D. Perry. *The Prayers of Kierkegaard*, s. 196. Americký teolog Perry D. LeFevre v knize *The Prayers of Kierkegaard* přehledně rozdělil Kierkegaardove modlitby do čtyř skupin:

1. Modlitby k Bohu-Otci.
2. Modlitby k Bohu-Synu.
3. Bohu-Duchu Svatému.
4. Modlitby při zvláštních příležitostech.

Z daných modliteb mě zaujala skutečnost, jak Kierkegaard oslovoval Boha-Otce, Bohu-Syna, Bohu-Ducha Svatého v části I. Modlitby k Bohu-Otci (s. 5-79) ve většině modliteb oslovuje Boha jako „*Otče v nebesích!*“ Už při oslovování Bohu zdůrazňoval Boží svrchovanost a rozdíl mezi člověkem a Bohem. V části 2. Modlitby k Bohu - Synu (s. 83-101) oslovuje Kierkegaard Bohu-Syna „*Pane Ježíši Kriste*“ vždy kromě dvou modliteb s. 94, 99.

⁷⁰⁹ „*Ted' si ze všeho nejvíc potřebuji ujasnit, co musím dělat, ne co musím vědět, s tím, že samozřejmě poznání musí předcházet každý čin.*“ Pap. I A 75.

⁷¹⁰ „*Mysleme na náš prvotní vzor, Pána Ježíše Krista! Byl chudý, ale určitě učinil druhé bohatými.*“ Kierkegaard, Søren. *Christian Discourses*, s. 122.

⁷¹¹ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sud'te sami!*, s. 250.

⁷¹² Kierkegaard vidí utrpení také u apoštola Pavla „*Apoštol Pavel byl mužem zkoušeným ve všech druzích utrpení.*“ Kierkegaard, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*, s. 322. „*Člověk však nechce následovat Boha - protože nechce trpět od lidí.*“ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 123. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁷¹³ Thulstrupová, Mikulová Maric. In: Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 236.

⁷¹⁴ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 177.

Kierkegaard nenacházel následování Boha v jeho době. Reformační teologie izolovala ospravedlnění vírou od konkrétní poslušnosti. Český teolog Hromádka poznamenal k situaci v dánské církvi a následování Krista: „*Ani slovo o pokoji, odpočimutí a ospravedlnění pouhou vírou se nedají pochopit bez odhodlání jít za Kristem, následovat ho, odumřít světu a dát se úzkou cestou utrpení.*“⁷¹⁵ Tedy žádné pohodlí, pokoj anebo nějakou mravní průměrnost či zbožnost.

Tím, že člověk následuje Boha, chce pro něho vše učinit⁷¹⁶ a tedy „*radostně trpět pro učení.*“⁷¹⁷ To je „*způsob křesťanského života: uřednictví. Uředník se mezi jinými také pozná podle toho, že pro učení trpí.*“⁷¹⁸ V „křesťanstvu“ je však „*utrpení pro učení odstraněno.*“⁷¹⁹ Kriticky se k tomuto Kierkegaardovu zdůrazňování utrpení staví německý teolog Dietrich Bonhoeffer: „*Jakmile se udělá z kříže, resp. z utrpení princip, má to za následek nezdravý metodizmus, který olupuje utrpení o kontingentní charakter Božího poslání.*“⁷²⁰

Kierkegaard však viděl, že příliš jednoduchá cesta křesťana ve spojení se státem, kde všichni jsou křesťané, má negativní vliv na praktický život křesťana a jeho následování. Člověk se stal na rozdíl od Ježíše Krista příliš starostlivým o tento svět.⁷²¹ Ježíš Kristus naproti tomu „*jde vlastní cestou bez starosti o pozemský majetek jako ten, kdo nic nemá a mít nechce – bez starostí o dům a domov, neboť nemá úkryt ani hnízdo a nehledá je. Je bez starostí o pohřeb zemřelých, neohlíží se za ničím, co jinak lidskou pozornost upoutává. Není vázán k ženě, není jí poután tak, že by se jí chtěl zalíbit, hledá pouze lásku učednickou.*“⁷²²

Tím, že člověk uzná Ježíše Krista, bude „*trpět jako on!*“⁷²³ Člověk, který trpí si uvědomí odpovědnost za svůj stav před Bohem, čtenáře se dotazuje: „*Jak jsi na tom se svým utrpením?*“

---

⁷¹⁵ Hromádka, J. L. Evangelium na cestě životem, s. 58.

⁷¹⁶ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chlít jen jedno, s. 102.

⁷¹⁷ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 123.

⁷¹⁸ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 250. „*V Lukášově evangeliu v kap. 14, v. 26 je zaznamenáno zvláštní učení o absolutní povinnosti vůči Bohu: „Jde-li kdo ke mně, a nemá-li v nenávisti svého otce, i matku, i ženu, i děti, i bratry, i sestry, ano i svou duši, nemůže být mým učedníkem.*“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 62-63.

⁷¹⁹ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 251.

⁷²⁰ Bonhoeffer, Dietrich. Na cestě k svobodě, s. 259.

⁷²¹ Německý filosof Janke o dodává „*Protože jsou (lidé – pozn. RK) v životě až příliš zaměstnání, vyhýbají se nároku křesťanství, aby se v této věci rozhodli na život a na smrt. To charakterizuje teologickou nevědomost, která o svém zoufalství ani neví, ani jim netrpí.*“ Janke, Wolfgang. Filosofie existence, s. 37.

⁷²² Kierkegaard, Søren. Filosofické droby aneb Drobátko filosofie, s. 70.

⁷²³ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 205.

*Doktor a farář se tě táže na tvé zdraví, avšak věčnost ti ukládá odpovědnost za tvůj stav.*⁷²⁴ Kierkegaard ve svém životě trpěl a zdůrazňoval utrpení Ježíše Krista. S Ježíšem Kristem nacházel podobnost.⁷²⁵ Uvědomil si a potvrzoval vlastní zkušenost, že člověk, který je v utrpení není opuštěn Bohem a hledá Boha.⁷²⁶

Pro Kierkegaarda znamená následování Boha jeho přijetí a jednání podle jeho příkazů.⁷²⁷ „Kristus požadoval „následovníky“ a přesně definuje, co tím myslel: aby byli soli, chtějící být obětováni.“⁷²⁸ Kierkegaard zdůrazňuje lásku „Jen je-li láska povinností, je na věky zajištěna proti každé změně, na věky svobodná v blažené nezávislosti, na věky zajištěna proti zoufalství.“⁷²⁹ Jen Boha má člověk milovat s „bezpodmínečnou poslušností“, i když Bůh od člověka něco požaduje, co člověku může přinést i škodu.⁷³⁰ Kierkegaard si uvědomoval svoji vlastní nedostatečnost v plnění požadavků v následování.

Křesťan v Kierkegaardově významu se má oddělit od světa a „zápasit na život a na smrt s tímto světem, za žádnou cenu nechtít se přátelit s tímto světem.“⁷³¹ Tím, že křesťanství a stát splynuly, dochází k zpronevěření poslání kněze, který poté Boha uctívá jídlem a pitím a chce odměnu v tomto světě a ani proto nemůže kázat o následování.⁷³² Chybí „zápas o spásu, nejhlubší a nejvlastnější záležitost lidského já“.⁷³³

---

⁷²⁴ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 185. V Okamžiku Kierkegaard klade otázku: „Na co lze věčně odpovídat? Pouze na jedinou věc, žes trpěl pro pravdu. Chceš-li pečovat o svou věčnou budoucnost, dbej abys trpěl pro pravdu.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 204.

⁷²⁵ „A tu je společenství utrpení s Bohem, tajemství, které je jistotou věčného spasení v důvěrném porozumění s Bohem.“ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 264. George Brandes o Kierkegaardově utrpení napsal: „Tupenému člověku všichni se vyhýbají jako malomocnému; ačkoli jest svědkem pravdy, nikdy netěšil se úctě a vážnosti, nýbrž po celý život svůj byl tupen, pronásledován, zlehčován. A dokud žil, byli to vážení s ctěním, jimž jen pohrdali, právě jako nyní jsou to vážení a ctěním, jež velebí jeho jméno.“ Brandes, George. Kierkegaard, s. 213.

⁷²⁶ „Ty kdo trpíš, opuštěn svými vrstevníky, sám na světě, nejsi opuštěn Bohem.“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 137.

⁷²⁷ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 209.

⁷²⁸ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 34. (Fædrelandet, no. XI.).

⁷²⁹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 25.

⁷³⁰ „Jen Boha máš milovat s bezpodmínečnou poslušností, i když od tebe chce něco, co ti připadá ke vlastní škodě, ano i ke škodě boží.“ Op. cit. s. 19.

⁷³¹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 121.

⁷³² Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 56. Kierkegaard o kázání napsal: „Kázat znamená užívat zmocnění, a že toto znamená kázat, je v naší době všeobecně zapomínáno.“ Kierkegaard, Søren. Má literární činnost, s. 53.

⁷³³ Trtík, Zdeněk. Moderní theologie, s. 24.

Následování je „sázka“ na jednu věc a jen tehdy si člověk připomíná „svou budoucnost – totiž svou věčnost“. ⁷³⁴ Vše, co je „jen do jisté míry“ neslouží křesťanství, ale jen sobě. ⁷³⁵ Jen ten, kdo má čisté srdce „chce jedno“. ⁷³⁶ Jedno v Kierkegaardově významu znamenalo Bůh.

Člověk, který nenásleduje Boha: nevěří, ⁷³⁷ je rozdvojen, je zoufalý a být zoufalým „skutečně znamená ztrátu věčnosti i sebe samého“. ⁷³⁸ „Zoufat znamená mít dvě vůle! Slabý si zoufá, že se nemůže odloučit od zla.“ ⁷³⁹ Člověk, který zoufá, opouští Boha. ⁷⁴⁰ Rozdíl mezi křesťanem a nekřesťanem je v tom, že chápe věci jinak. ⁷⁴¹

Ten však, kdo miluje Boha „vidí věci tajné, zná bídu, počítá slzy a na nic nezapomíná“ ⁷⁴² a Spasitel ho pozvedne. ⁷⁴³ Vysvobození člověka spočívá jen v následování Ježíše Krista. ⁷⁴⁴ Kierkegaardův pojem následování bychom mohli shrnout do těchto následujících bodů:

- a) Ježíš Kristus je vzorem v následování.
- b) Následování klade požadavky na člověka.
- c) Následování je rozhodnutí a povinnost vůči Bohu.
- d) Důsledkem následování člověk dostává do rozporu se světem.
- e) Následování Boha přináší odměnu – věčný život.

Kierkegaardovi nejde o napodobování, ale o následování a to vyžaduje zřít se světa a samého sebe. Jedním z příkladů v dějinách je německý teolog a křesťan Dietrich Bonhoeffer,

---

⁷³⁴ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 111.

⁷³⁵ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 16.

⁷³⁶ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 153.

⁷³⁷ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 154.

⁷³⁸ Kierkegaard, Søren. Op. cit. s. 166. „Naproti tomu láska, jež prošla proměnou věčnosti a stala se povinností, si nemůže nikdy zoufat, právě proto, že zoufalá není.“ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 32.

⁷³⁹ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 43. Ve spise Nemoc k smrti o zoufalství Kierkegaard napsal: „A určitě nikdy mimo křesťanstva nežil člověk, který by zoufalý nebyl a v křesťanstvu také nikdo, pokud by ovšem nebyl opravdovým křesťanem; pokud jím zcela a úplně není, je přece aspoň trochu zoufalý.“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 131.

⁷⁴⁰ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 130.

⁷⁴¹ Kierkegaard, Søren. Skutky lásky, s. 37.

⁷⁴² Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 104.

⁷⁴³ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 209.

⁷⁴⁴ „Chce-li člověk dobro jen do určitého stupně, je rozdvojen.“ Kierkegaard, Søren. Čistota srdce aneb chtít jen jedno, s. 85. „Moci si zoufat je tedy nekonečná přednost – a přece je zoufalství nejen největším neštěstím a bídou, nýbrž i zatracením.“ Kierkegaard, Søren. Bázeň a chvění. Nemoc k smrti, s. 125.

protože „sám poskytl živou ilustraci toho, co znamená uchopit evangelium vážně v Kierkegaardově významu“.⁷⁴⁵

Kierkegaard vyžaduje osobní příklad od kněze a zdůrazňuje, že kázat musí jen ten, kdo žije to, co káže – podobně jako Bonhoeffer, který byl schopný zemřít za pravdu. Josef Smolík ve své knize *Současné pokusy o interpretaci evangelia*, upozornil na Kierkegaarda a jeho citát z *Papírů*, kde Kierkegaard klade otázku nad tradiční formou kázání a je kritický k Lutherovi. „Kázání by neměla být kázána v kostelech, ale na ulicích, uprostřed života, uprostřed skutečnosti všedního, každodenního života.“⁷⁴⁶ Mohli bychom doplnit tuto Smolíkovu citaci Kierkegaarda radikalizováním dalším místem v Kierkegaardových *Papírech*: „Celá moderní koncepce kněze, který káže v kostele je pouhá halucinace.“⁷⁴⁷ Jednoduše kázání v Kierkegaardově významu má být přiblížením „nenáboženskému“ člověku – kostel, pro něho ztrácí význam jako místo setkání Boha s člověkem. Právě Bonhoefferova smrt a obětování by bylo v Kierkegaardově pojetí tím pravým kázáním.

---

⁷⁴⁵ Watkin, Julia. Kierkegaard, s. 103.

⁷⁴⁶ Smolík, Josef. *Současné pokusy o interpretaci evangelia*, s. 50.

⁷⁴⁷ Pap. VIII 2 B 85.

6. Pojetí církve u Sorena Kierkegaarda

Nebývá často ve studiích, že by byl Kierkegaard kladně spojován s církví. Důvodem je to, že Kierkegaard explicitně nepojednává o doktrínách církve. Neznamená to však, že by o církev neměl zájem za církev se modlil.⁷⁴⁸ Doktríny církve považoval za správné⁷⁴⁹ a existenci své církve přijal s jejími svátostmi, liturgií a předpisy.⁷⁵⁰ Je třeba zdůraznit, že Kierkegaard nekritizoval církev, ale představitele církve. To je důležité upozornění pro pochopení církve u Kierkegaarda. Dalším důvodem Kierkegaardovy kritiky církve je, že církev byla výrazně ovlivněna filosofií a učením z Kodaňské university, pro kterou byl Ježíš Kristus jen učitel etiky a Bible nebyla vnímána jako „Slovo Boží“. Dalším důvodem je, že podle Kierkegaarda je člověk schopný najít Boha i bez pomoci církve.⁷⁵¹ Kierkegaardova kritika poměrů v společnosti, církvi – je bojem proti relativizaci Boha a „zásadní ustanovení přirozeného světa v sobě samém, zesvětštění, profanita“.⁷⁵²

Kierkegaard upozorňoval na bídu teologie, která život v církvi proměnila v šedou teorii, pokrytectví, kde nebylo potřeba osobního zanícení člověka. Církev „jež od světové reformace zapoměly na Kristův příkaz následování“.⁷⁵³ Kierkegaardův útok souvisel s jeho vnímáním, že církev podlehla kultuře a společnosti namísto závislosti na Bohu. Spojením státu a církve, kde všichni jsou křesťané se ztrácel význam křesťanství. „Idea církve není totiž kvalitativně rozdílná od ideje státu, neboť jedinec do ní vchází obyčejnou mediací; dostane-li se však jedinec do paradoxu, k ideji církve nedojde.“⁷⁵⁴ Kierkegaard poukázal na absurditu najít pravdu v církvi. Proto pojetí církve jako společenství je u Kierkegaarda velmi málo zvýrazněno. Důraz klade na jednotlivce, který je pro budoucnost křesťanství rozhodující.⁷⁵⁵ Ostatní aktivity církve

---

⁷⁴⁸ „Zůstaň tedy se svou zápasící církví.“ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sudťe sami!, s. 130.

⁷⁴⁹ Pap. X, 4A 204.

⁷⁵⁰ Později se kriticky a s nesouhlasně vyjádřil ke křtu nemluvíat a ke konfirmaci. Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 157-169. V *Papírech* např. Pap. XI 1 A 347: „Šestnáctiletá dívka: to je její konfirmační den. Mezi množstvím vkusných a vybraných darů přijímá elegantní, vázaný výtlaček Nového zákona. A toto je to, co nazýváme křesťanství!“ A kritizuje to, že nikdo od ní nebude očekávat, že bude číst Nový zákon. Pap. XI 1 A 347.

⁷⁵¹ Hajko, Dalimír. Boh a existencia u Sorena Kierkegaarda. *Slovenské pohľady*. 1993, no. 12, s. 86.

⁷⁵² Takto označil Lochman „generální linii cesty dospělého světa“. Více Lochman, M. J. *Theologie dospělosti*. In: Souček, B. J. (ed.) *O svrchovanosti víry*, s. 63.

⁷⁵³ Thulstrupová, M. M. Církevní hádka. In: Søren Kierkegaard. *Má literární činnost*, s. 168-169. Kierkegaard definoval reformaci takto: „reformace, jak už bylo vícekrát řečeno, má začít tím, že každý reformuje sám sebe“.

⁷⁵⁴ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 64.

⁷⁵⁵ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 140.

nejsou důležitá, k tomuto Kierkegaardovu „nepochopení“ církve se postavil velmi kriticky i Karl Barth: „*Kde v jeho učení jsou lidé Boží, shromáždění, církev; kde její diakonická, misijní, politická a sociální náplň?*“⁷⁵⁶

Kierkegaard vyvodil z dané kulturně-náboženské situace, že křesťanství upadalo, co mělo za následek zrušení vzájemného vztahu mezi Bohem a člověkem.⁷⁵⁷ Takovému křesťanství nazýval „*křesťanstvo*“ – a toto „*křesťanstvo*“ *není vůbec Kristova církev.*“⁷⁵⁸ Pro Kierkegaarda „*křesťanstvo*“ *znamená společenství nekřesťanů.*“⁷⁵⁹

Je mylné tvrzení, že Kierkegaard byl k církvi kritický až v posledních letech svého života v tzv. církevním zápase (1854-1855).⁷⁶⁰ Už v dřívějších spisech upozorňuje na nedostatky církve a jejich hlavních představitelů.

Opisem situace v církvi chtěl upozornit na skutečný obsah křesťanství a poměry v církvi. Kierkegaard „*chce v křesťanském Dánsku 19. století udělat to stejné, co Sokrates kdysi učinil v pohanských Aténách.*“⁷⁶¹

Kierkegaard byl přesvědčen, že pro církev má být vzorem Nový zákon. To však bylo pro tehdejší společnost podle vyjádření Kierkegaarda zábavné čtení.⁷⁶² Bible byla pro Kierkegaarda důležitá a svůj vztah vyjádřil takto: „*Bible leží na mém stole stále a je knihou, ve které mnoho čtu.*“⁷⁶³ Bible vzdělává, nikdy neunaví a obnovuje myšlenku stejným slovem.⁷⁶⁴ J. Pedersen poznamenal, že Kierkegaard ve svých spisech a *Papírech* víc než 1500 krát odvolával a citoval pasáže z Bible.⁷⁶⁵ A to je další důvod proč Kierkegaarda L. Joseph Rosas označil jako „*biblického interpreta.*“⁷⁶⁶

---

⁷⁵⁶ Barth, Karl. Mein Verhältnis zu Soren Kierkegaard. *Orbis Litterarum*, 1963, vol. 18, no. 3, s. 99.

⁷⁵⁷ „*Když jednou poklesly ceny koření, potopili obchodníci několik nákladů do moře, aby ceny zase stouply. Takový podvod se dá odpustit, možná, že byl nutný. Něco bychom potřebovali ve světě obchodním.*“ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 105.

⁷⁵⁸ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 133 a také v Pap. X, 2A 55.

⁷⁵⁹ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 157.

⁷⁶⁰ Hirsch nazval toto období u Kierkegaarda: *Kierkegaards letzter Streit* Hirsch, Emanuel. *Wege zu Kierkegaard*, s. 113.

⁷⁶¹ Diem, Hermann. *Kierkegaard*, s. 12.

⁷⁶² Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 48.

⁷⁶³ Kierkegaard, Søren. *Stages on Life's Way*, s. 229.

⁷⁶⁴ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 37.

⁷⁶⁵ Pedersen, J. *Kierkegaard's View of Scripture*. In: Thulstrup, Mikulová Marie and Thulstrup, Niels. *The Sources and Depths of Faith in Kierkegaard*. BK 2, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1978, s. 27.

⁷⁶⁶ Rosas, Joseph. L. *Kierkegaard as Biblical Interpreter*. *Journal of the American Academy of Ministry*. vol. 6, no. 1. 2000, s. 37-56. Rosas je také autorem knihy: *Scripture In The Thought of Soren Kierkegaard*, Nashville:

Nový zákon Kierkegaard studoval „čistě obsahově. Nečte k tomu komentáře, nýbrž církevní dějiny⁷⁶⁷ a klasiky křesťanství, počínajíc apoštolskými a církevními otci“.⁷⁶⁸ V období své kritiky církve se Kierkegaard obrací k čitateli, aby vše, co říká, zhodnotil a porovnal podle Nového zákona: „Příteli, vždyť můžeš sám nahlédnout do Nového zákona.“⁷⁶⁹ Pro Kierkegaarda je Bible autoritou a používá ji ke kritice „křesťanstva“ své doby.⁷⁷⁰

V učení církve mu chybělo to, co je úlohou církve. Přesně to vyjádřil český teolog Zdeněk Kučera: „Církev má tedy ve svém zvěstování především naléhat na radikální prožití mezní situace.“⁷⁷¹ Křesťanství na rozdíl od „křesťanstva“ požaduje větší aktivitu než neděli co neděli chodit do kostela, proto podle Kierkegaarda přestalo být vážnou a důležitou záležitostí a stalo se „kašičkou“.⁷⁷² Kierkegaard napsal v narážce na Luthera a jeho 95 tezí: „Je jen jedna teze. Křesťanství Nového zákona jednoduše neexistuje.“⁷⁷³ Proto Kierkegaard nepovažuje církev za schopnou vykonávat svoje poslání. Pro člověka je možná jen jedna cesta, vyžaduje to však: stát se jednotlivcem a milovat Boha.⁷⁷⁴

Církev a její veřejné shromáždění, by mohla nahradit nepřímá komunikace a rozhovory. Tady je patrný velký vliv Sokrata na Kierkegaarda, který byl Kierkegaardovi vzorem v nepřímé komunikaci, naznačování a ponechání svobodné volby na čitateli - jednotlivci a sloužil jako

---

Broadman & Holman, 1994 a nepublikované *disertace The Function of Scripture in The Thought of Soren Kierkegaard* na The Southern Baptist Theological Seminary, Louisville, Kentucky v roce 1988.

⁷⁶⁷ Kierkegaard studoval církevní historii a chtěl lépe porozumět pravdě křesťanství. Podobně: Thulstrup, Mikulová Marie. *Studies of Pietists, Mystics, and Church*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard's View of Christianity*. BK 1, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1978, s. 60-80.

⁷⁶⁸ Thulstrupová, Mikulová Marie. Søren Kierkegaard s jiné stránky. *Křesťanská revue*, 1963, vol. XXX, no. 9, s. 204.

⁷⁶⁹ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 123. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁷⁷⁰ Kierkegaard chce zavést „křesťanství do „křesťanstva“. Pap. X, 2A 135. Rozdíl mezi Hegelem a Kierkegaardem v pojetí křesťanství zpracoval Taylor, M. C. *Christology*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Theological Concepts in Kierkegaard*. BK 5, Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 1980, s. 167-204.

⁷⁷¹ Kučera, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie*, s. 93.

⁷⁷² „Tak vychovávají lidé své děti za křesťany, jak se říká, tj., cpou do dítěte jakousi kašičku, která naprosto není křesťanstvím Nového zákona; a této kašičky, která se nepodobá učení o kříži a utrpení, o odumírání, o nenávisti k sobě samému...“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 163. Na jiném místě „Ano v křesťanství „křesťanstva“ stal se kříž něčím jako dětský koníček nebo trubka.“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 98.

⁷⁷³ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 33 (Fædrelandet, no. X.). Dietrich Bonhoeffer ke Kierkegaardovi a Lutherovi napsal: „Kierkegaard už před sto lety řekl, že Luther by dnes prohlásil opak toho co tenkrát. Myslím, že to tak bude – cum grano salis.“ In: Bonhoeffer, Dietrich. *Na cestě k svobodě*, s. 114.

⁷⁷⁴ Jaroslav Pelikan napsal o Kierkegaardovi že byl „first Christian philosopher to develop a critical philosophy in the truest sense of the word“. Pelikan, Jaroslav. *From Luther to Kierkegaard: A Study in the History of Theology*, s. 114.

vzor.⁷⁷⁵ Kierkegaard podobně jako Sokrates vedl rozhovory s lidmi na ulicích. Na rozdíl od Sokrata však psal knihy, ve kterých se pokoušel nadvázat s čitatelem osobní vztah. Sokrates přenesl pozornost z objektu na subjekt a Kierkegaard to rozvinul na princip, že subjektivita je pravda,⁷⁷⁶ tedy všechno záleží na osobní vášni, pravdě, niternosti. Subjektivitu zdůraznil, protože v „systému“ se subjektivitou pohrdá, podobně jako s jednotlivci a hledá se útěcha v kategorii pokolení.⁷⁷⁷ Objektivní myslitel jen předstírá, že je nad sférou rozhodnutí.⁷⁷⁸ Pro Kierkegaarda je subjektivita „*conditio sine qua non lidského vztahu k pravdě*“.⁷⁷⁹

Kierkegaard si musel být vědom jednostrannosti svého útoku, bytostně však prožíval úpadek církve. Kierkegaard nechtěl „*bojovat proti jednotlivým církevním nedorozuměním, ale proti celému pokusu, nechat ukončit reformátorský protest opět ve formě míru se světem žijící národní církve,*“ kdy se církev „*proměnila v úřední přívěšek státního života*“.⁷⁸⁰ Dánská církev se i v současnosti musí podřizovat státnímu zřízení a faráři jsou státní úředníci.

Kierkegaardův útok na církev nepocházel z nenávisti vůči představitelům církve, ale vyjadřoval nesouhlas s jejich „*falešnou představou*“⁷⁸¹ a zjištěným jednáním.⁷⁸² Kierkegaard hraje tedy v dějinách dvojitou roli: „*na jedné straně myslitel protestu a na druhé straně myslitel obnovy*“.⁷⁸³

Kritikou církve nechtěl Kierkegaard vytvořit novou církev, ale poukázáním na její skutečný obsah ji chtěl obnovit a reformovat. Kierkegaard bývá označován množstvím přívlastků, ale snad nejvýstižnější vyjádření o Kierkegaardovi podal Zdeněk Kučera: „*Kierkegaard otec moderní kritické obnovy křesťanství ve smyslu Nového zákona*“.⁷⁸⁴

---

⁷⁷⁵ Velmi precizně pojednává o Kierkegaardově inspiraci Sokrata von Kloeden, W. Sokrates. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard's Classical Inspiration*. BK 14, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1985, s. 104-181. „*Moje úloha je sokratická úloha.*“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 246-247.

⁷⁷⁶ „*Subjektivita je pravda, subjektivita je skutečnost.*“ Kierkegaard, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 306.

⁷⁷⁷ Podrobně: Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 27.

⁷⁷⁸ „*Für den spekulativen Denker ist Gott als Inbegriff der Weltvernunft eine Objektivität, der er als Betrachter gegenübersteht.*“ Paulsen, A. In: *Evangelisches Kiechenlexikon*. Vol. H-O. Frick, Robert. (ed.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 598.

⁷⁷⁹ Rae, A. Murray. *Kierkegaard's Vision of the Incarnation*, s. 216.

⁷⁸⁰ Hromádka, J. L. *Evangelium na cestě životem*, s. 58.

⁷⁸¹ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon Christendom*, s. 29. (Fædrelandet, no. IV.).

⁷⁸² Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 181.

⁷⁸³ Ricoeur, Paul. *Philosophy after Kierkegaard*. In: Conway, D. W. (ed.) *Søren Kierkegaard: critical assessments of leading philosophers*, s. 206.

⁷⁸⁴ Kučera, Zdeněk. *Opravdovost víry*. *Theologická revue Církve československé husitské*, 1980, vol. 51, no. 2, s. 35.

Jedním s Kierkegaardových přání bylo stát se knězem, protože při obnově církve neměl kněžskou autoritu. Chtěl ji přijmout a sloužit své církvi. K tomu však nedošlo přičiněním Mynstera, který začínal mít z Kierkegaardovy kritiky obavu. Jako problém pocíťoval i despekt lidí vůči Kierkegaardovi.

Kierkegaard jako „muž víry“ si uvědomoval závažnost celé situace.⁷⁸⁵ Tato Kierkegaardova víra vyústila v tvrdou kritiku jeho vlastní církve. Byl si jist, že lidé budou kvůli němu pobouřeni a nebudou souhlasit.⁷⁸⁶

Svou kritiku soustředil na povolání kněze. Vyjadřoval se o nich s ironií a s posměchem. „*Jaké štěstí, že nejsme všichni kněžími.*“⁷⁸⁷ Kněz byl pro Kierkegaarda symbolem vypočítavosti a špatného charakteru, který ze všeho nejvíc rád přijímá statky, tituly a pocty. Nedělní křesťanství nazývá „*příšerným cechem živnostenských kněží*“.⁷⁸⁸ Kněžskou přísahu vidí v rozporu s Novým zákonem a kněze nazývá lháře,⁷⁸⁹ kteří nahradili zlatem onu „*přísnost, jež je neoddělitelná od vážnosti věčného*“.⁷⁹⁰

U Kierkegaarda dochází k polemice s jeho pojetím Nového zákona. Kierkegaard se k tomu přiznává, že „*brány pekelné nepřemohou jeho církve*“, *tato Kristova slova v poslední době znovu a znovu mi byla připomínána proti mému tvrzení, že křesťanství není. Toto je moje odpověď. Ony sliby nám ani v nejmenším nepomohou; neboť žvást, ve kterém žijeme, jako by to znamenalo být křesťanem, není, co Kristus a Nový zákon rozumějí pod pojmem být křesťanem.*“⁷⁹¹ Proto je pro člověka nutné rozhodnout se a opustit celou časnost a konečnost, kněze a církve spolehnout se na všemohoucího Boha.⁷⁹²

Pod tlakem přestává Kierkegaard věřit v to, že co, se lidem může zdát chatrné a mdlé, pro Boha může znamenat slavné. Církev přestala být pro Kierkegaarda společenstvím svatých, kde

---

⁷⁸⁵ Goldschmidt nazval Kierkegaarda „*hrdinou víry*“ a „*martyrem víry*“. Kirmmse, H. Bruce. Encounters with Kierkegaard s. 130.

⁷⁸⁶ Kierkegaard, Søren. Současnost, s. 67.

⁷⁸⁷ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 51.

⁷⁸⁸ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 122. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁷⁸⁹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 168.

⁷⁹⁰ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 123. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁷⁹¹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 132.

⁷⁹² Jak se v jedné z modliteb Kierkegaard vyjádřil: „*Bože, bez Tvého dovolení vrabec nepadne na zem.*“ Kierkegaard, Søren. Eighteen Upbuilding Discourses, s. 7.

dochází k vzájemnému obecenství. Přestal důvěřovat kněžům a žádá lidi, aby nechodili do kostela.⁷⁹³

Proč je Kierkegaardova kritika tak neúprosná? Proč Tillich označil Kierkegaardovu kritiku církve za radikálnější než Marxovu a Nietzscheho dohromady?⁷⁹⁴ Protože křesťanství v Kierkegaardově pojmání požadovalo přímost, poctivost a vážnost života – následování, a to Kierkegaard v církvi nenalézá.⁷⁹⁵ Kněz se stává pro Kierkegaarda souhrnem „*nesmyslu, zahalený do dlouhých šatů!*“⁷⁹⁶ Kostel se pro Kierkegaarda stává divadlem, které „*každým způsobem nepoctivě se snaží skrýt, čím je!*“⁷⁹⁷ Toto úsilí ukrýt se v „křesťanstvu“ je marné, protože „*to co se skrývá, bude odhaleno, až pravda vynese soud!*“⁷⁹⁸

Svoje stanoviska Kierkegaard hlásal ne proti křesťanství, ale proti iluzi, kterou vytvořila církev. Tou iluzí je, že jsme všichni křesťané. V kritice vidí svoji úlohu: „*Když někdo hlásá křesťanství tak, že ohlas odpovídá, to je blázen!*“ : *věz, to znamená, že v jeho hlásání křesťanství jsou značné momenty pravdy!*“⁷⁹⁹ Kierkegaard upozorňuje kněze - „svědky pravdy“, že Nový zákon je měřítkem a že k němu jsou zavázáni přísahou.⁸⁰⁰

Kierkegaard si je vědom, že mu církevní společenství nechce porozumět: „*A tak – proti 1800 letům – stojím zcela doslovně sám!*“⁸⁰¹ Kierkegaard ze všeho nejvíce nechce „*dělat z Boha blázna!*“, což se podle Kierkegaarda v církvi dělo.⁸⁰² Kierkegaardův soud „*připomíná pohřební píseň proroka Ámose, který Severnímu království Izraele předvídal pád!*“⁸⁰³

Kierkegaard i přes jeho snahu o reformu křesťanství odmítal jakékoliv přirovnání s prorokem, reformátorem, protože si byl plně vědom svých nedostatků. „*Nejsem to, co si věk žádá, reformátor – to už nic neznamená a už vůbec ne hluboký spekulativní duch, věštec,*

---

⁷⁹³ „*Máš vždy o jednu a velikou vinu méně tím, že se přestaneš zúčastňovat veřejné bohoslužby!*“ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 59. (Toto se má říci; budiž to tedy řečeno. Prosinec 1854). Co je opět v rozporu s Biblií.

⁷⁹⁴ Více: Tillich Paul. Perspectives on 19th & 20th Century Protestant Theology, s. 163.

⁷⁹⁵ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 98.

⁷⁹⁶ Op. cit. s. 99.

⁷⁹⁷ Op. cit. s. 140.

⁷⁹⁸ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 123. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁷⁹⁹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 239.

⁸⁰⁰ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 118. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁸⁰¹ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 245.

⁸⁰² Op. cit. s. 19.

⁸⁰³ Nandrásky, Karol. Prorocký myslitel' dánskeho národa. *Cirkevné listy*, 1978, vol. 91, no. 6, s. 93.

prorok“.⁸⁰⁴ V žádném případě však Kierkegaardův útok nebyl určován, jak někteří badatelé tvrdí, „*přehnanou touhou po individualismu, po askezi a rezignaci*“.⁸⁰⁵ Zásadně to byl Kierkegaardův vztah k Bohu, před kterým měl velkou bázeň.

Kierkegaard nebyl tehdejšími církevními kruhy oblíbený. Jeho útok na dané poměry v církvi byl a je interpretován jako útok na zavedenou Bohem sloužící církev, která „*stavěla náhrobky prorokům a zdobila pomníky spravedlivých*“.⁸⁰⁶ I dnes a vlastně celé období od Kierkegaardovy smrti byl jeho vliv na církev a to nejen v Dánsku malý.⁸⁰⁷

6.1. Církev zápasící

Od středověku se rozlišovalo mezi církví zápasící (*ecclesia militans*) a církví vítězíci (*ecclesia triumphans*). Kierkegaard požadoval od církve zápas a stavěl se za církev zápasící.

V zápase církve je Kierkegaardovi vzorem Ježíš Kristus, který je vítěz. U Kierkegaarda se nápadně podobá zápasící církev jednotlivci. Církev podobně jako jednotlivec „*zápasí každým okamžikem, aby obstála*“.⁸⁰⁸ Církev, která není z tohoto světa, dostává prostor ve světě. Aby mohla žít, musí bojovat. Proto i v modlitbě Kierkegaard prosí Ježíše Krista, aby „*zůstal se svou zápasící církví*“, protože jen tehdy nebude vyhlazena.⁸⁰⁹

Kierkegaard se opírá o slova Ježíše Krista, který o sobě prohlásil: „*Já jsem ta cesta i pravda i život*“.⁸¹⁰ Kierkegaard tímto Ježíšovým prohlášením zavazuje církev, která, pokud je pravdou, je na cestě. Vítězíci církev je fakt, výsledkem této skutečnosti není zápas, ale to, že sama sebe chápe vychloubavě.⁸¹¹ Vítězíci, resp. triumfující církev patří do věčnosti a „*odpovídá Kristovu vystoupení na nebesa*“.⁸¹²

---

⁸⁰⁴ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 33. (Fædrelandet, no. X.).

⁸⁰⁵ Rohde, P. Peter. Kierkegaard, s. 156.

⁸⁰⁶ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 121. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁸⁰⁷ Podobně Walter Lowrie: „*At all events S. K.'s impact upon the Church in Denmark is nil.*“ Lowrie, Walter. Translators and Interpreters of S. K. *Theology Today*, 1955, vol. XII, no. 3., s. 312

⁸⁰⁸ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 137.

⁸⁰⁹ Op. cit. s. 130.

⁸¹⁰ J 14,6

⁸¹¹ Kierkegaard, Søren. Návčik křesťanství. Sud'te sami!, s. 133-135.

⁸¹² Op. cit. s. 136.

Podle Kierkegaarda se oficiální křesťanstvo⁸¹³ pokouší vytvořit za aktivní pomoci státu triumfující církev. Kierkegaard nesouhlasí a namítá: „*Triumfující církev nebo oficiální křesťanstvo se církvi zápasící nepodobají.*“⁸¹⁴ Křesťanství nepotřebuje „*protekce státu*“, ale „*pronásledování a – Boží protekce; stát působí pouze neštěstí*“, když brání pronásledování“.⁸¹⁵ Kierkegaard opakuje: „*Co křesťanství chce, je: následování.*“⁸¹⁶ Vítězíci církev znamenala pro Kierkegaarda nebezpečí v tom ohledu, že lidem přestalo záležet na Bohu a hledali cestu jak co nejpohodlněji projít životem.

6.2. Kierkegaardův konflikt s představiteli církve

Pokud by si někdo přečetl *Okamžik* asi by neporozuměl, proč tak ostře Kierkegaard kritizoval „křesťanskou společnost“ ve své době.⁸¹⁷ Pokud si však také přečte proroctví starozákonních proroků možná bude lépe Kierkegaardově kritice rozumět.

Starozákonní proroci, kteří soudili lid, trpěli při kritice stejně jako lid, protože byli také členové lidu. Je určitá paralela mezi Kierkegaardem a starozákonními proroky: Kierkegaardovi nebylo jedno, jakým způsobem představitelé církve jednali, učili lid a následovali Boha. Kierkegaard kromě posledních měsíců pravidelně chodil do kostela, zvažoval kněžský úřad, kázal,⁸¹⁸ modlil se - byl jedním z lidu. Tato fakta jsou důležitá pro pochopení kontextu jeho kritiky a vyjádření, která jsou odvážná a zpochybňující Kierkegaarda jako křesťana.

Přetrvávají také otázky, jestli by Kierkegaard neskončil jako katolík, kdyby žil déle.⁸¹⁹ Toto tvrzení nezastáváme, protože Kierkegaardovi šlo především o zápas jednotlivce, kteří

---

⁸¹³ „Slovo „křesťanstvo“ jakožto všeobecné pojmenování celého lidu je nadpis, který často řekne příliš mnoho a proto lehce dává jedinci příležitost k tomu, aby si o sobě příliš mnoho myslel.“ Kierkegaard, Søren. *Skutky lásky*, s. 37.

⁸¹⁴ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sud'te sami!*, s. 137.

⁸¹⁵ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 68.

⁸¹⁶ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 122. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁸¹⁷ A ani překladatel do anglického jazyka „*Walter Lowrie nemohl udělat nic v otupení ostří Kierkegaardova útoku*“. Johnson, A. Howard. *Kierkegaard and the Church*. In: *Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. XIX.

⁸¹⁸ U Kierkegaarda jde o výraz „řečí“ (Tale) ve Frue Church v 1. září 1848. Byla tam umístěna socha stojícího Ježíše Krista od Bertela Thorvaldsena. S nápisem „*Kommer til mig*“ – *Pojďte ke mě*. (Mt 11,28). Více: Cain, David. *An Evocation of Kierkegaard*, s. 102.

⁸¹⁹ „*Kierkegaard nebyl katolíkem a kromě ukončení studia teologie nebyl ani ortodoxním protestantem.*“ Kierkegaard, Søren. Toepflitz, Karol. *Kierkegaard*, s. 179. Ve své studii *Luther and Lutheranism* klade autor Regin Prenter několik otázek: „Luther a Kierkegaard?“ , „Luther anebo Kierkegaard?“ „*Byl Kierkegaard po tom*

touží po Bohu a kritizuje církev, která by „nevášnivě zápasila“ a byla až příliš spojena se státem.

Při konfliktu s představiteli církve budou uváděny jména kněží, kteří ještě dnes mají v Dánsku vážnost, protože budovali církev. Kierkegaard však byl nespokojen s jejich křesťanstvím a jejich motivy. Za náboženský stav krajiny, kde jsou „všichni“ křesťané a chybí následování Ježíše Krista jsou odpovědni především náboženští představitelé – kněží.

6.2.1. Jakob Peter Mynster (1775-1854) – nekřesťan biskupem

Jakob Peter Mynster, představitel církve, byl nejmladší syn doktora Královské nemocnice C. G. P. Mynstera. Jakob prožil neobyčejně těžké dětství. Když mu umřel otec (1777), matka se provdala podruhé, brzy na to však zemřela (1779). O výchovu se staral druhý otec profesor medicíny F. J. Bang, který byl silně pietisticky založen. Přísně vychovával své děti a zdůrazňoval vinu člověka a jeho hříchy. Už v mladosti se tak vytvořila u Jakoba „*averze k pietismu a obrozeneckému hnutí*“.⁸²⁰

Mynster studoval Schellinga a Jacobiho. V roce 1799 získal Univerzitní Zlatou medaili za esej v pedagogice. Mnoho let prožil ve svém staromódním domě a s rezervovanými vztahy s okolím, proto nebyl považovaný za ambiciózního člověka s velkými plány do budoucnosti. První kázání publikoval v roce 1810, další v roce 1815.⁸²¹ Velký důraz kladl na pastorální teologii. Přestěhoval se do Kodaně a přednášel psychologii. V roce 1815 dosáhl akademického titulu doktor teologie.

Jakob Peter Mynster se oženil až ve svých čtyřiceti letech v roce 1815 s dcerou biskupa F. Müntera – M. F. Franziscovou (1796-1871). I když mezi nimi byl velký věkový rozdíl, žili vcelku v harmonickém manželství. Po smrti biskupa Müntera v roce 1830 se očekávalo, že biskupem se stane Mynster. Král však vyjmenoval za biskupa historika profesora P. E. Müllera,

---

všem (po kritice Luthera – poznámka RK) „dobrý lutherán“?“ Odpovídá, že je nutné porozumět oběma Lutherovi a Kierkegaardovi, neznamená to však jejich soulad. Více: Prenter. Regin. Luther and Lutheranism. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's Teachers. BK 6, Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 1981, s. 168 - 169.

⁸²⁰ Thulstrup, Niels. Mynster. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's Teachers. BK 10, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1982, s. 18.

⁸²¹ Kierkegaardovi učitelé podezřivali Kierkegaarda, že opisoval Mynsterova kázání pro svoje konspekty. Nikdo by si v té době ani jen nepomyslel, že Kierkegaard bude někdy Mynstera kritizovat.

kteřý byl biskupem do roku 1834. Až po jeho smrti nastoupil do biskupského úřadu Mynster a působil v něm do roku 1854.

V tomto období publikoval množství spisů týkajících se víry. Kázání na ordinaci (1840, 1846, 1851), Spjellerup – kázání (4. edice v roce 1848). Mezi nejlepší patřili *Reflexe o doktrínách křesťanské víry* (4. edice 1855), *Teze křesťanské víry* (1852-53). Samozřejmě, že se nevyhnul polemickým spisům, jak bylo běžné v tomto období formování církve. Například proti polemické knize J. L. Heiberga *Význam filosofie pro současnost* napsal Mynster spis *O náboženském odsouzení* (1833). Dále kvůli výběru nové modlitební knihy a bohoslužebnému pořádku *Výběr modlitební knihy a formě služby pro Dánsko* (1839) napsal spis proti Grundtvigovi. Spor s Grundtvigem skrýval také hlubší kořeny. Grundtvig neměl valného mínění o Mynsterovi, kterého považoval za „více meditativního, než věřícího“.⁸²²

Problematický vztah byl i mezi Mynsterem a Kierkegaardem. Je třeba zdůraznit, že Jakob Peter Mynster měl významný vliv na celou rodinu Michaela Pedersena Kierkegaarda.⁸²³ Prostřednictvím otce se formovala autorita a úcta Søren Kierkegaarda k Mynsterovi, proto bylo samozřejmostí, že právě jím byl 20. dubna 1828 confirmován. Jejich vzájemný vztah byl zprvu pozitivní a vřelý. Později se však jejich názory rozešly, a to hlavně v pohledu na církev. Podle Mynsterova hlediska církev může koexistovat se státem a nepovažoval to za neslučitelné. Stát podporuje církev v jejich zájmech. Obraňuje církev proti vnějším nepřátelům a těm, kteří zabraňují v učení. Stát dozoruje nad církví a církev se nedostane do konfliktu se státem.⁸²⁴ Podle Kierkegaarda byla však církev zneužitá k politickým účelům.⁸²⁵

Kierkegaard chtěl o svém pojetí křesťanství přesvědčit rodinného přítele, biskupa, tím, že mu dá přečíst svůj spis *Nácvik křesťanství*. O reakci biskupa Mynstera napsal: „*Ostatně dobře vím, že starý biskup v tomto spise viděl útok, ale jak řečeno, bezmocně zvolil nereagovat, nanejvýš je odsoudit v obývacím pokoji; ale neudělal to ani v soukromé rozmluvě se mnou, třebaže jsem ho o to požádal potom, když mi bylo sděleno, že jej v obývacím pokoji skutečně*

---

⁸²² Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 120.

⁸²³ Výpověď S. Kierkegaarda ve Fædrelandet „Byl mým neštěstím. Mým neštěstím bylo, že mě otec brávil poslouchat Mynsterove kázání.“ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 9. (Fædrelandet, no. I.).

⁸²⁴ Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 133-134.

⁸²⁵ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 21. (Fædrelandet, no. IV.).

odsoudil.“⁸²⁶ Biskup to však odmítl otevřeně říci Kierkegaardovi z důvodu, že se obával neuvážené kritiky Kierkegaarda. Kierkegaarda však Mynsterův přístup rozhněval, přestal být pro něho autoritou, ale přece jen z úcty k otci si nedovolil veřejně napadat starého biskupa a svoje postoje vyjadřoval jen v *Papírech*.⁸²⁷

Nedokázal však překonat svoji zdrženlivost po Mynsterově smrti, kdy byl H. L. Martensenem nazván „svědkem pravdy“. To Kierkegaarda rozhněvalo, protože Mynstera nepovažoval za křesťana, ale za představitele „křesťanstva“: „*Tak už nemůžu více mlčet, protest musí přijít, protest proti reprezentování pohana, před Pánem Bohem, biskupa Mynstera jako svědka pravdy, co je lež a hlásání toho je lež, která křičí do nebe.*“⁸²⁸

V útoku pokračuje i v článcích v *Okamžiku*. Byl si vědom následků, které z útoku vyplývaly: „*Nakonec však oněm dobrým mužům došla trpělivost s básníkem, byl pro ně příliš dotěrný.*“⁸²⁹

Po Mynsterově smrti publikoval Martensen „hagiografii“ o tchánovi, biskupovi *Na památku J. P. Mynstera* v roce 1855 a napodobil tak Mynstera, který podobně napsal o tchánovi a bývalém biskupovi Münterovi v roce 1833.

Při čtení Mynsterových modliteb a proseb k Bohu je patrný i jeho vnitřní zápas: „*Když mé nitro rozruší nepokojné předtuchy, chci se utíkat k Tobě, aby se mi srdce utišilo; když moje síly ochabují, když mi už mysl selhává, chci se utíkat k Tobě, abych opět nabral síl do práce i v utrpení.*“⁸³⁰ Kierkegaard však tvrdošijně opakuje: „*Pokud biskup Mynster je svědek pravdy, potom slepý může vidět.*“⁸³¹ Podle Kierkegaarda Mynster nebyl „*knězem pokání*“.⁸³² Pokání bylo pro Kierkegaarda „*protiřečící se prázdnotě všeobecnosti*“.⁸³³ Podle Kierkegaarda chtěl

---

⁸²⁶ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 55. (Fædrelandet, no. XX.).

⁸²⁷ Pap. IX A 206 Nepřímo se vyjadřuje na adresu rodinných svazků Mynstera a Martensena „*Vše zvrácené – je vina předchůdce. Všechno snažení po pozemských věcech – je kvůli nástupci.*“ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 260.

⁸²⁸ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 9. (Fædrelandet, no. I.).

⁸²⁹ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 118. (Co Kristus soudí o oficiálním křesťanství).

⁸³⁰ Helander, Dick. Modlitby Pánových svědků, s. 404.

⁸³¹ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 18. (Fædrelandet, no. III.). Jistě zajímavou poznámku vyjádřil Perkins, že Kierkegaard - „*Danish gadfly was identified as a witness to the truth.*“ Perkins, L. Robert. Søren Kierkegaard, s. 8.

⁸³² Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 17. (Fædrelandet, no. III.).

⁸³³ Kierkegaard, Søren. Three Discourses on Imagined Occasion, s. 34.

Mynster jen pokojně projít životem a roznášet pokoj – Ježíš však nepřišel pro to, aby přinášel pokoj, ale meč.⁸³⁴

Hermann Diem výstižně opsal Kierkegaardův boj s Mynsterem. Kierkegaard „*nechce bojovat proti jednotlivým církevním nedorozuměním, ale proti celému pokusu - nechat ukončit reformátorský protest opět ve formě se světem v míru žijící národní církve. K tomu potřebuje reprezentanta této církve, který neukazuje žádné známky úpadku, a proto volí jako protihráče v oblasti křesťanského světa starého biskupa v němž se spojily vzdělání a zbožnost doby v nešťastnější syntézu. Oddanost vůči duchovnímu pastýři otce, tak jako vlastní úcta chránily Kierkegaarda před tím na Mynstera osobně útočit. Snad málokdy byly předpoklady pro boj o křesťanství křesťanů tak vhodné, jak v setkání Mynstera a Kierkegaarda.*“⁸³⁵

6.2.2. Hans Lassen Martensen (1808-1884) – dogmatik a kariérista

„*Dej, aby bylo jasněji v Tvé církvi, abychom se vroucněji a srdečněji vinuli k Tvému slovu, k Tvým svátostem, k společenství Tvoji lásky. Dej, aby bylo jasněji v našich v našich domovech, abychom se vroucněji sblížovali ve víře, naději a lásce. Dej, aby bylo jasněji v našem srdci, aby v něm rostl Tvůj pokoj, Tvoje radost, abychom tak vždy více a více vítězili nad vším temným a těžkým, co nás chce tlačit do země, a co všechno je jen hřích, zármutek a smrt.*“

Hans Lassen Martensen⁸³⁶

Martensen se narodil ve Flensborgu (město na hranicích mezi Dánskem a Německem), kde se hovořilo německy. Tato skutečnost měla už od mládí pro Martensena velký význam. Byl ovlivněn německou kulturou a jazykem. Vystudoval teologii v Kodani 1832 a dále studoval na universitách v Berlíně, Heidelbergu a v Mnichově.

Martensen byl ovlivněn, podobně jako Kierkegaard, Baaderem, Daubem, Schellingem. V roce 1838 se stal lektorem teologie, později profesorem teologie na Universitě v Kodani.

---

⁸³⁴ Kierkegaard, Søren. Kierkegaard's Attack Upon "Christendom", s. 17. (Fædrelandet, no. III.).

⁸³⁵ Diem, Hermann. Kierkegaard, s. 195.

⁸³⁶ Helander, Dick. Modlitby Pánových svedkov, s. 280.

Martensen byl populární učitel a také znalec středověké německé mystiky, později v roce 1840 publikoval dílo *Mistr Eckhart*.

Kierkegaard si ho vybral za konzultanta a respektoval ho jako „*pravděpodobně nejvíc talentovaného teologického učitele*“ v čase svého studia.⁸³⁷ V létě 1834 spolu četli *Der christliche Glaube* od F. Schleiermachers. Martensen se pochvalně vyjadřoval ke Kierkegaardovu intelektu a svůj vztah ke Kierkegaardovi opsal takto: „*Na začátku jeho vztahu byl ke mně přátelský, ale to předpokládalo stále více nepřátelštější charakter.*“⁸³⁸ Martensenovi byly dobře známé Kierkegaardovy postoje ke spekulativní filosofii. Kierkegaardově pozornosti neuniklo, že Martensen přebíral Baaderovy myšlenky, ale nikdy Baadera necitoval.⁸³⁹ Později Kierkegaard vystupoval proti Martensenově myšlence sjednotit víru a myšlení, která se stala jeho základní myšlenkou a prostupuje veškerým písemnictvím Martensena. Martensen se pokusil vytvořit všeobsahující syntézu, ve které se zrušily protiklady – životní názor romantiky je přenesený do teologie.

Podobně jako s Kierkegaardem se vyvíjel Martensenův vztah ke Grundtvigovi, zpočátku přátelé, kteří upravovali nový *Žaltář*, později množství vzájemně polemizujících spisů.

Martensenovo dílo *Křesťanská dogmatika* (1849) určovala hlavní směr dánské teologie v 19. století. V díle je Martensen zdrženlivější k Hegelově filosofii, než ve svých dřívějších spisech. Martensen je zjevně ovlivněn Mynsterem a tradičními křesťanskými dogmaty.⁸⁴⁰ Martensen chtěl původně nazvat svoje dílo *Spekulativní dogmatika*. Podobně jako Hegel se vyjadřoval Martensen abstraktně a pro Kierkegaarda nesrozumitelně.

Martensen označil Mynstera jako „*nábožensko-etického génia*“ a „*ne spekulativního génia*“.⁸⁴¹ V porovnání s Mynsterem byl Martensen více intelektuální a spekulativní. Podle Kierkegaarda pro spekulaci „*je křesťanství historický fenomén*“.⁸⁴²

---

⁸³⁷ Thulstrup, Niels. Mynster. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard's Teachers. BK 10, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1982, s. 204.

⁸³⁸ Z H. L. Martensenovy autobiografie: Af mit Levnet (Z mého života) (Kodaň: Gyldendal, 1882-83) s. 78-79. Přeložil Kirmmse: Kirmmse, B. H. Encounters with Kierkegaard s. 196.

⁸³⁹ Pap. X 1 A 588. Martensen byl výrazně ovlivněn také Hegelem a byl to právě Baader, který Martensena „*zbavil vlivu Hegela*“. Rohde, P. Peter. Kierkegaard, s. 23.

⁸⁴⁰ Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 175.

⁸⁴¹ Op. cit. s. 186.

⁸⁴² Kierkegaard, Søren. Concluding Unscientific Postscript, s. 49.

Kierkegaard se však ke *Křesťanské dogmatice* vyjadřoval kriticky podobně jako Martensen o *Kierkegaardově Konečném nevědeckém dodatku*.⁸⁴³ V spise *Předmluvy* útočí na teologii a především Martensena, kteří včleňují křesťanskou teologii do systému.

Vrchol konfliktu mezi Kierkegaardem a Martensenem nastal po kázání profesora Martensena na pohřbu tchána, biskupa Mynstera. Martensen ve svém kázání označil Mynstera za „svědka pravdy“. „Právě abych se mohl dostat k věci, musel jsem se co možná snažit, jak odfouknout to, co biskup Martensen začal vytrubovat, že totiž jsou svědky pravdy. Ten odporný žvást musel především pryč.“⁸⁴⁴

Kierkegaard napsal kritický článek *Byl opravdu biskup Mynster svědkem pravdy?*, který uveřejnil až v prosinci, po Martensenově jmenování novým biskupem Sjællandu a vyvolal tím velký rozruch. Občané Kodaně požadovali, aby bylo Kierkegaardovi zakázané publikování. Je paradoxní, že Kierkegaardovy kritické spisy byly tisknuty ve společnosti *Reitzel* podobně jako Martensenova *Křesťanská dogmatika*. *Reitzel* vydal také *Okamžik*. Na protest proti tomuto vydání Martensen odešel do druhého nakladatelství a dále jeho spisy vydávala společnost *Gyldendal*.

Kierkegaard očekával na další Martensenovu reakci. Očekával, že se postaví jeho výzvě a bude reagovat. Martensen podobně jako Mynster mlčel. To podnítilo Kierkegaarda k napsání článku ve *Fædrelandet* „Že mlčení biskupa Martensena je křesťansky:

1. Neoprávněné.
2. Směšné.
3. Pro chytrost hloupé.
4. Ve více než jednom ohledu opovrhlí hodné.“⁸⁴⁵

V kritice pokračoval v sérii článků ve *Fædrelandet* a rozšířil útok na církev tehdejší doby, v témž duchu pokračoval i v časopise *Okamžik*.⁸⁴⁶

---

⁸⁴³ Kierkegaard: „V křesťanských termínech komunikace pravdy je trpět – u Martensena zdá se označuje udělat si kariéru.“ Pap. X, 6B 103.

⁸⁴⁴ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 21.

⁸⁴⁵ Kierkegaard, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon "Christendom"*, s. 67. (*Fædrelandet*, no. XXI).

⁸⁴⁶ Také Karl Barth si byl vědomí Kierkegaardovi radikálnosti a požadavku následování Boha více než „zjistné služby“ církvi. Barth při převzetí „*Sonning - Preis*“ na Univerzitě v Kodani 19. dubna 1963 poznamenal o Sørenovi Kierkegaardovi: „Co když se s ním tady setkám? A co když on pokračující stejnými ostrými řečmi, které

Profesor Perkins zabývající se převážně vztahem mezi Kierkegaardem, Hegelem a ostatními filozofy o Martensenovi napsal: „*Martensen sobě porozuměl jako křesťanskému mysliteli, a těšil se z určité úcty jako spolupracovník, spolu s J. L. Heibergem, ředitelem Národního divadla, za uvedení Hegelovy filosofie do Dánska.*“⁸⁴⁷

Toho si byl Kierkegaard náležitě vědom, a proto často kritizoval Martensena: V předmluvě spisu *Bázeň a chvění* Kierkegaard napsal na adresu H. L. Martensena a jeho recenze k spisu *Úvodní přednáška ke spekulativní logice* následující: „*S nejhlubším ponižením se skláním před každým „systematickým“ štárale. Tento spis není žádný „systém“, nemá se „systémem“ co dělat. Přeji „systému“ a všem dánským zájemcům o tento „omnibus“ vše nejlepší – babylonská věž z toho sotva vyroste. Přeji jim všem dohromady a každému zvlášť mnoho štěstí a pozhnání.*“⁸⁴⁸ Podobně narážka na Martensena ve spise *Nácvik křesťanství*. „*Nikoli v modernitě je všechno přímočaré jako ruka v rukávě, ale křesťanství je znamení protimluvu, jež zjevuje myšlenky v srdci.*“⁸⁴⁹ Kierkegaard ve spisech a *Papírech* často kritizuje „mizerné darebáky“ – docenty a profesory, tato kritika je spojena s narážkami především na profesora Martensena. Je zajímavostí, že v 19. století byl velmi malý zájem o dílo S. Kierkegaarda ve Finsku. Bylo to způsobeno tím, že finští teologové byli výrazně ovlivněni Martensenem a dalšími německými mysliteli.⁸⁵⁰

---

adresoval teologům své doby, oslovil by mě podobnými slovy?: „Tak je to s tebou, drahý příteli, v závěru tvé teologické a jiné existence. Toto je to, co tě přivedlo – ke skutečnému svědectví pravdy! – po tvé bouřlivé erupci tvého Listu Římanům, po tvých méně či více agitujících žurnálů a polemických spisů, po mnoha částech tvé nekonformní církevní dogmatiky. Tak! přišel jsi k bodu, kde tě ocenili státní cenou – a to na základě nějakých zvláštních kvalit z křesťanského pohledu. Moje přesvědčení bylo, že by sis zasloužil míru chvály jako malý génius, i když podle mých standardů, bych mohl ještě něco dodat. Ale jako apoštol? Pokud si pamatuji správně, apoštolové nebyli oceněni cenami, byli vlastně – ty víš, na co myslím.“ Obával jsem se, že bych se mohl setkat se stínem tohoto muže v Kodani, a že by se mnou mluvil tímto způsobem.“ Barth, Karl. A Thank You and a Bow: Kierkegaard's Reveille, 1965, vol. XI, no. 1, s. 3.

⁸⁴⁷ Perkins, L. Robert. Book Reviews. *The Owl of Minerva*. Spring/Summer 2002, No. 2, vol. 33, s. 255. Podobně také tabulky B. H. Kirmmseho s. 135-136. V předmluvě spisu *Bázeň a chvění* Kierkegaard napsal na adresu H. L. Martensena a jeho recenzi k spisu *Úvodní přednáška ke spekulativní logice*. „*S nejhlubším ponižením se skláním před každým „systematickým“ štárale. Tento spis není žádný „systém“, nemá se „systémem“ co dělat. Přeji „systému“ a všem dánským zájemcům o tento „omnibus“ vše nejlepší – babylonská věž z toho sotva vyroste. Přeji jim všem dohromady a každému zvlášť mnoho štěstí a pozhnání.*“ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění*. Nemoc k smrti, s. 9-10.

⁸⁴⁸ Op. cit. s. 9-10.

⁸⁴⁹ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství*. *Sud'te sami!*, s. 84.

⁸⁵⁰ Sorainen, Kalle. Finland. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard Research*. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 125-133.

Z daného přehledu je patrné, že Kierkegaard byl kritický k Martensenovi, což mu také pomohlo k tomu, aby si ujasnil svoji vlastní pozici a stanoviska, podobně jako u dalšího teologa Grundtviga.⁸⁵¹

6.2.3. Nicolai Frederik Severin Grundtvig (1783-1872) – politik bez křesťanské vášně

„V čase druhé světové války, okupace krajiny a téměř při každé klíčové anebo zajímavé události v Dánsku, je slyšet Grundtvigovy zhudebněné texty.“

Michael Plekon⁸⁵²

V Dánské teologii i společnosti má významné místo Nicolai Frederik Grundtvig. Je množství teologů, kteří jsou jím ovlivněni spolu s tradicemi národními a církevními směry.

Grundtvig pocházel z ortodoxní luterské rodiny. Otec byl kněz, ale výraznější vliv na něj měla Nicolaiova matka. Po studiu dějin a jazyků v Aarhuse byl Grundtvig přijat na Univerzitu v Kodani, kde získal v roce 1803 akademickou hodnost v oblasti teologie. V roce 1805 studuje filosofii Schellinga a pohanskou mytologii ve Skandinávii. V roce 1808 publikuje *Nordickou mytologii* (Eddu). Zkoumal význam bájných božstev, kde přirovnával Ježíše Krista k všemocnému bohu Odinovi. Mýty Grundtvig chápal jako symboly něčeho věčného. Grundtvig, i když myšlenkově dozrával v době, ve které převládal racionalismus, byl silně ovlivněn romantismem.

V témž roce odešel do Kodaně a uvažuje o dalším akademickém působení na Univerzitě. Přišel však do konfliktu jednak s nadřízenými Univerzity kvůli publikování kázání „*Proč zmizelo Slovo Pánovo z jeho domu?*“⁸⁵³, na kterou neměl povolení, potom s kněžstvem, v čele

---

⁸⁵¹ Na druhé straně si byl Kierkegaard vědom, že „*vysoce vážení docenti už dost zhaněli pseudonymní spisy i mou malou knížku, protože nebyla poučná*“. Kierkegaard. Soren. Má literární činnost, s. 28.

⁸⁵² Plekon, Michael. N. F. S. Grundtvig: Renewer of the Church. Another Lutheran anniversary. *Lutheran Forum*. Advent 1983, s. 8.

⁸⁵³ Grundtvig obviňuje faráře z nevíry a racionalismu. Slovo Boží je v církvi, nikoli v bibli. Církev je nadřazena bibli a má nejvyšší autoritu.

s H. N. Clausenem. Toto kázání vzbudilo všeobecnou pozornost, a to byl také začátek dlouholetého konfliktu Clausen – Grundtvig. Grundtvig odsuzoval Clausenovu studii. Poté Grundtvig odešel z Kodaně a působil jako kaplan u svého otce. Na konci roku 1810 prožil duchovní krizi a vyjasňuje si otázku osobního křesťanství. Na otcovu přímluvu byl mladý Grundtvig ordinován v květnu 1811. I potom publikoval množství spisů, ve kterých se orientuje na obranu Bible. V letech 1829-1831 absolvoval studijní návštěvu v Anglii. Od roku 1834 rozlišuje mezi národní církví a Církví Kristovou. Od roku 1832-1839 sloužil jako neplacený kněz v Evansong ve Frederikově kostele. V roce 1839 se stal ve Vartově knězem. V dalším období 1855-1861 publikoval v *Kirkelig Samler* a napsal *Den christelige Børneærdom* (Křesťanské dětské učení), ve kterém Grundtvig formuloval svoji dogmatiku. V roce 1861 dostal hodnost biskupa. Grundtvig byl nejen kněz, ale i člen parlamentu (Folketinget) v letech 1848-1866 a v roce 1866 člen Národního parlamentu (Landsting). Grundtvigova „celoživotní touha byla vytvořit v dánském životě syntézu nordického svědomí a křesťanské etiky, spojením obou s národním charakterem formovat národní náboženství“.⁸⁵⁴ Kierkegaard si politickou Grundtvigovu aktivitu spojil s jeho vlastními cíli: „Měříme-li touto mírou, snadno poznáme, že se vlastně nikdy nemůže říci o Grundtvigovi, že bojoval pro křesťanství, bojoval vlastně jen za něco světského, za občanskou svobodu pro sebe a své přívržence; a nikdy nebojoval s křesťanskou vášní.“⁸⁵⁵

Grundtvig sloužil jako pastor církve 62 let, byl teolog, populární kněz, historik, básník, skladatel náboženských písní. Známa je jeho píseň: *Církev je chrámem na skále*, ve kterém je vidět Grundtvigův důraz na církev, křest a víru.⁸⁵⁶

„Církev ze živých kamenů /
je tím svatým Božím chrámem, /
kde všichni křtem a vírou /

---

⁸⁵⁴ Elrod, John. Kierkegaard and Christendom, s. 15.

⁸⁵⁵ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 123.

⁸⁵⁶ Podobně von Kloeden: „Křest a Večeře Páně jsou východiskem křesťanské víry, co v jeho (Grundtvigových – pozn. RK) církevních písních neustále znějí“. von Kloeden, Wolfdietrich. Die deutschsprachige Forschung. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. Kierkegaard Research. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 89.

*jedno jsme s nebeským Pánem. /
Kde jeho jméno vzýváme, /
i když jen dva se scházíme, /
On je Duchem svým s námi.*⁸⁵⁷

Kierkegaard označil Grundtviga za „*jakéhosi apoštola, reprezentujícího nadšení, odvahu víry, která zápasí za přesvědčení*“ v *posledním publikovaném komentáři*.⁸⁵⁸ Kierkegaard byl kritický ke Grundtvigovi z důvodu, že „*nebojoval s křesťanskou vášní,*“ ale jen za svobodu a možnost vyjádřit to čemu jak rozumí křesťanství.⁸⁵⁹

Marie Mikulová Thulstrupová shrnula Grundtvigove křesťanské myšlení v jeho typických heslech:⁸⁶⁰

- a) „exegetické papežství“ a slovo Boží,
- b) „voda a sůl“,
- c) „úžasný objev“,
- d) „nejdříve člověk, pak křesťan“.

Podle Michaela Plekona Grundtvigův vliv v Dánsku „*dokonce převyšuje i Hanse Christiána Andersena*“.⁸⁶¹ Grundtvig se také zasloužil o vytvoření lidových vysokých škol po celém Dánsku. I dnes se většina knězů v církvi hlásí ke Grundtvigovi.

Podobně jako Kierkegaard měl i Grundtvig v čase života množství kritiků a stal se také mnohokrát terčem posměchu. Poul Møller napsal *Pokus o dopis do nebes v Grundtvigově novém historickém stylu* (Forsøg til Himmelbrev i Grundtvigs nye historiske Stil) a několik let parodoval Grundtvigův styl a vkládal slova „*já a dobrý Pán rozhodli*“ do Grundtvigových úst.⁸⁶²

---

⁸⁵⁷ Evanjelický spevník, „*Cirkev je chrámem na skále*“ č. 262, s. 235. Vydala Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania v ČSFR.

⁸⁵⁸ Kierkegaard, Søren. Okamžik, s. 122.

⁸⁵⁹ Op. cit. s. 122-123.

⁸⁶⁰ Více: Thulstrupová, Mikulová Marie. Grundtvigovo a Kierkegaardovo pojetí křesťanství. *Křesťanská revue*, 1985, vol. 52, no. 6, s. 125-126.

⁸⁶¹ Plekon, Michael. N. F. S. Grundtvig: Renewer of the Church. Another Lutheran anniversary. *Lutheran Forum*. Advent 1983, s. 8.

⁸⁶² Thulstrup, Niels. Kierkegaard and the Church of Denmark. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. BK 13, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1984, s. 201.

Také Kierkegaard se vyjádřil posměšně i o Grundtvigovi, když jeho přívržence nazývá „*křiklouny, nebo lidi s holým krkem, protože se chtěli chovat lidově a nenosili vázanku či šátek*“.⁸⁶³ Kierkegaardova kritika se orientovala také na pojetí církve, při kterém Grundtvigovým základem církve byl křest a Večeře Páně a nikoliv Bible. Slovenský teolog Ondrejovič poznamenal ke Grundtvigovi: „*Život křesťana je tvořený křtem a živěný Večeří Páně. Křesťanství se stalo znovu „kulticko-dramatickým“.* Takové křesťanství bylo ve sboru nezávislé na Písmu, jasně vyjádřené v křestním vyznání.“⁸⁶⁴ Kierkegaard je k tomu kritický: „*Prorokující generace znevažuje minulost a nechce slyšet svědectví Písma.*“⁸⁶⁵ Už v *Papírech* z roku 1835 napsal *Několik poznámek ke Grundtvigově teorii církve* a kriticky si všímá Grundtvigova pojmu „*živé slovo*“⁸⁶⁶ – slovo Boží je přítomné prostřednictvím svátostí křtu a Večeře Páně. Grundtvig odmítá reformační princip *sola scriptura* a zdůrazňuje, že inkarnace Božího slova se děje tam, kde se shromažďuje církvev.

Kierkegaard jako zastánce doslovné interpretace⁸⁶⁷ Božího slova velmi nesouhlasí s Grundtvigem a je kritický ke křtu a faráře, kteří s tím souhlasí nazývá „*hloupými*“.⁸⁶⁸ Ke kritice farářů jde ještě dál a tvrdí, že faráři „*prostituuji křesťanství*“.⁸⁶⁹ Kierkegaard o Grundtvigově pojetí křtu napsal: „*Kdo je pokřtěn jako dítě a jako chlapec nebo děvče confirmován, může si být jist, že je křesťanem – může si to přece zjistit v matrice – jen do ní nahlédnout! Ale k vyznávání Krista se v pozdějším životě nedostane, protože v oficiálním křesťanstvu je podle matriky o všech známo: jsou to křesťané.*“⁸⁷⁰ V *Konečném nevědeckém dodatku k Filosofickým drobkům* se Kierkegaard staví kriticky proti „*magickému rituálu křtu*“.⁸⁷¹ Kierkegaard přitom srovnává Grundtviga a judaizmem a prohlašuje: „*Grundtvigovo křesťanství je: judaismus*“.⁸⁷² Kierkegaard tím přirovnal Grundtvigův důraz na křest s důrazem judaismu na obřízku.

⁸⁶³ Thulstrupová, Mikulová Marie. In: Kierkegaard, Søren. *Filosofické drošky aneb Drobátko filosofie*, s. 144.

⁸⁶⁴ Ondrejovič, Dušan. *Teologická encyklopédia*, s. 109.

⁸⁶⁵ Kierkegaard, Søren. *Filosofické drošky aneb Drobátko filosofie*, s. 88.

⁸⁶⁶ Pap. I A 60.

⁸⁶⁷ Podobně: „*Jediným řešením je návrat člověka k Bohu a doslovná interpretace Bible.*“ In: Králik, Roman. *Kierkegaard a Tillich - teologovia na hranici. Cirkevné listy*, 2002, vol. 115, no. 8, s. 126.

⁸⁶⁸ Kierkegaard, Søren. *Má literární činnost*, s. 37.

⁸⁶⁹ Op. cit. s. 49.

⁸⁷⁰ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sudťe sami!*, s. 143.

⁸⁷¹ Kierkegaard, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*, s. 44.

⁸⁷² Pap. XI 3 B 182.

Kierkegaardovo pojetí církve bylo, že zastával stanovisko *ecclesia militans* – církev bojující. Grundtvig zastával opačné stanovisko *ecclesia triumphans* – církev vítězí. Kierkegaard na to ironicky poukázal: „*Ale je taková vítězná generace, která s jásotem a prozpěvováním potáhne životem, jak tomu říkáš, opravdu věřící?*“⁸⁷³

Kierkegaard na rozdíl od Grundtviga zdůrazňoval jednotlivce, Grundtvig společenství. Grundtviga považoval za sektáře: „*Pravý rytíř víry je vždycky absolutně izolován, nepravý rytíř je sektář. Sektářství je pokus nadejít si úzkou cestu paradoxu zkratkou, aby se tak stal tragickým hrdinou lacino.*“⁸⁷⁴

Kierkegaard spojuje Mynstera a Grundtviga a nazývá je ironicky „*vyňikajícími reprezentanti křesťanství,*“ a vytýká jim, že „*na nepravou cestu svádí, že se nazývají křesťany.*“⁸⁷⁵ Vztah Kierkegarda k církvi bychom mohli charakterizovat tak, jako J. H. Schmid „*Kierkegaard hat aber leidenschaftlich gegen Luthertums gekämpft. Er vermißt da den Ernst der Nachfolge Jesu...*“⁸⁷⁶

Kierkegaard tedy spojil křesťanství s vášní následovat Boha, a to i s utrpením, které u váženého a populárního Grundtviga neviděl. Jak uvádí Marie Mikulová Thulstrupová: „Sbor“ (Meninghed) je jeden z hlavních pojmů Grundtvigovy teologie oproti Kierkegaardovu „jednotlivci“. Grundtvig obětoval individuálního křesťana na oltář společenství, věků a lidem. Kierkegaard to „*považoval jako nebezpečí,*“ že „*ve společenství se ztrácel jednotlivce.*“⁸⁷⁷ Proto tak kriticky reagoval na pojem sbor: „*Pojem sbor znamená zničení křesťanství.*“⁸⁷⁸

Na základě těchto vyjádření není možné Sørenu Kierkegarda a Nicolai Grundtviga společně harmonizovat a každý pokus učinit tak musí ztroskotat.⁸⁷⁹ Oba Kierkegaard a

---

⁸⁷³ Kierkegaard, Søren. *Filosofické droby aneb Drobátko filosofie*, s. 113.

⁸⁷⁴ Kierkegaard, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*, s. 69.

⁸⁷⁵ Kierkegaard, Søren. *Okamžik*, s. 124.

⁸⁷⁶ Schmid, J. H. *Evangelisches Lexikon für Theologie und Gemeinde*, Wuppertal 1998, s. 1071.

⁸⁷⁷ Thulstrupová, Mikulová Marie. *The Single Individual*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Some of Kierkegaard's Main Categories*. BK 16, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1988, s. 10-11.

⁸⁷⁸ Pap. X, 4A 441.

⁸⁷⁹ von Kloeden, Wolfdietrich. *Die deutschsprachige Forschung*. In: Thulstrup, Niels and Thulstrup, Mikulová Marie. *Kierkegaard Research*. BK 15, Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 1987, s. 91.

Grundtvig představují nejmarkantnější zvláštnosti dánské teologie a až ve 20. století dochází k jejich renesanci.⁸⁸⁰

Bratr Søren, Peter Christián Kierkegaard, byl přívržencem Grundtviga, ale zdráhal se tak učinit veřejně z obavy, že by to mohlo ohrozit jeho postavení v církvi, a proto tak učinil až později, kdy Grundtvigova pozice v církvi byla lepší.

6.3. Shrnutí – rozdíly mezi představiteli církve

Přehledné jsou tabulky od B. H. Kirmmseho, ve kterých také názorně poukázal na rozdíly mezi Grundtvigem, Mynsterem, Martensenem a Kierkegaardem v jejich stanovisku ke kultuře a historii, které úzce souvisí s Kierkegaardovým pohledem na církev. Kierkegaard označil *Zlatý věk* takto: „*Velký kroužek je: Mynster, Heiberg, Martensen a společnost.*“ A sám se vymezuje: „*Já jsem bojující za jednotlivce.*“⁸⁸¹

Tabulka č. 1

		HISTORIE	
KULTURA		Romantická	Agnostická
	Buržoazie	<i>Zlatý věk</i> <i>Hlavní proudy</i> Oehlenschläger Mynster, Heiberg, Martensen et. al.	Liberalismus
	Demokrat.	Grundtvig	Kierkegaard

⁸⁸⁰ Mikulová Thulstrupová napsala, že i když Kierkegaard a Grundtvig „reagují z pozic současného stavu luterské církve v jejich zemi, podává každý z nich řešení, jež si vzájemně odporují“. Thulstrupová, Mikulová Marie. Grundtvigovo a Kierkegaardovo pojetí křesťanství. *Křesťanská revue*, 1985, vol. 52, no. 6, s. 130.

⁸⁸¹ Pap. IX A 206.

Později ve své knize B. H. Kirmmse tabulku upravuje následovně: Kierkegaard je z této tabulky vyjmut, protože nebyl populistický a ani zastáncem buržoazie.⁸⁸²

Tabulka č. 2

		HISTORIE	
KULTURA		Romantická	Agnostická
	Buržoazie	<i>Zlatý věk</i> <i>Hlavní proudy</i> Oehlenschläger Mynster, Heiberg, Martensen et. al.	Liberalismus
	Populismus	Grundtvig	

Každý ze zmiňovaných osobností Mynster, Martensen, Grundtvig a Kierkegaard měl množství odlišných názorů na vývoj církve. Církev v těžkém období 19. století procházela těžkým obdobím, když se musela vyrovnávat s Hegelovou filosofií. Nejvíce se o soulad filosofie a teologie snažil Martensen, který byl však korigován Mynsterem. Grundtvig a Kierkegaard se snažili každý z jiného pohledu reformovat církev. Grundtvig důrazem na sbor, křest a Večeři Páně, naopak Kierkegaard důrazem na jednotlivce, který stojí před Bohem nekonečně vzdálen. Církev předělala „*křesťanství na něco docela jiného, co by člověk s autoritou právem mohl nazvat zradou křesťanství,*“ kde se „*celé státy a země zvou*

⁸⁸² Kirmmse, H. Bruce. Kierkegaard in Golden Age Denmark, s. 246-247.

křesťanské“.⁸⁸³ Tento negativní vztah k představitelům církve a učení církve výrazně poškodil Kierkegaardově pověsti a jeho odkazu pro člověka a církve.⁸⁸⁴

---

⁸⁸³ Kierkegaard, Søren. *Nácvik křesťanství. Sud'te sami!*, s. 206.

⁸⁸⁴ V současnosti je Kierkegaard známý v Dánsku jako člověk, který jezdil v kočáře, měl dlouhé kalhoty a odmítl mladou milenku.

7. Aktualita Kierkegaardova myšlení a odkazu dnes

I když je Kierkegaardův „*vox clamantis in deserto*“ neznamená to, že jeho výzvy pro jednotlivce nejsou platné i pro dnešního sekulárního člověka, kněze a člena církve. Zůstává však otázkou jak církev může využít Kierkegaardovo pojetí víry, člověka, církve v souvislosti s Bonhoefferovým „*objevem čtvrtého člověka – nenáboženského a dospělého*“.⁸⁸⁵ Tento „kritický člověk“ bude patrně souhlasit s Kierkegaardem v kritice kněžů, církve – která „ztratila slanst“, je pokrytecká a nemá význam pro dnešního člověka. Další souhlas vyjádří s tím, že Kierkegaard méně reprezentuje církevní dogmata a zdůrazňuje jen niterný, upřímný vztah k Bohu. Tento vztah není založen na výhodách pro člověka, ale i za cenu utrpení a vždy s volbu buď-anebo.

I přes ostrou kritiku, Kierkegaard velmi důrazně upozorňuje současnou teologii a církev, aby se vrátila zpět k základním otázkám a posláním. Tím posláním pro církev je návrat k následování a poslušnosti Boha podle Nového zákona.

Proto je velmi potěšitelné, že Kierkegaard je překládám do češtiny a vycházejí další monografie. Je také velmi dobré, že vznikají centra, kde se mohou studenti a lidé, kteří nejsou nábožensky založeni seznámit s Kierkegaardovým myšlením a „vášní“ k Bohu, kterou neustále prezentoval ve svých spisech.

Kierkegaard hledal světlo, protože si uvědomoval tmu. Obrazně vyjádřeno: Kierkegaardovým posláním bylo vyrábět zrcadla a ukazovat je člověku, aby v nich uviděl svoje slabosti, hříchy a aby lépe porozuměl sobě samému, odvrátil se od zoufalství. A je jen na nás abychom si, a to nejen při čtení děl Sorena Kierkegaarda přiznali, že jsme hříšní lidé a jen v Bohu máme záchranu a vítězství. Tady je místo pro církev, která musí současnému člověku na jedné straně znovu interpretovat Biblii a na druhé straně ho vnitřním zápallem vést k následování, jak o tom psal Kierkegaard a žil Bonhoeffer.

---

⁸⁸⁵ Více: Smolík, Josef. *Současné pokusy o interpretaci evangelia*, s. 130-163.

Závěr

Tato disertační práce představuje Sørensa Kierkegaarda jako teologa, který po celý svůj život vedl teologický boj za pravdu křesťanství. I když je místy z Kierkegaardova textu patrná jistá zatrpklost pramenící z nepochopení myšlenek, které hlásal, nepřestal projevovat lásku a vděčnost Bohu. Nepřestával hlásat myšlenku uskutečnit ideál křesťanství v postojích a v srdcích. Kierkegaard nebyl zaměřen proti učení církve a ani formě zřízení státu, ale proti lacinému křesťanství, které nevedlo jednotlivce do vztahu k Bohu. Kierkegaard se snažil prezentovat víru na příbězích ze Starého a Nového zákona. Tyto příběhy víry byly příběhy jednotlivců, kteří se setkali s živým Bohem. Vymanili se z davu a vírou následovali Boha. Kierkegaard prezentoval ve svých spisech víru v lidské formě u Sokrata, vyšší formu víry u Abraháma, který svou poslušností dokázal víru v Boha. Nejvyšším a nejdůležitějším projevem víry je víra v Ježíše Krista.

Málokdo z badatelů však zhodnotil Kierkegaarda z biblického hlediska a ze stanoviska křesťanské víry. Z důvodu nepřijetí Kierkegaardova církvi mohly vzniknout předsudky. Nepochopení pramení z nedůsledného bádání, a toho, co nazval Karl Barth první skupinou teologů, kteří vědí „co je co“, poznají křesťanství – jsou zařazeni do struktur, smíření se světem i s Bohem. Nikdy však neprošli Kierkegaardovou školou a jeho utrpení a zápas je jim dalece vzdálen.⁸⁸⁶

Při celkovém hodnocení díla Kierkegaarda vyvozují, že od mládí až do své smrti psal a interpretoval křesťanství ze svých teologicko-filosofických pohledů jako náboženský autor. (Potvrdila se hypotéza č. 1) Poukazoval na novozákonní křesťanství a jeho radikální interpretaci, která vycházela z pietismu.

Kierkegaardovy spisy byly často rozmanité, s množstvím poznámek a odkazů k filosofům, církevním otcům, teologům, básníkům a jejich literárním dílům. Svoje názory hluboce analyzoval a interpretoval z různých hledisek. Je zajímavé, ale Kierkegaard nechtěl a ani nikdy nežádal, aby ho někdo následoval. Požadoval jen následování Ježíše Krista a žádné obdivování. I přes ostrou kritiku, Kierkegaard velmi důrazně upozorňuje současnou teologii a

---

⁸⁸⁶ Viz: Barth, Karl. Kierkegaard und die Theologen. Kirchenblatt für die reformierte Schweiz. 1963, vol. 119, no. 10. s. 150.

církev, aby se vrátila zpět k základním otázkám a posláním. Tím posláním pro církev je návrat k následování a poslušnosti Boha podle Nového zákona. Toto zůstává aktuálním odkazem Kierkegaardova myšlení dnešní generaci. (Potvrdila se hypotéza č. 2)

A právě kritika vrcholných představitelů církve přivedla do blízkosti náboženského reformátora. Kierkegaard však není v církvi přijímán jako reformátor podobný Husovi či Lutherovi, a proto se zdá, že výsledek Kierkegaardova boje je z pohledu historie bojem proti větrným mlýnům, přesto však hodnota jeho díla i myšlenek pro současného člověka na začátku 21. století je nesporná a právem zařazuje Kierkegaarda mezi nejvýznamnější reformátory a teologicko-filosofické myslitele v dějinách církve. Přesto Kierkegaard nevytvořil žádný teologický anebo filosofický systém.

Při pohledu na Kierkegaardovo pojetí církve je jasná Kierkegaardova snaha o její přiblížení k Bohu. Na straně druhé je třeba uvést, že si Kierkegaard neuvědomil, že náprava církve v 19. století se nedá uskutečnit pomocí kritiky a obžalobou hlavních představitelů církve. I když se snažil pochopit situaci v církvi, nedokázal to, protože byl přesvědčen, že církev měla převrácené ideje a nesnažila se uskutečňovat „ideál“ podle Nového zákona. Mynster, Martensen, Grundtvig a Kierkegaard měli množství odlišných názorů na vývoj církve, která procházela těžkým obdobím, když se musela vyrovnávat s Hegelovou filosofií. Nejvíce se o soulad filosofie a teologie snažil Martensen, který byl však korigován Mynsterem. Grundtvig a Kierkegaard se snažili každý z jiného pohledu reformovat církev. Grundtvig důrazem na sbor, křest a Večeři Páně, naopak Kierkegaard důrazem na jednotlivce, který stojí před Bohem nekonečně vzdálen.

Je pravděpodobné, že Kierkegaard nikdy nezažil skutečné „Communion sanctorum“ ve své církvi, kterou miloval, a proto z ní neodešel. Byl zraňován myšlením a skutky lidí, kteří církev vedli a jejichž nedostatky poznal. Pro tehdejší církev znamenala Kierkegaardova kritika větší nebezpečí než skutečný stav církve v Dánsku.

Existují důvody, proč není Kierkegaard akceptován v církvi. Jednak pro jeho problematické vztahy s Reginou, Korzárem a hlavními představiteli církve. Dále to může být pietistické pojmání víry, důsledné požadavky k následování Ježíše Krista a odmítání křtu nemluvňat.

Hlavní teologicko-filosofickou úlohou nejen pro Kierkegaardovy badatele však není volba pro anebo proti Kierkegaardovi, souhlas anebo nesouhlas s filosofickými systémy, ale úsilí najít pravdu, která je uvedena v Novém zákoně a svědčí o Ježíši Kristu. Toto bylo a zůstává i hlavním odkazem života a díla Søren Kierkegaarda. (Potvrdila se hypotéza č. 3).

Obsah studie, kromě úvodu a závěru, je rozdělený do sedmi kapitol. V první kapitole je čtenář seznámen s vydáváním Kierkegaardových spisů, překladů a výzkumů. Je zde uveden přehled dosavadních poznatků, které se zabývají příslušnou problematikou a dalším komplexním bádáním. Kapitola má název: *K dosavadnímu bádání o díle a životě Sorena Kierkegaarda*. Druhá kapitola je soustředěna na historické pozadí života Sorena Kierkegaarda a je rozdělena do dvou částí, a to na: *Politicko-hospodářské poměry v Dánsku* a *Náboženské poměry v Dánsku*. Třetí kapitola *Život a dílo Sorena Kierkegaarda* obsahuje průběh Kierkegaardova života, jeho dílo a vlivy. Tato kapitola je důležitá pro pochopení Kierkegaardova nelehkého života, vztahů, jeho kritiky církve, pojetí Boha a Ježíše Krista. Ve čtvrté kapitole *Pojetí víry u Sorena Kierkegaarda* poukazují na Kierkegaardovu víru, kterou prezentoval ve svých výkladech. Kierkegaard v souvislosti s vírou zdůrazňoval vášeň a projev víry – skutky, které jsou poukázány na biblických příbězích ze Starého a Nového zákona. V páté kapitole *Kierkegaardovo pojetí Boha a člověka* autor popsal Kierkegaardovo pojetí Boha, vlastnosti Boha s důrazem na Boží lásku a utrpení. V další části této kapitoly je Kierkegaardův obraz člověka a zachycení stádií, kterými člověk podle Kierkegaarda prochází – estetické, etické a náboženské. Další částí kapitoly je Kierkegaardovo pojetí vztahu mezi Bohem a člověkem, dále Kierkegaardův vztah k Bohu, který aktivně projevoval v modlitbách s důrazem na následování. V šesté kapitole *Pojetí církve u Kierkegaarda* autor poukázal na význam církve u Kierkegaarda, jeho vztah a konflikt s církví. V další části se autor věnoval nejvýraznějším náboženským osobnostem a jejich vzájemným kontaktům. Těmi představiteli jsou Jakob Peter Mynster, Hans Lassen Martensen a Nicolai Frederik Grundtvig. Sedmá kapitola s názvem *Aktualita Kierkegaardova myšlení a odkazu dnes* poukazuje na význam Kierkegaarda pro jednotlivce a společnost v současnosti.

Kdo byl Søren Kierkegaard? Filozof, teolog, náboženský myslitel, prorok nebo reformátor? Na tuto otázku je množství odpovědí a je pravdou, že Kierkegaard se pohyboval

z dnešního pohledu na hranici mezi teologií a filozofií. Kierkegaard sám sebe přirovnal k divokému ptáku, který letí nad zkrocenými ptáky a jeho přáním a odkazem pro nás je, abychom lépe porozuměli sobě samému a abychom vzlétli.

Jmenný rejstřík

- Abraháma, 27,56, 72, 76, 79-81, 84, 88,99
Adinolfiová, I. 24
Adler, A. P. 13, 59
Adorno, Th. W. 17
Agassi, J. 57, 73
Altizer, H. Chr. 25, 31, 49, 50, 63, 132
Anz, W. 75
Augustín 97
Baader, Fr. W. 38, 46, 126,127
Bahr, S. L. 28, 29
Bain, A. J. 25
Barfod, H. P. 15
Barret, B. D. 37, 38, 77
Barrett, W. 17
Barth, K. 9, 15, 17, 25-27, 48, 65, 72, 74,
100, 101, 103, 109, 116, 128, 139
Bärthold, A. 14
Beck, A. F. 51
Betz, H. D. 17
Blackham, H. J. 17
Blixenová, K. 31
Boesen, E. 54, 63, 64, 109
Bonhoeffer, D. 27, 103, 105, 109, 111,
113, 117, 138
Brandes, G. 12, 21, 34, 44, 58, 106, 112
Bretall, R. 90, 102, 108
Brinkschmidt, E. 26
Brøndsted, P. O. 51
Brown, J. 26
Brunner, E. 26, 65
Buber, M. 26
Bugenhagen, J. 36
Cain, D. 45, 122
Camus, A. 17, 25, 27
Capel, M. L. 50
Cappelørn, N. J. 13, 15, 16, 22
Clausen, H. N. 39, 46, 130
Cohrane, C. A. 101
Collier, P. F. 28, 29
Collins, J. 26
Conway, D. W. 20, 28, 118
Creegan, Ch. L. 26
Cross, L. D. 10
Croxall, T. H. 24, 45, 75
Čapek, V. 39, 74
D'Ester, K. 25
Dahl, F. P. J. 51
Daub, C. 47, 126
David, N. C. 33
David 48
Dempf, A. 26
Deuser, H. 17, 25, 104
Diem, H. 15, 17, 42, 47, 60, 64, 65, 76, 78,
105, 116, 126
Dobiáš, F. M. 67
Dobre, C. 25
Drachmann, A. B. 12
Dunning, S. N. 97
Edwards, P. 20
Eller, D. B. 28, 71, 81
Elrod, J. W. 25, 29, 131
Engels, F. 59
Evans, C. S. 17, 31, 73
Evans, D. C. 29
Fabro, C. 26
Ferreirová, M. J. 17, 73
Feuerbach, L. 38
Fiala, V. 64
Fick, K. 18
Fichte, J. G. 38, 50
Filipi, P. 66, 75
Fischer (admirál) 32
Forell, G. 81
Francke, A. H. 37
Franziscová, F. M. 123
Frederik VI, 32, 34
Frederik VII, 35
Fridrich I., 36
Galling, K. 75
Gardiner, P. 21, 47, 95, 98
Garff, J. 15, 22,
Gažík, P. 2, 24
Geismar, E. 14, 74
Gerdes, H. 15
Gill, H. J. 74
Gjellerup, K. A. 31
Goethe, J. W. 42
Gogarden, F. 26
Goldschmidt, M. 57, 119
Gottsched, H. 15

- Gover, K. E. 20
 Grimsley, R. 24, 25
 Grøn, A. 22
 Grundtvig, N. F. S. 7, 33, 39, 95, 124, 127, 130-136, 140, 141
 Guardini, R. 21, 26, 27, 68
 Guererro, L. I. 24
 Gunkel, H. 14, 15, 68
 Gyllembourgová, T. Chr. 55
 Habermas, 21, 26
 Haecker, Th. 8, 26, 58, 64
 Hagar 80
 Hajko, D. 115
 Hakon, R. S. 63
 Halasová-Osolsobě, K. 60
 Hallová, A. 54
 Hamann, J. G. 47
 Hanes, P. 47, 62
 Hannay, A. 17, 18, 22, 25, 47, 52, 57, 67, 73
 Hansemann, G. 68, 71
 Hansen, Chr. 14
 Harbsmeier, E. 22
 Hashimoto, I. 21
 Hauge, H. N. 62
 Havel, V. 21, 26
 Hegel, G. W. F. 26, 38, 47, 54, 56, 59, 72, 81, 83, 104, 127, 129, 136, 140
 Heiberg, J. L. 12, 13, 33, 51, 56, 60, 124, 139, 135, 136
 Heibergová, J. L. 33, 60
 Heideger, M. 13, 17, 26, 27
 Heinesen, W. 52
 Heiss, W. 48
 Helander, D. 125, 126
 Heron, A. I. C. 73, 80
 Himmelstrup, J. 12, 20
 Hirabayashi, T. 21
 Hirsch, E. 15, 17, 47, 89, 116
 Höffding, H. 25
 Hogue, S. 29
 Hollander, L. M. 18
 Holm, S. 13
 Holmer, P. L. 28, 29
 Hong, W. H. 13, 18, 19, 23, 25, 29, 50, 57
 Hongová, E. H. 13, 23, 50
 Hromádka, J. L. 14, 25, 27, 37, 63-65, 70, 75, 78, 111, 118
 Hus, J. 140
 Christián I, 45
 Christián III., 36
 Christián VII, 32
 Christián VIII., 34, 50
 Ibsen, A. 12, 25
 Izák 80, 81, 99
 Jackson, P. 17
 Jacobi, F. H. 123
 Janke, W. 111
 Jansen, Billeskov J. F. 12, 13, 55, 67
 Jarvie, I. C. 57, 73
 Jaspers, K. 17, 27, 66
 Jensen, J. W. 31
 Jeremiáš 27
 Job 56, 77, 79, 82-84, 88
 Johnson, H. A. 13, 26, 27, 36, 65, 106, 122
 Jørgensen, J. 25, 29, 64
 Jørgensenová, L. M. 22
 Josef 42
 Kabell, A. 12
 Kafka, F. 25
 Kant, E. 38, 47
 Karl Werder, 54
 Khan, I. 18, 103
 Kierkegaard, Ch. J. 40
 Kierkegaard, M. P. 25, 40-42, 44, 48, 49, 52, 67, 68, 98, 124, 125
 Kierkegaard, N. A. 40
 Kierkegaard, Peder Christiansen 40
 Kierkegaard, Peter Christián 15, 33, 60, 64, 135
 Kierkegaard, S. M. 42
 Kierkegaard, S. A. (neuedeno)
 Kierkegaardová, A. S. (Lundová) 40-42
 Kierkegaardová, K. N. (Røeenová) 40
 Kierkegaardová, M. K. 40, 42
 Kierkegaardová, N. Chr. 42
 Kierkegaardová, P. S. 42
 Kill, A. 43
 Kirmmse, B. H. 15, 17, 19, 22, 25, 33, 35, 37, 43, 45, 47, 49, 50, 61, 63-65, 68, 109, 119, 124, 127, 129, 135, 136
 Kjærová, G. 84

- Kloeden, v. W. 14, 16, 38, 47, 67, 118,
 131, 134
 Knudsonová, J. 22
 Knut Velký 32
 Kondrup, J. 15, 22
 Konrad, P. 54
 Králik, 23, 24, 27, 48, 59, 61, 133
 Krchňák, P. 40, 89, 96
 Kučera, Z. 2, 69, 117, 118, 158
 Kuhr, V. 13
 Lange, H. O. 12
 Laor, N. 57, 73
 Lapointe, H. Fr. 29
 Law, R. D. 8
 LeFevre, D. P. 25, 110
 Lessing, G. E. 47, 48, 55
 Liguš, J. 74, 105, 107, 110
 Lincoln, U. 17
 Løgstrup, K. E. 13
 Lochman, J. M. 31, 115
 Löwith, K. 26
 Lowrie, W. 15, 18, 29, 43, 65, 121, 122
 Lund (arcibiskup) 45
 Luther, M. 21, 27, 36, 78, 117, 122, 123,
 140
 M. F. Franziscou, 123
 Madenokoji, M. 21
 Malantschuk, G. 13, 23-25, 74, 83, 97, 99
 Malik, H. 26
 Marcel, G. 17, 27
 Marino, G. 17, 22, 23, 28, 63, 67, 73
 Martensen, H. L. 7, 18, 25, 33, 38, 39, 46,
 47, 53, 62, 65, 77, 125-129, 135, 136,
 140, 141
 Marx, K. 59, 94
 Mathiensen, B. 43
 Matustík, J. M. 21, 26
 McCarthy, V. 56
 Mckinnon, A. 18, 19, 22, 27, 28, 29
 Minear, S. P. 25
 Møller, P. M. 22, 46, 57, 132
 Müller, P. E. 123
 Munck, E. 25
 Münter (arcibiskup) 123
 Mynster, J. P. 7, 25, 33, 39, 44, 59, 62, 77,
 119, 123-128, 134-136, 140, 141
 Nadas, P. 24
 Nagley, E. W. 50
 Nandraský, K. 25, 120
 Nelson H. 32
 Niebuhr, R. 56
 Niedermeyer, G. 25
 Nielsen, M. 43, 44, 45, 62, 68
 Nietzsche, F. 12, 17, 26, 94
 O'Haraová, S. 88
 Oden, C. T. 78
 Oehlenschläger, A. 33, 135, 136
 Olšovský, J. 59, 68, 71, 99
 Ondrejovič, D. 133
 Ørsted, H. G. 33
 Osolsobě, P. 24
 Otani, M. 21
 Otto, J. 20
 Pascal, B. 26, 81
 Patrick, D. G. M. 26, 47, 98
 Pattison, G. 17, 22, 24, 25
 Paulsen, A. 118
 Pavon, R. G. 25
 Pelikan, J. 21, 76, 117
 Perkins, R. L. 7, 29, 42, 45, 49, 50, 56, 57,
 68, 70, 76, 84, 97, 104, 125, 129
 Petersen, F. C. 51
 Pieperová, A. 23, 25
 Piper, R. 66
 Platon 97, 104
 Plekon, M. 28, 49, 92, 97, 130, 132
 Pontoppidam, H. 31
 Przywara, E. 26
 Pyper, S. H. 26
 Rádl, E. 76
 Rae, M. E. 69, 78, 118
 Ricoeur, P. 20, 27, 118
 Rieger, F. L. 20
 Richterová, L. 25
 Rilke, R. M. 25
 Roberts, C. R. 17, 57, 76, 77
 Rohde, P. P. 21, 50, 55, 121, 127, 129
 Roos, H. 26
 Rørdamová, B. 51
 Rosas, J. L. 116
 Rossel, S. H. 63
 Safra, J. E. 23
 Sapp, D. G. 19
 Sartre, J. P. 17, 25, 27

- Šára 80
 Saxtorph, P. 67
 Seding, A. N. 40
 Schelling, Fr. 38, 46, 47, 54, 123, 126, 130
 Schlegel, Friedrich 54
 Schlegel, Fritz 50
 Schlegelová, Regina (Olsenová) 25, 52-58, 82, 107
 Schleiermacher, Fr. 127
 Schmid, J. H. 16, 134
 Schopenhauer, A. 17, 94
 Schrempf, Chr. 14, 68
 Schröer, H. 16, 17, 25, 26
 Schulz, H. 16, 17
 Schultzová, A. 64
 Sibbern, F. C. 45, 46, 51, 52
 Sire, W. J. 31
 Skjoldager, E. 31, 42, 107
 Sløk, J. 13, 27, 36, 98
 Smith, J. H. 61, 63
 Smolík, J. 27, 69, 73, 114, 138
 Soble, A. 54
 Sokrates 16, 17, 45-48, 50, 56, 66, 96, 98, 104, 116-118, 139
 Søre, N. H. 13, 27, 52, 64, 97
 Solger, K. W. F. 50
 Sölleová, D. 68, 85
 Sølttoftová, P. 22
 Sorainen, K. 129
 Sørensen, S. 40, 96
 Souček, J. B. 31, 115
 Spener, F. J. 37, 74
 Sponheim, P. 25, 57
 Stan, L. 24
 Strauss, F. D. 38
 Suttles, W. C. 19
 Swenson, F. D. 13, 18, 25, 66
 Šalamoun 48
 Šalda, X. L. 20
 Šestov, 21, 25, 72
 Taylor, M. C. 117
 Thomas, J. H. 24, 25, 38, 78
 Thorvaldsen, B. 33
 Thue, H. J. 51
 Thulstrup, J. 10
 Thulstrup, N. 10, 12, 22, 24-27, 31, 36, 38-47, 50, 52, 53, 57, 59, 62-65, 67, 68, 74, 75, 95, 97, 103, 104, 106, 107, 116-118, 123, 127, 129, 131, 133-135
 Thulstrupová, Mikulová. M. 2, 8, 12-14, 16, 21, 23, 25, 27, 30, 31, 38, 39, 41, 42, 44-47, 50, 52-54, 56, 57, 59, 62-65, 67, 71, 72, 74, 92, 95, 97, 103, 104, 107, 110, 116-118, 123, 127, 129, 131-135
 Tieck, L. 50
 Tillich, P. 18, 20, 25, 27, 48, 56, 61, 69, 94, 96, 120, 133
 Tisseau, P. H. 20
 Toeplitz, K. 25, 122
 Torsting, E. 13
 Trtík, Z. 25, 56, 68, 69, 85, 112
 Umlauf, V. 24
 Verstrynge, K. 24
 Veverka, J. L. 21, 89
 Vojvodić, R. 21
 Walls, A. 24
 Walshová, S. 29, 54, 75-77, 103
 Wand, J. W. C. 26, 109
 Watkinová, J. 13, 18, 22, 23, 27, 28, 31, 33, 36, 38, 42, 44, 49, 57, 64, 65, 67, 114
 Watkinová, 13, 18, 22, 23, 28, 31, 49
 Westphal, M. 17, 21
 Widenmann, J. R. 45, 46, 63, 97
 Wittgenstein, L. 17, 26, 52
 Wolf, C. H. 26
 Zinzendorf, N. L. 37
 Ziolkowski, J. E. 98
 Žilina, M. 55, 76
 Žitný, M. 21

Seznam použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

Prameny

BRETALL, Robert. (ed.) *A Kierkegaard Anthology*. 1st ed. New York: The Modern Library 1946. 494 s. LCCN 59-9955

KIERKEGAARD, Søren. *Bázeň a chvění. Nemoc k smrti*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. 1. české vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1993. 249 s. Orig.: Frygt og Bæven. Sygdommen til Døden. ISBN 80-205-0360-9

KIERKEGAARD, Søren. *The Concept of Dread*. Přel. Walter Lowrie. 4th ed. Princeton: Princeton University Press, 1973. 153 s. Orig.: Begrebet Angst. ISBN 0-691-01951-7

KIERKEGAARD, Søren. *The Concept of Irony*. Přel. Lee M. Capel. Bloomington and London: Indiana University Press, 1965. 424 s. Orig.: Om Begrebet Ironi. ISBN 0-253-20111-X

KIERKEGAARD, Søren. *Concluding Unscientific Postscript*. Přel. David F. Swenson and Walter Lowrie. 2nd ed. Princeton: Princeton University Press, 1971. 577 s. Orig.: Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de Philosophiske Smuler. ISBN 0-691-01960-6

KIERKEGAARD, Søren. *The Corsair Affair and Articles Related to the Writings*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton, Princeton University Press, 1982. 323 s. Orig.: Corsaren. ISBN 0-691-07246-9

KIERKEGAARD, Søren. *Čistota srdce aneb chtit jen jedno*. 1. české vydání. Přel. Josef Veselý. Praha: Kalich, 1989. 196 s. Orig.: Opbyggelige Taler i Forskjellig Aand – Første Afdeling. En Leiligheds Tale. ISBN 80-7017-036-0

KIERKEGAARD, Søren. *Early Polemical Writings*. Přel. Julia Watkin. 1st ed. Princeton: Princeton University Press, 1990. 314 s. Orig.: Endnu Levendes Papirer. ISBN 0-691-07369-4

KIERKEGAARD, Søren. *Eighteen Upbuilding Discourses*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1990. 559 s. Orig.: Aften opbyggelige Taler. ISBN 0-691-07380-5

KIERKEGAARD, Søren. *Either/Or - Vol. I*. Přel. David F. Swenson, Lillian Marvin Swenson. 1st ed. Princeton: Princeton University Press, 1971. 465 s. Orig.: Enter-Eller. ISBN 0-691-01976-2

KIERKEGAARD, Søren. *Either/Or - Vol. II*. Přel. Walter Lowrie. 1st ed. Princeton: Princeton University Press, 1971. 370 s. Orig.: Enter – Eller. ISBN 0-691-01977-0

KIERKEGAARD, Søren. *Fear and Trembling. The Book on Adler*. 1st ed. Přel. Walter Lowrie. New York – Toronto: Alfred A. Knopf, 1994. 302 s. Orig.: Frygt og Bæven. Bogen om Adler. ISBN 0-679-43130-6

KIERKEGAARD, Søren. *Fear and Trembling. Repetition*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1983. 420 s. Orig.: Frygt og bæven. Gjentagelsen. ISBN 0-691-02026-4

KIERKEGAARD, Søren. *Filosofické drobký aneb Drobátko filosofie*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. 1. české vyd. Olomouc: Votobia, 1997. 152 s. Orig.: Philosophiske Smuler eller En Smile Philosophie. ISBN 80-7198-197-4

KIERKEGAARD, Søren. *For Self-Examination. Judge for Yourself!* Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1990. 296 s. Orig.: Til selvprøvelse. Dømmer selv! ISBN 0-691-07368-6

KIERKEGAARD, Søren. *Christian Discourses, The Crisis and a Crisis in the Life of an Actress*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1997. 489 s. Orig.: Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv. ISBN 0-691-01649-6

KIERKEGAARD, Søren. *In vino veritas*. Přel.: Hugo Kosterka, Praha: Symposium 37, 1923. 86 s. Orig. In vino veritas.

KIERKEGAARD, Søren. *Johannes Climacus or De Omnibus Dubitandum Est and Sermon*. Přel. Thomas Henry Croxall. 1st ed. London: Adam & Charles Black, 1958. 196 s. Orig.: Johannes Climacus or De Omnibus Dubitandum Est.

KIERKEGAARD, Søren. *Kierkegaard's Attack Upon „Christendom“*. Přel. Walter Lowrie. Princeton: Princeton University Press, New Jersey 1968. 243 s.

KIERKEGAARD, Søren. *The Last Years. Journals 1853-1855*. Přel. Ronald Gregor Smith. London: Lowe & Brydone, 1968. 381 s. Orig.: Papirer.

KIERKEGAARD, Søren. *Må literární činnost*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. 1. české vyd. Brno: CDK, 2003. 171 s. Orig.: Henblik til en samtidig Straeben i dansk Literatur – Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel – Om min Forfatter-Virksomhed – Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed – Den Enkelte. ISBN 80-7325-021-7

KIERKEGAARD, Søren. *Nácvik křesťanství. Sud'te sami!* Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. 1. české vyd. Brno: CDK, 2002. 279 s. Orig.: Indøvelse i Christendom – Dømmer selv! ISBN 80-7325-004-7

KIERKEGAARD, Søren. *Odlesk tragiky antické v tragice moderní*. Přel. Petr Osolsobě. *Estetika*. 1994, vol. 31, no. 1, s. 1-15. Orig. Det antike Tragiskes reflex i det moderne Tragiske.

KIERKEGAARD, Søren. *Okamžik*. Přel. Milada Krausová-Lesná. Praha: Jan Laichter, 1911. 260 s. Orig. Øieblikket.

KIERKEGAARD, Søren. *Prefaces, Writing Sampler*. Přel. Todd W. Nichol. Princeton: Princeton University Press, 1997. 211 s. Orig.: Forord. ISBN 0-691-04827-4

KIERKEGAARD, Søren. *Philosophical Fragments or a Fragment of Philosophy*. Přel. David Swenson. Princeton: Princeton University Press, 1967. 260 s. Orig.: Philosophiske Smuler eller En Smile. LCCN 62-7408.

KIERKEGAARD, Søren. *The Present Age. Two Minor Ethico-Religious Treatises*. Přel. Alexander Dru, Walter Lowrie. London: Oxford University Press, 1940. 163 s. LCCN 41002050.

KIERKEGAARD, Søren. *Skutky lásky*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. 1. české vyd. Brno: CDK, 2000. 271 s. Orig.: Kjerlighedens Gjerninger. ISBN 80-85959-68-2

KIERKEGAARD, Søren. *Současnost*. Přel. Miroslav Žilina. 2. české vydání. Olomouc: Votobia, 1996. 117 s. Orig.: To Tidsaldre. ISBN 80-7198-089-7

KIERKEGAARD, Søren. *Søren Kierkegaard's Journals and Papers 1829-1848*, vol. 5, part 1. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Bloomington, London: Indiana University Press, 1978. 557 s. Orig.: Papirer. ISBN 0-253-18244-1

KIERKEGAARD, Søren. *Søren Kierkegaard's Journals and Papers 1848-1855*, vol. 6, part 2. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Bloomington, London: Indiana University Press, 1978. 647 s. Orig.: Papirer. ISBN 0-253-18245-X

KIERKEGAARD, Søren. *Stages on Life's Way*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1988. 781 s. Orig. Stadier paa Livets Vei. ISBN 0-691-07323-6

KIERKEGAARD, Søren. *Svádcův deník*. Přel. Radko Kejzlar. 2. vyd. Bratislava: Chronos, 1994. 195 s. Orig.: Forforerens Dagbog. ISBN 80-967138-0-9

KIERKEGAARD, Søren. *Three Discourses on Imagined Occasions*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1993. 181 s. Orig.: Tre Taler ved Altergangen om Fredagen. ISBN 0-691-03300-5

KIERKEGAARD, Søren. *Tři páteční pozvání k Večeři Páně*. Přel. Robert Novotný. Praha: Kalich, 2000. 77 s. Tre Taler ved Altergangen om Fredagen. ISBN 17-8017-517-6

KIERKEGAARD, Søren. *Upbuilding Discourses in Various Spirits*. Přel. Howard V. Hong, Edna H. Hong. Princeton: Princeton University Press, 1993. 442 s. Orig.: Opbyggelige Taler i forskjellig Aand. ISBN 0-691-03274-2

Sekundární literatura

BARRETT, William. *Irrational Man*. New York: Doubleday & Company, 1958. 278 s. LCCN 58-8081

BARTH, Karl. *Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*. Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1947. 611 s.

BARTH, Karl. *Der Römerbrief*. 2. Aufl. München: Chr. Kaiser, 1922. 523 s.

BARTH, Karl. A Thank You and a Bow: Kierkegaard's Reveille. Přel. H. Martin Rumscheidt. *Canadian Journal of Theology*, 1965, vol. XI, no. 1, s. 3-7. Orig. Dank und Reverenz.

BARTH, Karl. Mein Verhältnis zu Søren Kierkegaard. *Orbis Litterarum*, 1963, vol. 18, no. 3, s. 97-100.

BARTH, Karl. Kierkegaard und die Theologen. *Kirchenblatt für die reformierte Schweiz*. 1963, vol. 119, no. 10. s. 150-151.

BLACKHAM, H. J. *Six Existentialist Thinkers*. New York: Harper & Row, 1959. 172 s. LCCN 59-13840

BONHOEFFER, Dietrich. *Na cestě k svobodě. Listy z vězení*. Přel. Miloš Černý, Miroslav Heryán a Jan Šimsa. Praha: Vyšehrad, 1991. 287 s. Orig.: Widerstand und Ergebung. ISBN 80-7021-081-8

BRANDES, George. *Søren Kierkegaard*. Přel. Jiří Pelcl. Praha: Kritická knihovna svazek XXII., 1904. 240 s. Orig. Søren Kierkegaard.

BULTMANN, Rudolf. *Ježíš Kristus a mytologie*. Přel. Ivo Tretera. Praha: OIKOYMENH, 1995. 66 s. Orig. Jesus Christ and Mythology.

CAIN, David. *An Evocation of Kierkegaard*. København: C. A. Reitzel, 1997. 131 s. ISBN 87-7876-010-0

CAPPELØRN, J. N., DEUSER, H. (ed.) *Kierkegaard Studies 1999*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1999.

CAPPELØRN, J. N., DEUSER, H. (ed.) *Kierkegaard Studies 2000*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2001.

CAPPELØRN, J. N., DEUSER, H. (ed.) *Kierkegardiania XIII*, The Søren Kierkegaard Society in Denmark. Copenhagen: C. A. Reitzel, 1984. 184 s.

CAPPELØRN, J. N et al. *Written Images. Søren Kierkegaard's Journals, Notebooks, Booklets, Sheets, Scraps, and Slips of Paper*. Přel. Bruce H. Kirmmse. Princeton: Princeton University Press, Princeton, Oxford. 2003. Orig. Skriftbilleder. 180 s. ISBN 0-691-11555-9

CARNELL, E. J. *The Burden of Søren Kierkegaard*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 1965. 174 s. LCCN 65-18088

- COCHRANE, C. Arthur. *The Existentialists and God*. Philadelphia: The Westminster Press, 1956. 174 s. LCCN 56-5105.
- CONWAY, D. W., GOVER, K. E. (ed.) *Søren Kierkegaard: critical assessments of leading philosophers*. 1. London, New York: Routledge, 2002. 3. v. ISBN 0-415-23589-8
- ČAPEK, Vladimír. *Historie bible*. Praha: Kalich, 1952. 159 s.
- DIEM, Hermann. *Kierkegaard*. Frankfurt/M: Fischer Bücherei, 1956. 208 s.
- DIEM, Hermann. *Kierkegaard: An introduction*. Přel. David Green. Virginia: John Knox Press, 1966. 124 s. Orig.: Søren Kierkegaard. LCCN 66-17278
- DIEM, Hermann. *Kierkegaard's Dialectic of Existence*. Přel. Harold Knight. London, Edinburgh: Oliver and Boyd, 1959. 217 s. Orig.: Die Existenzdialektik von Søren Kierkegaard. LCCN 60-001656
- DOBIÁŠ, F. M. *Úvod do theologie*. Praha: SPN, 1953. 193 s.
- DUNNING, N. Stephan. The Dialectic of Contradiction in Kierkegaard's Aesthetic Stage, *The Journal of the American Academy of Religion*, 1995, vol. XLIX, no. 3, s. 384-407.
- ELROD, W. John. *Kierkegaard and Christendom*. Princeton: Princeton University Press, 1981. 320 s. ISBN 0-69107-261-2
- EVANJELICKÝ SPEVNÍK. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1992. 727 s. ISBN 80-7140-014-9
- EVANS, C. Stephen. *Faith Beyond Reason. A Kierkegaardian Account*. Michigan, Cambridge: Edinburgh University Press, 1998. 167 s. ISBN 0-8028-4555-X
- FIALA, Václav. Trojzvuk. Søren Kierkegaard. Edvard Grieg. Jean Sibelius. Praha: Fr. Borový, 1945. 129 s.
- FILIPÍ, Pavel. *Do nejhlubších hlubin*. Praha: Kalich, 1990. 460 s. ISBN 80-7017-132-4
- FORREL, W. George. *The Protestant Faith*. 2nd ed. Philadelphia: Fortress Press, 1977. 308 s. ISBN 0-80006-1095-4
- GARDINER, Patrik. *Kierkegaard*. Přel. Milan Jára. Praha: Argo, 1996. 149 s. Orig. Kierkegaard. ISBN 80-7203-004-3
- GUARDINI, Romano. *Těžkomyslnost a její smysl*. Přel. Milan Jára. Olomouc: Votobia, 1995. 149 s. Orig.: Kierkegaard. ISBN 80-85885-49-2
- HAECKER, Theodor. *Der Buckel Kierkegaards*. Zürich: Thomas, 1947. 102 s.
- HAJKO, Dalimír. Boh a existencia u Sorena Kierkegarda. *Slovenské pohľady*. 1993, no. 12, s. 83-87.
- HALL, Amy Laura. *Kierkegaard and the Treachery of Love*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 222 s. ISBN 0-521-80913-4
- HANES, Pavel. *Církevné dejiny*. Banská Bystrica: Trian, 1998. 429 s. ISBN 80-88945-01-1
- HANNAY, Alastair. *Kierkegaard*. London, New York: Routledge, 1993. 388 s. ISBN 0-415-06365-5
- HANNAY, Alastair, MARINO, D. Gordon. (ed.) *The Cambridge Companion to Kierkegaard*. Edinburgh, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1998. 428 s. ISBN 0-521-47719-0
- HANSEMANN, Georg. *Katechese als Dienst am Glauben*. Freiburg-Basel-Wien: Herder, 1960. 135 s.

- HASHIMOTO, Jun, MADENOKOJI, Michimune, HIRABAYASHI, Takahiro. *Søren Kierkegaard Literatur i Japan (1906-1979)*, Bøgen til 1994. Nishinomiya: Kwansei Gakuin University, 1995. 95 s.
- HEISS, Robert. *Hegel Kierkegaard Marx. Three Great Philosophers. Whose Ideas Changed the Course of Civilization*. 2nd ed. Přel. E. B. Garside. New York: Dell Publishing, 1975. 438 s. Orig.: *Die Grossen Dialektiker des 19. Jahrhunderts: Hegel Kierkegaard Marx*. 438 s.
- HELANDER, Dick. *Modlitby Pánových svedkov*. Přel. Gustáv Victory. Bratislava: Vesna, 1991. 447 s. Orig.: Bönbok. ISBN 80-85128-78-0
- HERON, I. C. Alastair. *A Century of Protestant Theology*. Philadelphia: The Westminster Press, 1980. 229 s. ISBN 0-664-24346-0
- HIMMELSTRUP, Jens. *Søren Kierkegaard. International Bibliografi*. Copenhagen: Nyt Nordisk Forlag, 1962. 217 s.
- HIRSCH, Emanuel. *Wege zu Kierkegaard*. Berlin: Verlag „Die Spur“, 1968. 135 s.
- HOUE, Poul. MARINO, D. Gordon. ROSSEL, S. Hakon. *Anthropology and Authority*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 1999. 189 s. ISBN 90-42006-40-4
- HROMÁDKA, J. L. Sören Kierkegaard. *Křestanská revue*, 1955, vol. XXII, no. 8, s. 243-247.
- HROMÁDKA, J. L. *Evangelium o cestě za člověkem*. Praha: Kalich, 1986. 343 s.
- HROMÁDKA, J. L. *Přelom v protestantské teologii. Fragment etiky*. 1. české souborné vydání. Praha: Kalich, 1979. 180 s. Skriptum pro studijní účely.
- JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Přel. Jaromír Loužil. Praha: Mladá fronta, 1995. 247 s. Orig.: *Existenzphilosophie*. ISBN 80-204-0510-0
- JANSEN Billeskov, J. F. *Søren Kierkegaard. Life and Work*. Copenhagen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, of Culture, and Ministry of Education, 1994. 16 s.
- JARVIE, I. C., LAOR, N. *Critical Rationalism, the Social Sciences and the Humanities. Essays for Joseph Agassi*, vol. II, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1995. 312 s. ISBN 0-792-32-960-0.
- JASPERS, Karl. *Kierkegaard. Rechenschaft und Ausblick, Reden und Aufsätze*, R. Piper, München 1958, s. 137-157.
- JOHNSON, H. A., THULSTRUP, N. (ed.) *A Kierkegaard critique: an international selection of essays interpreting Kierkegaard*. New York: Harper, 1962. 311 s. LCCN 60007291
- KHAN, H. Abraham. *Salighed as happiness? Kierkegaard on the Concept Salighed*. Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 1985. 148 s. ISBN 0-88920-140-4
- KHAN, H. Abraham, *Kierkegaard on Authority and Leadership: Political Logic in religious Thought. Sophia*, 1994, vol. 3, no. 3, s. 74-88.
- KIRMMSE H. Bruce: *Encounters with Kierkegaard*. New Jersey: Princeton University Press, 1996. 358 s. ISBN 0-691-05894-6
- KIRMMSE, Bruce. *Kierkegaard in Golden Age Denmark*. Bloomington: Indiana University Press, 1990. 566 s. ISBN 0-253-33044-0
- KIRMMSE, H. Bruce. *The Thunderstorm: Kierkegaard's Ecclesiology. Faith and Philosophy*, 2000, vol. 17, no. 1, s. 87-102
- KRÁLIK, Roman. *Kierkegaard a Tillich - teologovia na hranici. Cirkevné listy*, 2002, vol. 115, no. 8, s. 122-126.

- KRÁLÍK, Roman. Søren Kierkegaard: Skutky lásky aneb několik křesťanských úvah ve formě proslavů. *Theologická revue*, 2002, vol. 72, no. 1, s. 101-103.
- KRÁLÍK, Roman. Søren Kierkegaard: Tři páteční pozvání k Večeři Páně. *Theologická revue*, 2001, vol. 72, no. 3, s. 346-347.
- KRÁLÍK, Roman. Søren Kierkegaard a jeho láska. Šalamúnov sen. *Cirkevné listy*, 2001, vol. 114, no. 12, s. 180-183
- KRCHŇÁK, Peter. (ed.) *Kierkegaardove dni*. Zvolen: ÚVT TU Zvolen, 1993. 126 s. ISBN 80-228-0280-8
- KUČERA, Zdeněk. Opravdovost víry. *Theologická revue Církve česko-slovenské husitské*, 1980, vol. 51, no. 2, s. 33-36.
- KUČERA, Zdeněk. *Pravda a iluze moderní teologie*. Praha: Blahoslav, Kalich, 1986. 188 s. Skriptum pro studijní účely.
- LAW, R. David. *Kierkegaard as Negative Theologian*. Oxford – New York, Oxford University Press, 1993. 231 s. ISBN 0-198-263-36-8
- LEFEVRE, D. Perry. *The Prayers of Kierkegaard*. Chicago: The University of Chicago Press, 1956. 244 s. LCCN 56-11000
- LIGUŠ, Ján. *Medziludská komunikácia*. 2. slovenské vyd. Banská Bystrica: Trian, 2001. 156 s. ISBN 80-80825-35-0
- LIGUŠ, Ján. *Vira a teologie Dietricha Bonhoeffera*. Banská Bystrica: Pedagogická spoločnosť Jána Ámosa Komenského, 1994. 76 s. ISBN 80-85162-69-5
- LOWRIE, Walter. *A Short Life of Kierkegaard*. 10th Paperback Printing London: Humphrey Milford - Oxford University Press, 1990. ISBN 0-691-01957-6
- MALANTSCHUK, Gregor. *Kierkegaard's Way to the Truth*. Montreal: Inter Editions, 1987. 126 s. ISBN 0-919401-04-X
- MALIK, C. Habib. *Receiving Kierkegaard: The Early Impact and transmission of His Thought*. Washington, D. C.: Catholic University of America, 1997. 437 s. ISBN 0-813-20878-5
- MARINO, D. Gordon. Alastair Hannay, Kierkegaard: A Biography. Reviews. *Søren Kierkegaard Newsletter*, 2002, no. 44, September, s. 11-12.
- MARINO, D. Gordon. News. *Søren Kierkegaard Newsletter*, 2004, no. 48, September, s. 6-10.
- McKINNON, Alastair. (ed.) *Kierkegaard. Resources and Results*. Montreal: Wilfrid Laurier University Press, 1982. 174 s. ISBN 0-919401-02-3
- McKINNON, Alastair. Unfolding Kierkegaard's Writings. *Søren Kierkegaard Newsletter*, 1999, no. 38, s. 15-18.
- NANDRÁSKY, Karol. Prorocký mysliteľ dánskeho národa. *Cirkevné listy*, 1978, vol. 91, no. 6, s. 90-94.
- ODEN, C. Thomas. *Parables of Kierkegaard*. Pinceton, New Jersey: Princeton University Press, 1978. 186 s. ISBN 0-691-02053-1
- O'HARA, Shelley. *Kierkegaard within your grasp*. Willey, Hoboken: Wiley Publishing, 2004. 87 s. ISBN 0-7645-5974-5
- OLŠOVSKÝ, Jiří. Kierkegaardovo etické stadium. *Filosofický časopis*, 2000, vol. 50, no. 4, s. 561-573.

- OLŠOVSKÝ, Jiří. Kierkegaardův pojem paradoxní zbožnosti. *Theologická revue*, 2002, vol. 72, no. 1, s. 30-40.
- OLŠOVSKÝ, Jiří. Kierkegaardův pojem výjimky. *Theologická revue*, 2003, vol. 74, no. 3-4, s. 385-394.
- ONDREJOVIČ, Dušan. *Teologická encyklopédia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1992. 143 s. ISBN 80-223-0478-6
- PELIKAN, Jaroslav. *Fools for Christ*. Philadelphia: Muhlenberg Press, 1955. 172 s. LCCN 55-7766
- PELIKAN, Jaroslav. *From Luther to Kierkegaard: A Study in the History of Theology*. 2nd ed. Saint Louis: Concordia Publishing House, 1963. 171 s. LCCN 63-15352
- PERKINS, L. Robert. (ed.) *International Kierkegaard Commentary 1. Early Polemical Writings*. Macon: Mercer University Press, 1999. 202 s. ISBN 0-86554-656-8
- PERKINS, L. Robert. (ed.) *International Kierkegaard Commentary 2. The Concept of Irony*. Macon: Mercer University Press, 2001. ISBN 0-86554-742-4
- PERKINS, L. Robert. (ed.) *International Kierkegaard Commentary 11. Stages on Life's Way*. Macon: Mercer University Press, 2000. 293 s. ISBN 0-86554-704-1
- PERKINS, L. Robert. (ed.) *International Kierkegaard Commentary 14. Two Ages: The Present Age and the of Revolution, A Literary Review*. Macon: Mercer University Press, 1984. 265 s. ISBN 0-86554-271-6
- PERKINS, L. Robert. Book Reviews. *The Owl of Minerva*. Spring-Summer 2002, no. 2, vol. 33, s. 254-256.
- PERKINS, L. Robert. *Søren Kierkegaard*. London: Lutterworth Press, 1969. 47 s.
- PLEKON, Michael. N. F. S. Grundtvig: Renewer of the Church. Another Lutheran anniversary. *Lutheran Forum*. Advent 1983, s. 6-9.
- PLEKON, Michael. Beyond Existentialist Caricatures: New Views of Kierkegaard. *Human Studies*, 1981, no. 4, s. 87-95.
- PLEKON, Michael. Kierkegaard at the End: his „last“ Sermon, Eschatology and the Attack on the Church. *Faith and Philosophy*. 2000, vol. 17, no. 1, s. 68-86
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filsofie. Novověk*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1999. 668 s. ISBN 80-7220-064-X
- RAE, A. Murray. *Kierkegaard's Vision of the Incarnation*. Oxford: Clarendon Press Oxford, 1997. 267 s. ISBN 0-19-836940-4
- ROBERTS, C. Robert. *Faith, Reason, and History. Rethinking Kierkegaard's Philosophical Fragments*. Macon: Mercer University Press, 1986. 167 s. ISBN 0-86554-228-7
- ROHDE, P. Peter. *Kierkegaard*. Přel. Jiří Horák. Olomouc: Votobia, 1995. 187 s. Orig.: Sören Kierkegaard. ISBN 80-85885-29-8
- ROSAS, Joseph. L. Kierkegaard as Biblical Interpreter. *Journal of the American Academy of Ministry*, 2000, vol. 6, no. 1., s. 37-56.
- SAPP, David. Gregory. *The Imitatio Naturae Christi: A Study of the Imitation of Christ in Kierkegaard's Thought*. A Dissertation Presented to the Graduate Faculty of the University of Virgii in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Virginia 1999. 269 s.
- SIRE, W. James. *Průvodce světovými názory*. Přel. Alena Koželuhová. 2 vydání. Praha: Návrat, 1993. 164 s. Orig. The Universe Next Door. ISBN 80-85495-17-1

SLØK, Johannes. *Kierkegaard's Universe. A New Guide to the Genius*. Přel. Kenneth Tindall. Copenhagen: The Danish Cultural Institute, 1994. ISBN 87-7429-088-6

SMITH, H. Joseph (ed.) *Kierkegaard's Truth: The Disclosure of the Self*. New Haven, London: Yale University Press, 1981, LCCN 0-30002-61-8

SMOLÍK, Josef. *Současné pokusy o interpretaci evangelia*. 2. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1993. 163 s. ISBN 80-85241-43-9

SOUČEK, B. J. (ed.) *O svrchovanosti víry*. Praha: Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, 1959. 141 s.

SUTTLES, W. C. *Towards an Epistemology of Faith: A Critical Analysis of the Subjective Relation to the Object of Faith in the Thought of Søren Kierkegaard and Rudolf Bultmann*. A Dissertation Presented to the Faculty of Southeastern Baptist Theological Seminary, Wake Forest, North Carolina 1999. 334 s.

ŠESTOV, Lev. *Kierkegaard a existenciální filosofie*. Přel. Adam Havlín, Kateřina Marková, Hanuš Nykl. Praha: OIKOYMENH. 100 s. 1997. Orig. Kierkegaard ekzistencijalnaja filosofia. ISBN 80-86005-44-5

THOMAS, J. Heywood. *Kierkegaard's Alternative Metaphysical Theology. History of European Ideas*, 1990, vol. 12, no. 1, s. 53-63.

THULSTRUP, Niels. *Kierkegaard's Socratic Role*. London: Calamarus, 2004. 87 s. ISBN 87-988110-6-1

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 1. Kierkegaard's View of Christianity*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 193 s. 1978. ISBN 87-7421-004-1

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 2. The Sources and Depths of Faith in Kierkegaard*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 181 s. 1978. ISBN 87-7421-006-8

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 3. Concepts and Alternatives in Kierkegaard*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 297 s. 1980. ISBN 87-7421-244-3

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 4. Kierkegaard and Speculative Idealism*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 162 s. 1983. ISBN 87-7421-382-2

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 5. Theological Concepts in Kierkegaard*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 275 s. 1980. ISBN 87-7421-269-9

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 6. Kierkegaard's Teachers*. BK 6, Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 232 s. 1981. ISBN 87-7421-291-5

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 7. Kierkegaard and Human Values*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 165 s. 1980. ISBN 87-7421-281-8

THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 8. The Legacy and Interpretation of Kierkegaard*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 280 s. 1981. ISBN 87-7421-315-6

- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 9. Kierkegaard Literary Miscellany*. Copenhagen: C. A. Reitzels Boghandel A/S, 183 s. 1981. ISBN 87-7421-308-3
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 10. Kierkegaard's Teachers*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 214 s. 1982. ISBN 87-7421-340-7
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 11. The Copenhagen of Kierkegaard*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 139 s. 1986. ISBN 87-7421-526-4
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 12. Kierkegaard as a Person*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 194 s. 1983. ISBN 87-7421-382-2
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 13. Kierkegaard and the Church in Denmark*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 276 s. 1984. ISBN 87-7421-432-2
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 14. Kierkegaard's Classical Inspiration*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 189 s. 1985. ISBN 87-7421-446-2
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 15. Kierkegaard Research*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 202 s. 1987. ISBN 87-7421-566-3
- THULSTRUP, Niels, THULSTRUP – MIKULOVÁ, Marie. (ed.) *Bibliotheca Kierkegaardiana 16. Some of Kierkegaard's Main Categories*. Copenhagen: C. A. Reitzels Forlag A/S, 190 s. 1988. 190 s. ISBN 87-7421-575-2
- THULSTRUPOVÁ – MIKULOVÁ, Marie. Grundtvigovo a Kierkegaardovo pojetí křesťanství. *Křesťanská revue*, 1985, vol. 52, no. 6, s. 124-130.
- THULSTRUPOVÁ – MIKULOVÁ, Marie. Nemoc k smrti a Sebevražda. *Křesťanská revue*, 1992, vol. 59, no. 2, s. 35-39.
- THULSTRUPOVÁ – MIKULOVÁ, Marie. Søren Kierkegaard s jiné stránky, *Křesťanská revue*, 1963, roč. XXX, č. 9, s. 203 – 206.
- TILLICH, Paul. Kierkegaard in English. *American-Scandinavian Review*, 1942, vol. 30, September, s. 254-257.
- TILLICH, Paul. Existential Philosophy. *Journal of the History of Ideas*, 1944, vol. V, no. 1, s. 44-70.
- TILLICH, Paul. Perspectives on 19th & 20th Century Protestant Theology. New York: Harper & Row, 1967. 252 s. LCCN 67-11507.
- TILLICH, Paul. *Systematic Theology - volume I*. Chicago: The University of Chicago Press, 1951. 300 s.
- TILLICH, Paul. *Systematic Theology - volume II*. Chicago: The University of Chicago Press, 1957. 187 s.
- TOEPLITZ, Karol. *Kierkegaard*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1980. 320 s. ISBN 8-321-40151-1
- TRTÍK, Zdeněk. *Cesta k Bohu. (Úvahy nad učením CCŠ.)* 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1947. 105 s.
- TRTÍK, Zdeněk. *Moderní theologie. Zápis přednášek. Edice studijních pomůcek prof. Dr. Al. Spisara. Svazek 15*. Praha: Vydává samospráva CCŠ. Nákladem Ústřední rady CCŠ, 1951. 60 s.
- TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já – ty a křesťanství*. Praha: Blahoslav, 1948. 206 s.

WAND, J. W. C. *The Minds Behind the New Theology*. Kierkegaard, Barth, Bultmann, and Bonhoeffer. London: A. R. Mowbray & Co. Limited, 1963. 29 s.

WALSH, Sylvia. *Desire and Love in Kierkegaard*. In: Sobel, Alan (ed.) *Sex, Love, and Friendship*. Amsterdam & Atlanta, GA: Rodopi, 1997. s. 609-622.

WALSH, Sylvia. *Living Poetically*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 1994. 294 s. ISBN 0-271-01328-1

WATKIN, Julia. *Historical Dictionary of Kierkegaard's Philosophy*. Lanham: Scarecrow Press, 2001. 411 s. ISBN 0-810-83817-6

WATKIN, Julia. *Kierkegaard*. London and New York: Geoffrey Chapman, 1997. 120 s. ISBN 0-225-66816-5

ZIOLKOWSKI, J. Eric. *Kierkegaard's Concept of the Aesthetic: a Semantic Leap from Baumgarten*. *Journal of Literature and Theology*, 1992, vol. 6, no. 1, s. 33-46.

Užitá encyklopedie a slovníky

Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon. Schultz, Heiko. Kierkegaard. Verlag Traugott Bautz. Band III, 1992. s. 1466-1469. ISBN 3-88309-247-9

A Companion to the Philosophers. R. L. Arrington. (ed.) Oxford – Malden: Blackwell Publishers. 1999. ISBN 1-55786-845-X

Collier's Encyclopedia. Bahr S. Lauren. (ed.) Vol. 14, New York – Toronto – Sydney: P. F. Collier 1997.

The Encyclopedia of Philosophy. Edwards, Paul. (ed.) Vol. 3. Reprint Edition. New York – London: Macmillan Publishing Co., 1972.

Evangelical Dictionary of Theology. Elwell, A. Walter. (ed.) Grand Rapids: Baker Book House, 1984. ISBN 0-8010-3413-2

Evangelisches Kirchenlexikon. Heinz Brunotte und Otto Weber (ed.) Band 2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 1989. 1534 s. ISBN 3-525-50132-3

Evangelisches Lexikon für Theologie und Gemeinde. Helmut Burkhardt. (ed.) 2. Aufl. Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1998. ISBN 3-417-24674-1

Lexikon für Theologie und Kirche. Kasper, Walter. (ed.) Fünfter Band. Freiburg – Basel – Roma – Wien: Verlag Herder Freiburg im Breisgau. 1996. ISBN 3-451-22005-9

The New Encyclopædia Britannica. Safra E. Jacob. (ed.) 15th ed. vol. 6., Chicago – London – New Delhi – Paris: 2003. 982 s. ISBN 0-85229-961-3

Ottáv slovník naučný. Jan Otto (ed.) 14 díl, KARTEL – KRAJ, Praha: J. Otto, 1899. 1066 s.

The Oxford Companion to Christian Thought. Hastings, Adrian. (ed.) Oxford – New York – Athens: Oxford University Press, 2000. ISBN 0-19-860024-0

The Oxford Dictionary of the Christian Church. Cross, L. F. (ed.) 3rd Ed., Oxford – New York – Athens: Oxford University Press 1997. ISBN 0-19-211655-X

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Herman Gunkel (ed.) 1. Aufl. Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1912. 2448 s.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Hermann Gunkel (ed.) 2. Aufl. Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1929. 2175 s.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Kurt Galling (ed.) 3. Aufl. Band 3, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1958. 1806 s.

Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Hans Dieter Betz (ed.) 4. Aufl. Band 4, Tübingen, J. C. B. Mohr, 2001. 1924 s. ISBN 3-16-147944-5

Slovník naučný. F. L. Rieger. (red.) Vol. 4, Praha: I. L. Kober, 1865. 1470 s.

Theologische Realenzyklopädie. Gerhard Müller (ed.) Band XVIII, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989. 778 s. ISBN 3-11-011613-8

The World Book Encyclopedia. Soll, Ivan. Kierkegaard. Vol. 11. Chicago: World Book, Inc., 2000. ISBN 0-7166-0100-1

World Christian Encyclopedia. Barret B. David. (ed.) 2nd ed. Vol. 1. Oxford – New York – Athens: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-510318-1

Summary

Søren Aabye Kierkegaard (1813-1855) Život , víra a teologie

Søren Aabye Kierkegaard (1813-1855) Life, Faith and Theology

PaedDr. Roman Králik

The presented dissertation *Søren Aabye Kierkegaard* with subtitle *Faith and Theology* shows Kierkegaard as a theologian attempting to approach people with his own view of Christianity.

Kierkegaard influenced many theologians and philosophers of the 20th century with his opinions, and this influence can still be seen. Evidence for that can be found also in the review of the works and life of Søren Kierkegaard in the first part of the dissertation. The second part points out the complicated historical background of Søren Kierkegaard's activity, which was strongly influenced by the difficult economical situation of the country, as well as religious stagnation. The third part gives a summary of Kierkegaard's life, of his relationships and studies, which had an important influence upon his theological concepts. The following part explores Kierkegaard's understanding of faith and his emphasis on passion and acts that were presented by the Biblical characters of the Old and New Testament.

In this particular section Kierkegaard emphasizes a „single individual“; it is only the individual who can stand before God. In the following chapter I focused on Kierkegaard's concept of God. According to Kierkegaard, we cannot comprehend God apparently and he remains a mystery. Kierkegaard's statements on God always mean certain duty for people.

Despite all suffering and misunderstandings in Kierkegaard's life, he is convinced, that God is love and that he had experienced suffering for man's sake. Only through suffering Jesus Christ becomes Savior and Redeemer of the man.

Kierkegaard's personal life and his relationships is diffused throughout his works. A person, according to Kierkegaard, passes through three stages of development: the aesthetic, the ethical, and the religious. It is the religious stage that Kierkegaard considered the goal and climax of the Christian's life. His numerous prayers showing his personal relationship with God prove Kierkegaard's practical Christianity. Another of Kierkegaard's challenges for modern man is following God, which became the “matter of heart” for him. This can only happen if a person distinguishes himself or herself from the crowd and becomes an individual, who will lead the theological fight for the Christian truth.

The last section deals with the Kierkegaard's Attack upon Christendom, well known by Christian historians. It made him very unpopular and difficult for the church officials not only in his period ...

Kierkegaard, however, never wanted abolishment of the Church, but her reform, although he never considered himself a reformist. Despite the misunderstanding of the church, Kierkegaard remains, as the famous Czech theologian Z. Kučera said, the "father of modern critical renewal of Christianity of the New Testament".

